

ISSN 2587-3806

9 772587 380004 >

2019

No 1

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ ' PROGRESIVĂ

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ PROGRESIVĂ

Întemeiat în a.2018

16+

№ 1
2019

Jurnalul științific
trimestrială

Fondator - P.P. Revista «Jurnalul Umanitar Modern» S.R.L.

Redactor șef

Osadchenko Inna Ivanovna, doctor în științe pedagogice, profesor

Redactor șef adjunct:

Abbasova Kazâlghiuli Iasin, doctor în Științe filosofice, profesor

Ahaev Andrei Vasilievici, doctor în științe pedagogice, profesor

Bakalova Zinaida Nicolaevna, doctor în științe filologice, profesor

Biliciak Vasili Stepanovici, doctor în științe economice, profesor

Ivanov Georgy Petkov, docent în științe pedagogice, profesor

Krasici Daniela Kostadinovici, doctor, profesor

Miklyaeva Anastasia Vladimirovna, doctor în științe psihologice, profesor asociat

Mirovskaya Mariola, doctor

Sergeyko Svetlana Antonovna, candidat în științe pedagogice, profesor asociat

Sharipov Faridun Fayzullaevici, doctor în științe pedagogice, profesor

Vaskovskaya Galina Alexeevna, doctor în științe pedagogice, profesor

Ziyadin Sayabek Tattibekovich, doctor în științe economice, profesor

Personalul editorial:

Demchenko Irina Ivanovna, doctor în științe pedagogice, profesor

Gabinski Alla Alexeyevna, candidat în științe filosofice

Gadzhalova-Levterova Dora Stoilova, doctor în științe pedagogice, profesor

Gotlib Anna Semenovna, doctor în științe sociale, profesor

Ibatova Aigul Zufarovna, candidat în științe pedagogice, docent

Ivanova Elena Nicolaevna, doctor în științe pedagogice, profesor

Kobernik Alexander Mikhailovich, doctor în științe pedagogice, profesor

Kurilova Anastasia Alexandrovna, doctor în științe economice, profesor

Maksimuk Larisa Mihailovna, candidat în științe pedagogice, profesor asociat

Mamychev Alexey Iurievich, doctor în științe politice, profesor asociat

Nesteryak Iuri Vasilievich, doctor în știință în administrație publică, docent

Panaedova Galina Ivanovna, doctor în științe economice, profesor

Rayman Joseph, doctor în științe umaniste în domeniul pedagogiei

Rodionov Mihail Alexeevici, doctor în științe pedagogice, profesor

Rosenberg Genadiy Samuilovich, membru corespondent al Academiei Ruse de Științe, profesor

Tarantei Larisa Mihailovna, candidat în științe pedagogice, profesor asociat

Vasilev Veselin Kostov, doctor în științe psihologice, profesor

Zhatkin Dmitry Nicolaevici, doctor în științe filologice, profesor

Secretar executiv

Poltarețkii Miroslav Leonidovici

Înregistrată la Camera Națională a Cărții din Republica Moldova în data de 24.12.2019 Cu număr de înregistrare № 2019/12-3

Aspect computerizat:
Vaganov Nikolai Victorovici

Redactor tehnic:
Traci Andrey Vladimirovici

Adresa editorială, fondatorului,
redacției și fondatorului P.P. Revista
«Jurnalul Umanitar Modern» S.R.L.:
MD-2024, Republica Moldova, mun.
Chișinău, str. Andrei Doga, 27, ap.64
Tel.: +359895612046
E-mail: balka@abv.com
Site-ul: <https://balkan-sci-review.com/>

Semnat la presă 29.10.2019.
Editat în 30.10.2019.
Formatul 60x84 1/8.
Imprimare operativă.
Condiționat foaie imprimată 6,12.
Tiraj - 50 екз. Comanda 5-21-02.

Tipografie S.R.L. "Fabrica Disa" MD-2072,
Republica Moldova, mun. Chișinău, sec.
Botanica, str. Valea Crucii, 9/2 sc.1, ap.4

Preț liber

INFORMAȚII DESPRE MEMBRII COMITETULUI DE REDACȚIE

Redactor șef

Osadchenko Inna Ivanovna , doctor în științe pedagogice, profesor, profesor la catedra de pedagogie și management al educației
(Universitatea Pedagogică de Stat Uman, Uman, Ucraina)

Redactor șef adjunct:

Abbasova Kazâlghiuli Iasin, doctor în Științe filosofice, profesor, decan adjunct al facultății de Științe Sociale și psihologie

(Universității de Stat din Baku, Baku, Azerbaidjan)

Ahaev Andrei Vasilievici, doctor în științe pedagogice, profesor

(Centru de Parteneriat Internațional Ust-Kamenogorsk, Kazahstan)

Bakalova Zinaida Nicolaevna, doctor în științe filologice, profesor, profesor la catedra “Limba rusă, cultura vorbirii și metodologia predării”

(Universitatea de Stat social pedagogică din Samara, Samara, Rusia)

Biliciak Vasili Stepanovici, doctor în științe economice, profesor, Onorată Personalitate în științe al Federației Ruse, profesor la catedra de Microeconomie

(Universitatea Warmian-Masuriană, Olsztyn, Polonia)

Ivanov Georgy Petkov, docent în științe pedagogice, profesor, șef de “Calitate și acreditate”

(Universitatea Tracică, Stara Zagara, Bulgaria)

Krasici Daniela Kostadinovici, doctor, profesor, vicedecan al Facultății de Învățământ

(Universitatea din Belgrad, Belgrad, Serbia)

Miklyaeva Anastasia Vladimirovna, doctor în științe psihologice, profesor asociat (docent), profesor la departamentul de Psihologie Umană

(Universitatea de Stat Pedagogică Rusia, Sankt-Petersburg, Rusia)

Mirovskaya Mariola, doctor, director

(Universității de Științe ale Naturii, Czestochowa, Polonia)

Sergeyko Svetlana Antonovna, candidat în științe pedagogice, profesor asociat (docent), rector

(Institutul Regional pentru Dezvoltare Educațională Grodno, Grodno, Belorusia)

Sharipov Faridun Fayzullaevici, doctor în științe pedagogice, profesor, șef la catedra de pedagogie universitară

(Universitatea Națională Tadjikă, Dushanbe, Tadjikistan)

Vaskovskaya Galina Alexeevna, doctor în științe pedagogice, profesor, șef laborator “Didactica”

(Institutul Pedagogic al Academiei Naționale în Științe Pedagogice al Ucrainei, Kiev, Ucraina)

Ziyadin Sayabek Tattibekovich, doctor în științe economice, profesor, Director al Centrului de Cercetări Economice

(Universitatea Națională Kazahstan, Alma-Ata, Kazahstan)

Personalul editorial:

Demchenko Irina Ivanovna, doctor în științe pedagogice, profesor

(Universitatea Pedagogică de Stat din Uman, Uman, Ucraina)

Gabinski Alla Alexeyevna, candidat în științe filosofice, șef catedră în sprijin psihologic și pedagogic al educației

(Institutul Regional pentru Dezvoltare Educațională Grodno, Grodno, Belorusia)

Gadzhhalova-Levtterova Dora Stoilova, doctor în științe pedagogice, profesor

(Universitatea din Plovdiv, Plovdiv, Bulgaria)

Gotlib Anna Semenovna, doctor în științe sociale, profesor la catedra “Metodologia cercetarilor sociologice și de marketing”

(Universitatea de Stat din Samara, Samara, Rusia)

Ibatova Aigul Zufarovna, candidat în științe pedagogice, docent, docent la catedra “Științe și umanități”

(Universitatea Tyumen, Surgut, Rusia)

Ivanova Elena Nicolaevna, doctor în științe pedagogice, profesor, șef Departament de discipline matematice naturale

(Universitatea Națională Pedagogică Harkov, Harkov, Ucraina)

Kobernik Alexander Mikhailovich, doctor în științe pedagogice, profesor, profesor la catedra de pedagogie și management educațional

(Universitatea Pedagogică de Stat Uman, Uman, Ucraina)

Kurilova Anastasia Alexandrovna, doctor în științe economice, profesor, șef de Departament “Finanțe și credit”

(Universitatea de Stat Toliagtti, Toliagtti, Rusia)

Maksimuk Larisa Mihailovna, candidat în științe pedagogice, profesor asociat (docent) Departamentul de limbi straine

(Universitatea de Stat din Brest, Brest, Belorusia)

Mamychev Alexey Iurievich, doctor în științe politice, profesor asociat (docent), șef departament “Teoria și istoria dreptului rus și străin”

(Universitatea de Stat de Economie și Servicii din Vladivostok, Vladivostok, Rusia)

Nesteryak Iuri Vasilievich, doctor în știință în administrație publică, docent,

(Universitatea Națională de Aviație, Kiev, Ucraina)

Panaedova Galina Ivanovna, doctor în științe economice, profesor, profesor la catedra “Politică fiscală și vamală”

(Universitatea Federală din Caucazul de Nord, Stavropol, Rusia)

Rayman Joseph, doctor în științe umaniste în domeniul pedagogiei

(Universitatea Rzeszow, Ternobzhege, Polonia)

Rodionov Mihail Alexeevici, doctor în științe pedagogice, profesor, șef departament “Informatică și metodologie de predare a informaticii și matematicii”

(Universitatea de Stat Penza, Penza, Rusia)

Rosenberg Genadiy Samuilovich, membru corespondent al Academiei Ruse de Științe, profesor

(Institutului de Ecologie din Bazinul Volga al Academiei Ruse de Științe, Toliagtti, Rusia)

Tarantei Larisa Mihailovna, candidat în științe pedagogice, profesor asociat (docent), decan

(Institutul Regional pentru Dezvoltare Educațională Grodno, Grodno, Belorusia)

Vasilev Veselin Kostov, doctor în științe psihologice, profesor

(Universitatea din Plovdiv, Plovdiv, Bulgaria)

Zhatkin Dmitry Nicolaevici, doctor în științe filologice, profesor, șeful Departamentului de traducere și traducere

(Universitatea Tehnologică de Stat Penza, Penza, Rusia)

CONTENT

pedagogical sciences

TOLERANCE IN THE LITERARY AND ARTISTIC HERITAGE OF V. SUKHOMLYNSKY
 Delenko Valentyna Bogdanovna.....5

REQUIREMENTS TO THE CONCEPT OF THE CULTUROLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE COUNTRIES OF WESTERN EUROPE
 Hrechanyk Nataliia Igorivna.....9

VALUE RELATIONSHIP TO LABOR AND ITS IMPROVEMENT IN ADOLESCENTS
 Koblik Vitaly Aleksandrovich.....12

FOREIGN LANGUAGE TEACHER EFFECTIVENESS FACTORS IN THE USA
 Levrints (Lőrincz) Marianna Ivanivna.....16

USING PROJECT METHOD DURING FORMAL AND INFORMAL EDUCATION OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS
 Myzhykova Iryna Myroslavivna.....21

INTEGRATING TRANSFORMATION OF LEARNING METHODS IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS
 Popadich Olena, Prokopenko Irina,
 Stechkevich Lesia.....24

FUNCTIONING OF VIRTUAL EDUCATIONAL ENVIRONMENTS IN HIGHER EDUCATION IN CONTEXT OF CONTINUOUS EDUCATION
 Semenets Dmytro Anatoliyovych, Soia Olena Mykolayivna,
 Tyutyun Lyubov Andriyivna.....28

SOCIAL FACTORS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SOCIO-ECONOMICAL SPECIALISTS IN THE PROCESS OF MODERNIZATION OF EDUCATION IN UKRAINE
 Tyulpa Tetiana Mykolaivna.....33

SYSTEM OF PRINCIPLES OF TEACHING THE SPELLING OF UKRAINIAN LANGUAGE IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION
 Vitiuk Valentyna Volodymyrivna.....37

economic sciences

MERGERS AND ACQUISITIONS' TRANSACTIONS AS A WAY OF CAPITALIZATION MARKET VALUE OF THE COMPANY IN THE OIL AND GAS INDUSTRY
 Glazkova Ekaterina Nikolaevna, Podkolzina Ekaterina Sergeevna.....41

**THE CURRENT STATE OF THE RUSSIAN OIL AND GAS
SECTOR: DEVELOPMENT TRENDS AND WAYS
TO IMPROVE PROFITABILITY**

Mityushina Irina Leonidovna.....44

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

© 2019

Деленко Валентина Богданівна, асистент кафедри
початкової та дошкільної освіти

Львівський національний університет імені Івана Франка
(79000, Україна, Львів, вул. Туган-Барановського, 7, e-mail: del-walja@ukr.net)

Анотація. Статтю присвячено питанню толерантності як одного з принципів гуманістичного виховання. На прикладі казок В. Сухомлинського здійснено аналіз формування толерантного простору у дітей у процесі їх виховання. Досліджено літературні особливості художніх творів автора як ефективного інструмента впливу на особистість дитини дошкільного віку. Встановлено, що домінуючими в поезії художньо-педагогічних творів Сухомлинського є два рівні – 1) внутрішній світ літературного твору; 2) його підтекстова сфера. Проаналізовано виховний потенціал казки, коротких казкових оповідань. Розглянуто теоретичне і практичне значення дитячої літератури у вихованні дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі. Зазначено, що літературно-художня спадщина В. О. Сухомлинського має величезний потенціал для виховання у дітей найважливіших загальнолюдських і національних цінностей. Рекомендовано твори системно і цілеспрямовано використовувати на заняттях та у повсякденному житті. Визначено, що на засадах цих цінностей має будуватися наступність у вихованні і розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку; головною серед виховних ідей письменник вважає навчити дитину мислити, аналізувати отримані знання, помічати внутрішні зв'язки між ними, озброїти навичками самостійної роботи; сюжети розвиваються досить плавно, майже відсутні типові формули, символіка чисел, традиційні приказки, стилістично рівне викладення матеріалу дає підстави стверджувати, що казка В. Сухомлинського є класичним зразком пізнавально-виховної літератури для дітей. Схарактеризовано, що крім дидактично-виховної спрямованості, деякі казки мають ще й розважальний, жартівливий характер.

Ключові слова: толерантність, принципи толерантності, соціум, виховання, казка, дитина, особистість, терпимість, доброзичливість, мораль, гуманність, людяність.

TOLERANCE IN THE LITERARY AND ARTISTIC HERITAGE OF V. SUKHOMLYNSKY

© 2019

Delenko Valentyna Bogdanovna, assistant of the department
of elementary and preschool education

Ivan Franko National University of Lviv
(79000, Ukraine, Lviv, 7 Tuhan-Baranovsky St., e-mail: del-walja@ukr.net)

Abstract. The article deals with the issue of tolerance as one of the principles of humanistic education. On the example of V. Sukhomlynsky's fairy tales, an analysis of the formation of children's tolerant space during their upbringing was carried out. The literary features of the author's works of art as an effective tool of influence on the personality of a child of preschool age are investigated. It was established that two levels are dominant in the poetry of artistic and pedagogical works by V. Sukhomlynsky. The first one is the inner world of the artistic work; the second one is its subtextual sphere. The educational potential of the fairy tale and short fairy tales is analyzed. The theoretical and practical importance of children's literature in the education of preschool children in the educational process is considered. It is stated that the literary and artistic heritage of V. O. Sukhomlynsky has a great potential for education of the most important national and national values in children. Recommended works are used systematically and purposefully in the classroom and in everyday life. It is determined that on the basis of these values the continuity in education and development of children of preschool and primary school age should be built; the chief among educational ideas the writer considers to teach the child to think, to analyze the acquired knowledge, to notice internal connections between them, to equip skills of independent work; the plots develop quite smoothly, with almost no typical formulas, symbolism of numbers, traditional sayings, stylistically equal presentation of the material gives grounds to claim that V. Sukhomlynsky's fairy tale is a classic model of educational and educational literature for children. It is characterized that in addition to didactic and educational orientation, some fairy tales are also entertaining, joking.

Keywords: tolerance, principles of tolerance, society, education, fairy tale, child, personality, goodwill, morality, humanity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема взаємопорозуміння між людьми, доброзичливого, терпимого ставлення один до одного завжди була та є важливою в педагогічній науці. Сьогодні, коли основним вектором розвитку сучасного суспільства є відмова від насилля, виховання толерантної особистості набуває особливої актуальності. Процес виховання такої особистості передбачає засвоєння нею моральних норм, загальнолюдських цінностей, турботливого ставлення до людей і всього живого, вирішення конфліктів без використання форм насилля. Досвід прогресивної педагогічної практики свідчить про те, що для цього необхідно створити стійку виховну систему гуманістичних орієнтацій, що детермінуватиме поведінку та діяльність особистості протягом життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких обґрунтовується автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У психолого-педагогічних дослідженнях (Г. Ващенко [1], О. Сухомлинська [2] та ін.)

толерантність розглядається як інтегроване утворення, як відповідність поведінки людей існуючим у зовнішній культурі нормам і правилам поведінки. У науці толерантність, з одного боку, розглядається як мета виховання, його результат, що супроводжується формуванням певних соціальних настанов, в основі яких є добро, любов до людей, з іншого, – це цінності та якості особистості, що проявляються у поведінці, вчинках, ухваленні як власних інтересів, так і інтересів іншої людини. Толерантність, як вважають науковці, – це реальне спілкування «на рівних», закладене з раннього віку, що дозволяє дітям легко сприймати в людях те, чим вони відрізняються.

Виховний потенціал сучасної освіти реалізується у створенні такої системи, у якій центральним завданням є виховання толерантності.

Формування цілей статті (постановка завдання). Проаналізувавши педагогічну спадщину В. Сухомлинського висвітлити деякі шляхи виховання доброти, милосердя, чуйності, взаємопорозуміння та людяності у дітей як основних складників толерантності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема толерантності в педагогіці не є новою і має різні вектори дослідження у вихованні: гендерна толерантність, етнопедагогічна, релігійна, культурологічна, національна, освітня, толерантність у сімейному вихованні як один із принципів гуманістичного виховання. На сьогодні до питання толерантності звертаюся вже не одне покоління української інтелігенції – вчених, просвітителів, громадських діячів, учених-педагогів, до когорти яких, безумовно, відносимо й педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, який науково обґрунтував і на практиці перевірів основи педагогіки толерантності: її принципи (гуманізм; суб'єкт-суб'єктна взаємодія; забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в школі; співтворчість, що забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних відносин і аналізу ситуації взаємодії; співробітництво; формування почуття власної гідності, самоповаги й поваги до особистості, народів незалежно від їх соціальної належності, національності, раси, культури, релігії; синергетизм, що забезпечує розвиток особистості, є його джерелом і рушійною силою;), педагогічні умови (створення толерантного простору, середовища, діалогічне спілкування, синергетичне мислення, особистісно-орієнтований підхід). Учений визначив місце вихователя у цьому процесі та ступінь прояву толерантності у професійній діяльності через реалізацію принципів цієї дефініції, правив за взірцем, завжди дотримуючись і декларує, що вчитель-вихователь має бути прикладом толерантності. Формування толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливує досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» [1, с. 2].

І хоча Декларація принципів толерантності була прийнята в листопаді 1995 р. в Парижі на 28-й сесії Генеральної Конференції держав – членів ООН з питань освіти, науки й культури, вже в 60-тих роках ХХ ст. В. О. Сухомлинський обґрунтував завдання виховання дітей у контексті толерантності, що безпосередньо відобразилися в статті 4, пункті 4.3 цього документа: «Виховання в душі толерантності має бути націлене на протидію негативним впливам, які викликають страх та відособлюють від інших. Воно повинно розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії» [2, с. 3].

Формування високих моральних критеріїв – домінуюча ідея досить різножанрової, різноаспектної науково-педагогічної та літературно-педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського. Беззаперечно, В. О. Сухомлинський є фундатором педагогіки толерантності. Особливе значення у виховному процесі вчений відводив жанру казки, писав: «... Десятиріччя праці – нелегка, але радісна – переконали мене: казка, творчість – це найтонший і найніжніший дотик. Казка – дитинство думки. Вона робить світ дитинства яскравим і цікавим» [3, с. 1].

Казки Василя Олександровича здатні не лише зцілити людину, вилікувати від того, що мучить, а й витворити її знову. Ще з тих часів, коли людина жила в печерах, вона відчувала потребу в казках. Бо вони, так само, як життя, зіткані з плоті й крові, з любові та мрій. Бо той, хто розповідає казки, любить своїх слухачів / читачів і поважає їх. Той, хто розповідає, не намагається маніпулювати. Під час його розповіді можемо притулитися до нього. На сьогодні прочитання казок В. Сухомлинського набуло неабиякої актуальності, бо незважаючи на постійні попередження екологів про загрозу потепління, ми все одно вельми часто відчуваємо холод міжлюдських відносин. А казки вченого – це тепле спілкування, котрого нам так бракує в цьому світі нині, котре здатне розтопити скуте льодовою кіркою серце.

Вони можуть поєднати людину з її ближніми, які разом з нею співпереживають. Саме так: промінчиком приязної посмішки ромашки [4, с. 19], дружнім потиском рук [4, с. 48], одним підбадьорливим «дякую» [4, с. 176].

Казкову назву мала й школа Василя Олександровича, яка приводила дітей у чарівний світ – Школа під Голубим Небом – «джерело живої думки й слова, до якого щодня вчитель приводив дітей, щоб діти стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудримислителями» [4, с. 5]. Казки В. О. Сухомлинського, їх прочитання зароджують у дитячих душах високі, такі необхідні сьогодні й для дорослих, моральні, гуманні почуття – любов до батьків, рідних, країни, світу в цілому. На думку Д. Чередниченка, «... самотні казки, оповідання та етюди видатного українського педагога... допомагають дітям стати зіркішими, чуйнішими, розумнішими, добрішими, а дорослим – краще зрозуміти складність і важливість так званих дитячих проблем» [6, с. 4]. Справді, інколи діалог батьків з дітьми звучить у телеграфному стилі, що робить бесіду неможливою. Окремі світи, різні мови. Дорослі обережно рухаються незнайомими територіями і розмовляють із дітьми так, ніби ті належать до іншої раси. Зрештою, різниця смаків, зацікавлень і мови, породжена споживацьким соціумом, який нав'язує щораз інші продукти для представників щораз молодших вікових груп, спричиняє те, що діти стають «окремим світом». Дуже часто особу, яка з огляду на свою професію або покликання спілкується з дітьми чи молоддю, шокує брак дисципліни й постійна неувважність, яку виявляє група чи клас. Знервованість і роздратування, які є наслідком цього, перешкоджають у спілкуванні, а часто навіть роблять його неможливим. Тому подібні ситуації потребують від батьків, педагогічних працівників володіння мистецтвом компромісу, застосовувати яке навчають казки педагога. Маємо тверде переконання: якби казки, літературні твори, наукові праці Василя Олександровича видавали й вивчали ще за його буття, ідеї перманентно втілювали в повсякденне життя, а творчу спадщину не замовчували, як таку, котра «не відповідала державній політиці (ідеології)», не мали б нині таких трагічних подій в нашій країні. Кожне його слово, кожна праця, казка приходить до нас, перш за все, задля толерантності, і «щоб разом з нами відроджувати дух народу, розбудувати Україну – країну, яка дала світові великого душею й талантом Учителя, залюбленого в дитину, землю, народ, мову, незнищенну спрагу духовного відродження» [6, с. 6].

Казка у літературному світі вченого є фундаментом життя людини, бо постачає йому розмаїті форми поживи: просту близькість, яку створює оповідь, зв'язок між оповідачем і текстом, тренування уваги слухача, уяви й здатності дедукції, духовну опору, яку обом сторонам дають казки, підтверджуючи нашу важливість і захищеність у небезпечному світі, передачу дітям знань про земне й позаземне життя, спричинення ефекту, який зменшує біль і нудьгу; можливість, що із самого зусилля досягти порозуміння в оповіді на поверхню вирине щось нове, що раптово з'явиться з темряви підсвідомості, що може прийти чи бути висловлене лише у формі казки. За словами його доньки – Ольги Сухомлинської – «він написав багато, більше 1500 казок, оповідань, новел і замальовок з життя дітей. У них Учитель розкрив широкий, різноманітний, різнобарвний світ, що огортає душу кожної дитини, охоплює все наше життя. Він волів, аби цей світ проріс чуйністю, добротою, дбайливістю, відповідальністю й людяністю» [4, с. 4]. Твори ці різні за жанрами: казки-оповідання («Дуб під вікном», «Які вони бідні», «Ластівки прощаються з рідним краєм», «Пісню ніколи не вбити!», «Тополі в степу над шляхом» тощо), казки-новели («Гаряча квітка», «Одне-однісіньке в світі макове зернятко», «Образливе слово», «А серце тобі нічого не наказало?»), казки-етюди («Лисичині ліхтарики», «Ніч та біла сорочка», «Та й покляла кла-

дочку», «Краплинки роси», «Білі полотна» та ін.), казкинариси («Дуб-пастих», «Маківка і Джміль», «Святкове вбрання», «Я ще раз побачив тебе, Сонячний Променю», «Народився братик» тощо), казки-притчі («Народження егоїста», «Материнє поле», «Не забувай про джерело», «Висока гора до неба», «Перед справедливим суддею» та ін.). Писалися вони з дітей, і через обережний натяк, повчальню спонуку, лагідний поштовх спрямовують їх до осмислення людського досвіду, до вільної, нічим не скутої фантазії, до наповнення світу дитинства такими поняттями, як віра, любов, покликання, сумління, життя в сім'ї та спільноті. Часто відчуваємо інтроспекцію тексту в дитячі хвилювання самого автора, які одержують в його творі певну інтерпретацію, що задає автор. Тому не можна не погодитися з тим, що казка В. Сухомлинського відображає особистість письменника, його творчі спрямування, світовідчуття; всотує ідейно-політичні тенденції часу, впливається в літературні течії та напрями, має схильність до інновацій (надзвичайно короткі, прості й лаконічні, інколи лишень до 50 слів, твори; відсутність фантастичного; усі герої, назви речей, понять, рослин, тварин, страв, часопросторової категорії – винятково власне українські, жодного запозичення чи іншомовного слова, що вказує на патріотизм, котрий проте не суперечить поняттям космополітизму, солідарності та толерантності; педагогічний стиль оповіді; повчальність казки відбивається навіть у її назві – «Чому Сергійкові було соромно», «Говорити без дозволу не можна», «Як Павлик списав у Зіни задачу», «Щоб ти став кращий», «Тепер ти станеш Учнем Людським», «Соромно перед соловейком», «Мати – єдина», «Виховані й невиховані»), консолідації з іншими утвореннями різних мистецьких явищ. Засобом казки автор намагався розв'язати й такі одвічні соціальні проблеми, як викорінення негативних схем поведінки людини в соціумі, повагу до людей похилого віку, милосердя до немічних, нещасних, прагнення допомогти соціально незахищеним тощо. Через велику кількість казок як моделей соціальних дій проходять такі риси характеру, як мудрість / нерозважливність, скромність / марносластво, працьовитість / ледачість, гуманність / жорстокість, вихованість / невихованість, щедрість / жадібність, милосердя / егоїзм, відповідальність / безвідповідальність, чуйність / халатність, але в кожній з них вони мають різну соціальну спрямованість.

Казки В. Сухомлинського найчастіше релексують красу природи, людську любов або халатність до неї (екологічне виховання), любов до праці, формацію професіоналізму, прославляння працьовитості (трудове виховання), любов до красивого, мистецтва (естетичне виховання), шану до рідних й відповідальність за них, одвічну материнську любов, батьківську силу віри, модель ідеальної сім'ї, де панує любов і взаємодопомога, правильне батьківське виховання дітей, пам'ять про своє коріння (сімейне виховання), любов до батьківщини, рідного краю (громадянсько-патріотичне виховання), дружбу: через самопожертву, як результат мудрості, дружня солідарність, шляхетність, обов'язок зберігати таємниці (моральне виховання), любов до людей, більше «ми», менше «я», більше дарувати, менше вимагати привітності, теплоту відносин, совість, доброту замість користолюбства, егоїзму, марносластва та гримас (морально-етичне виховання). У площині тематики на чільному місці – зображення переважно дитини, інколи звичайної людини, яка стоїть обличчям до природи. Неначе живий образок з життя природи: ми прочитаємо тут, як пригріває сонечко, як тремтять листочки осики, як падає на сіру грудочку землі краплинка води, як співає золотим голосом жайворонок і як смочке нектар у квіток конюшини працьовитий джмелик. «В серці кожної маленької людини закладено зачатки почуття краси, і слід лише вчасно підказати їй це, зосередити її увагу, розкрити їй очі. «Зупинись і поглянь, – нібито каже автор читачеві, який гарний світ навколо тебе,

яка незрівнянна краса тебе оточує!». Треба бачити й розуміти прекрасне, адже від розуміння краси оточення починається краса людських вчинків...» [5, с. 6]. Тому й світ для Василя Олександровича – велика сім'я. Звідси, казка, змальовуючи стадію єдності людини й природи, показує водночас і людську віддаленість від неї. Ці відносини можна схарактеризувати як єдність / шкода («Бо сонце – єдине», «Дивний мисливець», «Щоб метелик не наколовся», «Конвалія в саду», «Я хочу сказати своє слово...», / «Ліхтарник», «Як діти раділи, а Ялинка плакала», «Чого синичка плаче?», «Відломлена гілка», «П'ять дубів»). Світ і герой у казці взаємопов'язані, зміни стану героя призводять до зміни стану світу. У результаті дій маленького героя світ урешті-решт стає кращим («Дівчинка й Ромашка», «Соромно перед соловейком», «Купа сміття», «Яблунька і літо») й дитина віднаходить для себе іншу панорамність – шлях людини від байдужості до щастя через досягнення природної благодаті. Як тільки дитина в казках починає захоплюватися красою природи, милується життєвим ланом, небом, допомагає дорослим у полі, тобто жити природним життям дитини, що усвідомлює себе особистістю – вона ступає особливим шляхом – гостинцем толерантності, розуміння й довіри. Поступово від стосунків людини й природи, веде автор читача до стосунків між людьми.

У подальших творах розповідається про дітей – про їхні взаємини між собою, різні випадки й пригоди в їхньому житті, про ставлення до друзів, до батьків, до своїх обов'язків, до праці. Розповідається і про хороші, і про негарні вчинки. Часто-густо в цих казках не говориться прямо – що добре, а що погано, – читачеві дається можливість самому зробити висновок, самому відповісти на це питання.

Головною серед виховних ідей письменник вважає навчити дитину мислити, аналізувати отримані знання, помічати внутрішні зв'язки між ними, озброїти навичками самостійної роботи. Тому в його казках, крім основної сюжетної лінії, немає інших, які часом вводяться задля зацікавлення. Проте вони збуджують думку – в цьому й полягає значимість і цікавість цих на перший погляд нехитрих творів. Читач сам робить висновок – краще засвідчити любов до мами справою, аніж на словах («Сьома дочка»); виконувати свої обіцянки та обов'язки, аби потім не червоніти перед людьми за незроблене діло («Чого Сергійкові було соромно»)... Про важливість самоосвіти як запоруки вагомої позиції у суспільстві, приємного та цікавого способу особистого виховання, про те, що наше «всередині» – набагато важливіше від того, що «назовні», про любов до тварин, про головне завдання людини – не допустити, аби довкола серця утворилася глухий мур з щоденної байдужості, помсти, мовчання, невирішених справ, претензій – говориться в цих казках. Сюжети розвиваються досить плавно, майже відсутні типові формули, символіка чисел, традиційні приказки, стилістично рівне викладення матеріалу дає підстави стверджувати, що казка В. Сухомлинського є класичним зразком пізнавально-виховної літератури для дітей. Крім дидактично-виховної спрямованості деякі казки мають ще й розважальний, жартівливий характер («Запитав у бабусі», «Аби швидше почути дзвоник», «Бабуся Мотря й Андрійко», «Без хустини тобі некрасиво»). Завдяки казкам дитина мимовільно усвідомлює норми моральної поведінки того суспільства, в якому знаходиться. Казковий доробок В. Сухомлинського містить значний потенціал, який сприяє моральному розвитку – дитина починає розуміти, чим зумовлені її вчинки, та як вони пов'язані з наслідками неправильної поведінки. Їх казка виховує любов до праці та людей праці («Бабуся і Петрик», «Куди поспішали мурашки», «Як Микита став працьовитий», «Мокра і суха сорочки», «Кустар і Різець», «Сидить Юрко на санчатах», «Поле і Луки» та ін.). Дитина усвідомлює, що людина перетворює світ за допомогою праці – фізичної, інтелектуальної, що праця є життєво необхідною. У та-

кий спосіб Василь Олександрович долучається до привчання дітей до самообслуговування, елементарних трудових дій (допомогти нести «вузлик», застелити постіль, полити квіти), ручної й господарської праці.

Гармонія і рівновага художнього світу в казках В. Сухомлинського досягається завдяки особливій авторській позиції, що фокусує ідею створення своєрідного казкового світу, в якому немає місця злу, задрощам, байдужості, а цінуються порядність, добро, любов до ближнього. Ведучи дітей шляхом гідності, правди та покаяння, автор водночас заряджає їх позитивними емоціями та оптимізмом і навчає їх жити з іншими людьми та іншими ідеями. У його казках постійно ведеться пошук форм активної, свідомої, вільної причетності головного героя до християнських уявлень про людину та її покликання: «Шануй батька й матір своїх», «Не кради», «Не пожадай нічого, що є власністю ближнього твого», «Вистерігайся злого – твори добро», «Люби ближнього твого, як самого себе», «Не свідчи ложно на ближнього твого». Подібна завуальована авторська інтерпретація звернення до Бога є суголосною не лише традиційним біблійським поняттям, а й філософським категоріям добра й зла, любові й ненависті, й виявляється в таких казках, як «Миколі стало легше», «Страшний черв'ячок», «Мерехтлива зірочка», «Ті самі слова», «Усмішка», «Загублені гроші», «Як народився Василько», «Веселка», «Материнське щастя», «Комірчина для дідуса». Василь Олександрович усе життя присвятив дітям, кожним своїм днем, помислом і справою стверджував, що вчитель закладає основи моральності, людяності, працьовитості, сприйняття людини як вищої цінності. Різними шляхами, формами, методами й засобами навчав і виховував дітей Учитель. Їх казки розказують нам, хто ми такі, чому живемо тут і що маємо робити; це певний спосіб створити підвалини однієї з найосновніших справ у житті – терпимої діяльності, яка полягає у налагодженні й підтриманні розмаїтих зв'язків між особами, ситуаціями й навіть предметами. Вони занурюють нас у сіті цих зв'язків і заспокоюють, облагороджують, зміцнюють силу волі, щоб ми подібним чином могли діяти і в житті. «Одного разу...». Ці слова є найдавнішим закликком і заохоченням, які стали частиною людського досвіду. Це заклик до того, щоб створити мережу людських стосунків, зібрати «в розсіянні сущих». Толерантність, за В. О. Сухомлинським, прочитанням його творів – це «...пробудження бажання зробити щось хороше, приємне всім, кого ви любите, знаєте, а також незнайомим і всім-всім-всім» [4, с. 4].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Отже, на прикладі казок В. Сухомлинського здійснено аналіз формування толерантного простору у дітей у процесі їх виховання. Досліджено літературні особливості художніх творів автора як ефективного інструмента впливу на особистість дитини дошкільного віку. Встановлено, що домінуючими в поетиці художньо-педагогічних творів Сухомлинського є два рівні – 1) внутрішній світ літературного твору; 2) його підтекстова сфера. Проаналізовано виховний потенціал казки, коротких казкових оповідань. Розглянуто теоретичне і практичне значення дитячої літератури у вихованні дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі. Зазначено, що літературно-художня спадщина В. О. Сухомлинського має величезний потенціал для виховання у дітей найважливіших загальнолюдських і національних цінностей. Рекомендовано твори системно і цілеспрямовано використовувати на заняттях та у повсякденному житті. Визначено, що на засадах цих цінностей має будуватися наступність у вихованні і розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку; головною серед виховних ідей письменник вважає навчити дитину мислити, аналізувати отримані знання, помічати внутрішні зв'язки між ними, озброїти навичками самостійної роботи; сюжети розвиваються до-

силь плавно, майже відсутні типові формули, символіка чисел, традиційні приказки, стилістично рівне викладення матеріалу дає підстави стверджувати, що казка В. Сухомлинського є класичним зразком пізнавально-виховної літератури для дітей. Схарактеризовано, що крім дидактично-виховної спрямованості, деякі казки мають ще й розважальний, жартівливий характер.

Подальшого вивчення потребує питання дидактичних умов застосування казок В. О. Сухомлинського у закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ващенко Г. *Загальні методи навчання: підручник для педагогів. Всеукр. педагог. т-во ім. Г. Ващенко. Київ: Укр. Видавнича Спілка, 1997. 441 с.*
2. Сухомлинський В. О. *Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди: Для сімейного читання / Упоряд. О. В. Сухомлинської; Передм. Д. С. Чередниченка; Худож. оформл. Н. В. Сосніної. Київ: Веселка, 1993. 287 с.*
3. Декларація принципів толерантності. *Педагогіка толерантності. 1999. № 3–4. С. 175–180.*
4. Сухомлинський В. *Казки Школи під Голубим Небом: Казки, притчі, оповідання / Упоряд. О. В. Сухомлинської; Худож. М. В. Перевальська. Київ: «Освіта», 1991. 191 с.*
5. Сухомлинський В. О. *Вогнегривий коник: Казки. Притчі / Упоряд. і передм. О. В. Сухомлинської. 2-ге вид., стер. Київ: Вікар, 2008. 200 с.*
6. Сухомлинський В. О. *Гаряча квітка. Оповідання та казки. Київ: Веселка, 1978. 102 с.*

UDC 378:373.31+372.874

**ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ**

© 2019

Гречаник Наталія Ігорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти, докторант*Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
(41400, Україна, Глухів, вулиця Пушкіна 100/24, e-mail: NGrech@i.ua)*

Анотація. У даній публікації розглядаються вимоги до змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи. Для вирішення завдання дослідження використовувалися загальнологічні методи і прийоми дослідження, а саме: аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія. Студіювання наукової літератури дозволило структурні складові змісту зазначеної компетентності, якими виявилися такі як: соціокультурна мобільність, лідерство, емпатія, толерантність і обізнаність ((само)-поінформованість). З'ясовано, що соціокультурна мобільність є, певною мірою, поведінковою характеристикою майбутнього вчителя початкової школи, яка об'єднує у собі нижчеперелічені складові і розглядається як «квалітативна характеристика індивіда», яка інтегрує мотиваційну, інтелектуальну, психологічну, педагогічну та методичну готовність майбутнього вчителя початкових класів до здійснення педагогічної діяльності у полікультурному дитячому освітньому середовищі. Лідерство вчителя визначається як вміння організувати та управляти багатокультурним освітнім середовищем, яке засноване на рівній турботі та соціальній справедливості по відношенню до кожного учня і є визначальним формуючим відносини елементом у дитячому колективі. Емпатія як складова зазначеної компетентності стає суттєвою, адже відображає здатність вчителя чи учня співпереживати почуття, думки та поведінку співрозмовника іншого культурного походження, оскільки допомагає створити культурно-демократичну дитячу аудиторію, в якій всім учням буде забезпечено більш соціально справедливі навчальні можливості, незалежно від їх раси та соціального й фінансового стану. З'ясовано, що у західно-європейській культурній екосистемі, толерантність як складова змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є невід'ємним елементом педагогічного професіоналізму. Обізнаність також спряє вирішенню вчителем ситуативних культурних розбіжностей. Перспективним для подальших досліджень вважаємо вивчення особливостей реалізації культурологічної складової підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі вищої педагогічної освіти країн Східної Європи.

Ключові слова: зміст культурологічної компетентності, вимоги до змісту культурологічної компетентності, майбутні учителі початкової школи, країни Західної Європи.

**REQUIREMENTS TO THE CONCEPT OF THE CULTUROLOGICAL COMPETENCE
OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE EDUCATIONAL
ENVIRONMENT OF THE COUNTRIES OF WESTERN EUROPE**

© 2019

Hrechanyk Nataliia Igorivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor
Primary Education Pedagogics and Psychology Department, doctoral student
*Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(41400, Ukraine, Hlukhiv, vulytsya Pushkina 100/24, e-mail: NGrech@i.ua)*

Abstract. This publication examines the requirements for the concept of culturological competence of future primary school teachers in the educational environment of Western Europe. General methods and research techniques were used in this study to meet the objective, namely: analysis, synthesis, abstraction, idealization, generalization, induction, deduction, analogy. The scientific literature review has allowed specifying the structural components of the content of the specified competence, which were as follows: socio-cultural mobility, leadership, empathy, tolerance and awareness. It has been found that sociocultural mobility is, to a certain extent, a behavioral characteristic of a future elementary school teacher, which combines the following components and is considered as a «qualitative characteristic of a person», which integrates motivational, intellectual, psychological, pedagogical and pedagogical aspects of a future primary school teacher's pedagogical activity in a multicultural children's educational environment. Teacher leadership is defined as the ability to organize and manage a multicultural educational environment that is based on the equal care and social justice of each student and is a defining element of the relationship in the children's community. Empathy as a component of the above competence becomes significant because it reflects the teacher's or student's ability to empathize with the feelings, thoughts, and behaviors of the interlocutor of other cultural backgrounds, as it helps to create a culturally democratic children's community that will provide more socially equitable learning opportunities for all students, regardless their social and financial status. It has been found that in the Western European cultural ecosystem, tolerance as a component of the content of culturological competence of future primary school teachers is an integral element of pedagogical professionalism. Awareness will also equip the teacher with tools to settle situational cross-cultural disputes. It is promising for further research to study the peculiarities of the implementation of the cultural component of the preparation of future primary school teachers in the system of higher pedagogical education in Eastern Europe.

Keywords: concept of cultural competence, requirements for the concept of cultural competence, future primary school teachers, Western European countries.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В освітньому середовищі країн Західної Європи вимоги до змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи розглядаються з позиції опанування ними таких знань умінь та навичок, які дозволять створити сприятливу культурну еко-систему та управляти нею таким чином, що у групі дітей (й відповідно, їх батьків) не виникатиме міжнаціональних чи міжрелігійних конфліктів і ця система буде культивувати мотивацію учнів до досягнення найвищих освітніх (навчальних) показників. У вище окресленому контек-

сті вчитель несе відповідальність за формування у дітей відповідальності за успіх діяльності як групи (команди), так і освітнього закладу і відіграє роль агента змін у рамках культурної екосистеми, реалізуючи таку роль через навчання, консультування, залучення дітей та їх батьків до вирішення справ громади й позакласну роботу. Тобто, вивчення проблеми формування змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи є актуальним практичним завданням, оскільки, з однієї сторони, шкільна популяція дедалі стає етнічно- та расово-різноманітною, а з іншого боку, західно-європейська

культурна екосистема характеризується високим рівнем конкурентності та індивідуалізму.

Соціокультурна компетенція визначена як провідна серед ключових компетенцій професіонала, й професіонала-педагога у тому ж числі, які були окреслені в документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи. Певні аспекти соціокультурної компетенції висвітлені у розділі «Ціннісна платформа педагогічної освіти» Педагогічної конституції Європи [1, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких обґрунтовується автор; виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Теоретичні аспекти соціокультурної компетенції та її місце у педагогічній освіті вивчали Л. Молл [2], Е. Арнот-Хопфер [2], М. Салмона [3], М. Партло [3], Д. Качинський [3] та С. Леонард [3] та інші. Проблему формування соціокультурної компетенції висвітлювали В. Сіберг [4] та Т. Мінік [4], Р. Л. Гомез [5] та інші. Інструменти оцінювання сформованості зазначеної компетенції розробляли К. Голланд [6], С. Тапа [7], А. Тіман [8] та інші. Аналіз наукових джерел з проблеми формування вимог до змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи дозволяє констатувати, що даний аспект усе ще є потребує більш поглибленого вивчення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Останнє дозволило визначити метою даної публікації розгляд вимог до змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціально-культурне й освітнє середовище країн Західної Європи, в якому зростають та розвиваються громадяни, надзвичайно різноманітне. Активна міграція, яка наразі є властивою життю громадян зазначеного регіону, опосередковано та ситуативно впливає на формування молодшого школяра як громадянина. З огляду на вищезазначене, життєво важливим для культурного еко-середовища країн Західної Європи стає соціокультурна мобільність вчителів (особливо (майбутніх) вчителів початкової школи), а саме їх здатність сприймати культуру етнічних груп (їх представники – учні), їхні мовні особливості (діалект) та бути толерантними у процесі навчання дітей аспектам національної (регіональної) культури, державної мови без применшення досягнень регіональних культур та діалектних особливостей. Тому вміння корелювати національні та етнічні (регіональні) питання відповідно до соціальних норм поведінки, прийнятних у певній місцевості, сім'ї, релігійної конфесії, вміння застосовувати соціокультурні знання відповідно до етнічно визначених характеристик і вважається ознакою професіоналізму вчителя [8].

Щоб розглянути європейські вимоги до змісту культурологічної компетентності, спочатку розглянемо структурні складові змісту зазначеної компетентності, якими, відповідно до Педагогічної конституції Європи [8], є такі як-от: соціокультурна мобільність, лідерство, емпатія, толерантність і обізнаність ((само)-поінформованість) (малюнок 1).

Дослідимо вимоги освітнього середовища, які є актуальними в країн Західної Європи, до змісту кожної з них.

Для вирішення такого дослідницького завдання використаємо загальнологічні методи і прийоми дослідження, а саме: аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія.

Соціокультурна мобільність. У опрацьованих нами джерелах, соціокультурна мобільність розглядається як «квалітативна характеристика індивіда», яка інтегрує мотиваційну, інтелектуальну, психологічну, педагогічну та методичну готовність майбутнього вчителя початкових класів до здійснення педагогічної діяльності у полікультурному дитячому освітньому середовищі [6;

12; 14; 15].

Малюнок 1 – структурні складові змісту культурологічної компетентності (складено автором)

Серед вимог до цієї складової культурологічної компетентності вчителя ми виявили такі як: здатності орієнтуватися в полігамній культурі різних народів світу та представників різних культур, визнаючи існування їх духовних цінностей; здатність вивчати іншу культуру, розуміти її, робити висновки для себе, і не проявляти заперечення культурних відмінностей у духовному світі націй, етнічних груп тощо; й здатність бути гнучким (гнучкою) у вирішенні міжкультурних суперечок дітей [10]. Як зазначає М. Салмона, високий рівень соціокультурного розвитку учня залежить від формування соціокультурної компетентності вчителя та здатності учнів адаптуватися до конкретного соціокультурного середовища, в якому молодший школяр перебуває.

Лідерство. Вчитель, як лідер думки у шкільній громаді та як носій (культурних) цінностей, може впливати на досягнення учнів через створення позитивного культурного середовища у класі, і через формування змістовних партнерських стосунків як між учнями класу, так і між учнями школи [5]. Головними вимогами до цієї складової культурологічної компетентності вчителя є вміння організувати та управляти багатокультурним освітнім середовищем, яке засноване на рівній турботі та соціальній справедливості по відношенню до кожного учня. Зміст вимог до цієї складової, з огляду на реалізацію турботи і справедливості, визначається власними упередженнями вчителя щодо культурних (етнічних) особливостей дітей, міждисциплінарним змістом та практикою викладання вчителем матеріалу, який відображає загальні складні глобальні концепції та вирішення соціальних проблем у суспільстві, й заохоченням учнів власним прикладом вчителя ставати відповідальними громадянами та приймати соціально справедливі рішення [7].

Емпатія. У психологічній літературі емпатія інтерпретується як «ситуативно-когнітивно-афективний стан» [3]. Зміст даної складової вибудовується на засадах розширення повноважень і можливостей учнів (створення умов, в яких учні виступають творцями знань), ставлення до групи учнів як до єдиного цілого й соціально-справедливий контент, який спрямований на безпосередню протидію расистським стереотипам, а також іншим проявам нерівності через гносеологічну контекстуалізацію соціальних, економічних та культурних реалій, в яких живуть учні [3]. Культивація емпатії в учнів допоможе створити культурно-демократичну дитячу аудиторію, в якій всім учням буде забезпечено більш соціально справедливі навчальні можливості, незалежно від їх раси та соціального й фінансового стану. Відповідно, наявність вимоги щодо формування емпатії як складової змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є одним з «наріж-

них каменів» в освітньому середовищі країн Західної Європи.

Толерантність. Толерантність – це значно більше, ніж лише форма прийняття того, що вважається неприйнятним. Цей термін більше пов'язується із користуванням індивідом моральними і політичними перевагами в суспільстві за певних умов: 1) відмінність (у індивіда завдяки його/її переконанням є певний особливий суспільний статус); 2) важливість певного аспекту, який є предметом толерантного ставлення; 3) протистояння (люди або групи навмисно використовують неприпустимості); 4) влада / повноваження – одна зі сторін має можливість, але не користується своїм положенням для входження у конфлікт [4]. Вимоги до змісту зазначеної складової культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи враховують надання учням можливості мати не лише свободу вибору, але й збагатити свій досвід через взаємодію із різноманітними культурами, налагодити гармонійні стосунки у шкільному колективі.

Обізнаність ((само)-поінформованість). Обізнаність, у контексті культурології, – це знання, розуміння та досвід власної культури, а також інших культур, що підтверджує здатність особи отримувати на новий культурний досвід [9]. Щодо вимог до змісту цієї складової змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, вона має відображати особливості прийняття рішень у різні культурних контекстах. Зміст має спрямовуватися на розуміння того, як вчитель може найкращим чином адаптувати свої підходи, думки та рішення, щоб забезпечити досягнення позитивних результатів у міжкультурній взаємодії з дітьми.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Таким чином, проблема формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи стає пріоритетною, а вимоги до її змісту визначаються змістом її окремих складових, таких як: соціокультурна мобільність, лідерство, емпатія, толерантність і обізнаність ((само)-поінформованість). Соціокультурна мобільність є, певною мірою, поведінковою характеристикою майбутнього вчителя початкових класів, яка об'єднує у собі нижчеперелічені складові. Лідерство вчителя є визначальним формуючим відносини елементом у дитячому колективі. Емпатія як складова зазначеної компетентності стає суттєвою, адже відображає здатність вчителя чи учня співпереживати почуття, думки та поведінку співрозмовника іншого культурного походження. З'ясовано, що у західно-європейській культурній екосистемі, толерантність як складова змісту культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи є невід'ємним елементом педагогічного професіоналізму. Обізнаність також спряє вирішенню вчителем ситуативних культурних розбіжностей.

Перспективним для подальших досліджень вважаємо вивчення особливостей реалізації культурологічної складової підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі вищої педагогічної освіти країн Східної Європи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

- Gómez R. L. *Fostering Intercultural Communicative Competence Through Reading Authentic Literary Texts in an Advanced Colombian EFL Classroom: A Constructivist Perspective*. PROFILE Vol. 14, No. 1, 2012. URL: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4858697.pdf>
- Holland C. K. *Classroom Intercultural Competence in Teacher Education Students, Interns, and Alumni* (2013). UNF Graduate Theses and Dissertations. 473 p. URL: <https://digitalcommons.unf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1495&context=etd> URL: <https://digitalcommons.unf.edu/etd/473>
- Hughes Sr., Marcus K. *The Power of Empathy: A Critical Narrative Inquiry of Cultural Competencies in New Teachers* (2017). LMU/LLS Theses and Dissertations, 472. URL: <https://digitalcommons.lmu.edu/etd/472>
- Kamil, M. *Cultural Tolerance, Diversity and Pluralism: The Recognition of Yogyakarta as The City of Tolerance*. Jurnal Logos, Volume

01, N01, 2018.

- Leithwood K., Patten S., Jantzi D. *Testing a conception of how school leadership influences student learning*. Educational Administration Quarterly, 46(5), 2010. pp. 671–706.
- Moll L. C., Arnot-Hopffer E. (2005). *Sociocultural competence in teacher education*. Journal of Teacher Education, 56(3), 242–247. URL: //doi.org/10.1177/0022487105275919
- Pang V., Stein R., Gomez M., Matas A., Shimogori Y. *Cultural competencies: Essential elements of caring-centered multicultural education*. Action in Teacher Education, 33, (2011). pp. 560–574.
- Pedagogical Constitution of Europe. Перегляд здійснено 24.12.2019. URL: http://education-ua.org/ua/component/cck/?task=download&collection=blog_files_x&xi=0&file=blog_files&id=802
- Pinheiro M. M., Estima A., Marques S. *Evaluating the Gaps and Intersections Between Marketing Education and the Marketing Profession*. IGI Desiminator of Knowledge, 2019. 252 p.
- Salmona M., Partlo M., Kaczynski D., Leonard S. N. (2015). *Developing Culturally Competent Teachers: An International Student Teaching Field Experience*. Australian Journal of Teacher Education, 40(4). Retrieved 24.12.2019. URL: //ro.ecu.edu.au/ajte/vol40/iss4/3
- Seeberg V., Minick T. *Enhancing Cross-cultural Competence in Multicultural Teacher Education: Transformation in Global Learning*. International Journal of Multicultural Education, Vol. 14, No. 3, 2012, pp. 1–22. Retrieved 24.12.2019. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1105060.pdf>
- Stakhiv M., Boiko H. *Sociocultural Component of Teachers' Professional Competence*. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Vol. 4, #1, 2017. pp. 110–116.
- Thapa S. (2020) *Assessing Intercultural Competence in Teacher Education: A Missing Link*. In: Westerlund H., Karlsen S., Partti H. (eds) *Visions for Intercultural Music Teacher Education*. Landscapes: the Arts, Aesthetics, and Education, vol 26.
- Teemant A. *Evaluating Socio-Cultural Pedagogy in a Distance Teacher Education Program*. Teacher Education Quarterly, Vol. 32, No. 3, Assessing Innovation in Teacher Education (Summer 2005), pp. 49–62 URL: <https://www.jstor.org/stable/23478674>
- Prima D.A. *Acmeological bases of professional training of the future specialist*. Jurnalul umanitar modern. 2018. №1

UDC 372

ЦЕННОСТНОЕ ОТНОШЕНИЕ К ТРУДУ И ЕГО ВОСПИТАНИЕ У ПОДРОСТКОВ

© 2019

Коблик Виталий Александрович, кандидат педагогических наук, преподаватель
кафедры педагогики и образовательного менеджмента

*Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины
(20301, Украина, Умань, улица Садовая, 28, e-mail: koblikprime@gmail.com)*

Аннотация. В данной статье освещается проблема воспитания ценностного отношения к труду у учащихся подросткового возраста. Установлено, что актуальность воспитания у учащихся подросткового возраста ценностного отношения к труду, обусловленная изменением сущности понятия «труд», разрушением его устоявшихся категориальных, содержательных и формальных признаков. Эта проблема обостряется на этапе школьного детства, когда начинается осмысление трудовой деятельности, формируются трудовые умения и навыки, а результат труда в основном зависит от ценностного восприятия ребенком процесса и средств этой деятельности. Важной составляющей современного содержания воспитания детей и молодежи является формирование у них ценностного отношения к труду, которое предполагает осознание детьми социальной значимости труда и развития потребности трудовой активности. Неоспоримым является мнение, что в процессе воспитания ценностного отношения к труду значительное место принадлежит внеурочной предметно-преобразовательной деятельности, которая характеризуется разнообразием ее видов, а их влияние осуществляется с учетом изменений экономических отношений в обществе. Раскрывается категория «ценностное отношение к труду», особенности воспитания данного личностного образования у подростков и предлагаются педагогические условия воспитания у учащихся подросткового возраста ценностного отношения к труду.

Ключевые слова: воспитание, ценностное отношение к труду, благотворительная деятельность, трудовое воспитание, педагогические условия, трудовая активность, подростки.

VALUE RELATIONSHIP TO LABOR AND ITS IMPROVEMENT IN ADOLESCENTS

© 2019

Koblik Vitaly Aleksandrovich, Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher
of the Department of Pedagogy and Educational Management

*Pavlo Tychyna Uman state pedagogical university
(20301, Ukraine, Uman, Sadovaya St., 28, e-mail: koblikprime@gmail.com)*

Abstract. In this article the problem of raising the value attitude to work in adolescent students is highlighted. It is established that the relevance of upbringing in adolescent students of value attitude to work, due to the change in the essence of the concept of «labor, labor», the destruction of its established categorical, informative and formal characteristics. This problem is exacerbated at the stage of school childhood, when the comprehension of labor begins, the working skills and skills are formed, and the result of labor largely depends on the value perception of the child by the process and the means of this activity. An important component of the modern content of upbringing children and young people is the formation of a value attitude to them, which implies awareness of their social significance of labor and the developed need for labor activity. It is indisputable that in the process of raising the value attitude to work, a significant place belongs to the extra-curricular subject-transformative activity, which is characterized by the diversity of its types, and their influence is carried out taking into account changes in economic relations in society. The category of «value attitude to work», the peculiarities of the education of this personality education in adolescents and the pedagogical conditions of education in adolescent students of value attitude to work are offered.

Keywords: education, value attitude to work, charity activity, labor education, pedagogical conditions, labor activity, teenagers.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Процесс воспитания в современной педагогической науке рассматривается как взаимосвязанная совместная деятельность воспитателя и воспитанников, в центре которой находится личность ребенка во всех ее взаимосвязях. Это децкоцентрический подход и его основные составляющие – идеи, модели, ценности как материальные, так и духовные, направленные на подъем духовности и разностороннее развитие личности. При таких условиях ценностный подход выступает как самая приоритетная воспитательная проблема.

Труд является одним из важных факторов воспитания личности. Он не только воспитывает, но и развивает нас, как личность, а понимание ценности труда делает человека человеком. Ценностное отношение к труду является важной составляющей содержания воспитания личности. Оно предполагает осознание детьми младшего школьного возраста значимости труда, развитую потребность в трудовой активности, инициативность, склонность к деятельности. Определенные аспекты воспитания положительного отношения к труду нашли отражение в трудах философов, социологов, психологов и педагогов. Они считали, что труд – главный воспитатель, и раскрывали содержание трудового воспитания как основы в формировании ценностного отношения к труду.

В содержании воспитания личности ее важной составляющей является формирование у нее ценностного отношения к труду, которое предполагает осознание подростками социальной значимости труда, развитие потребности в трудовой активности, инициативность, склонность к предпринимательству; понимание экономических законов и проблем общества, путей их решения, готовность к творческой деятельности, конкурентоспособности и самореализации в условиях рыночных отношений, формирование трудолюбия и мобильности как базовых качеств личности. Трудовое воспитание является системой воспитательных воздействий, цель которых их заключается в морально-психологической подготовке учащихся к будущей профессиональной деятельности. Высокий уровень ее развития предполагает овладение личностью общими основами научной организации труда, умением определять цели, разрабатывать реальный план ее достижения, организовывать свое рабочее место, рационально распределять силы и средства для достижения желаемого результата с минимальными затратами, анализировать процесс и результат собственных трудовых усилий, вносить необходимые коррективы.

Эффективность деятельности школы по воспитанию у подростков ценностного отношения к трудовой деятельности зависит прежде всего от учета психологических особенностей учащихся подросткового

возраста. Ведь, прежде чем воспитывать у подростков ценностное отношение к труду, учитель должен изучить и учесть особенности детей данного школьного возраста, который должен стать основой для раскрытия ценности труда для человека.

Итак, организуя жизнедеятельность, школа призвана обеспечить формирование у подростков ценностного отношения к труду.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых рассматривались аспекты этой проблемы и на которых базируется автор; выделение нерешенных ранее, частей общей проблемы.

Проблеме трудового воспитания юного поколения посвящены работы А. Коберника [1], Г. Левченко [2], А. Макаренко [3], В. Оржеховской [4], В. Сидоренко [5] и др.

А. Коберник четко обосновал условия осуществления эффективной профориентационной работы в общеобразовательных школах. Доказал необходимость формирования у учащихся сельских школ профессиональной направленности на сельскохозяйственные профессии [1].

Г. Левченко отмечал, что чрезвычайно важно привлекать учащихся к производительному труду с подросткового возраста, что имеет существенный воспитательный потенциал. Основными формами и методами трудового воспитания подростков, по мнению учёного, являются лекции, практические работы, сюжетно-ролевые игры, беседы [2].

А. Макаренко [3] описывал способы взаимосвязанной деятельности учителя и воспитанников, направленных на формирование у воспитанников взглядов, убеждений, навыков и привычек поведения.

Трудовое воспитание, по мнению В. Оржеховской [4], наиболее успешно осуществляется в деятельности летних трудовых объединений при общественно полезном, производительном труде. В этой связи актуальность данного диссертационного исследования определяется теоретическими и практическими задачами современной лингвистики, в центре внимания которой предполагается всестороннее изучение человеческого фактора в языке, в частности, различных модусов человека говорящего.

В. Сидоренко [5] отмечала в своих работах преимущественно общетеоретические и организационные проблемы трудового воспитания учащихся.

Однако воспитания ценностного отношения к труду не нашло в них должного освещения.

Формирование целей статьи (постановка задачи). Целью данной статьи является раскрытие педагогических условий воспитания у подростков ценностного отношения к труду.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Для современного общества процесс воспитания ценностного отношения к труду приобретает особо важное значение и становится основанием для создания необходимых педагогических условий, которое и обеспечит эффективность данного процесса. Формирование личности зависит от труда, поскольку имеется в виду не формирование в человеке личности вообще, а именно формирование личности современного человека, с определенными чертами личности, правильной системой отношений к обществу, коллективу, своим мировоззрением и убеждениями. И рассматривая эффективность этого процесса заметим, что он способствует формированию таких черт личности, как трудолюбие, добросовестное отношение к труду, аккуратность, воспитывает умение преодолевать трудности, помогает концентрировать свою энергичность, активность, целеустремленность, преодоления лени [6, с. 40].

В научных литературных материалах, касающихся воспитания в подрастающей личности ценностного отношения к труду, отображалась такая категория как «трудовое воспитание». Поэтому данная проблема, а

именно воспитание у подростков ценностного отношения к труду рассматривалась через призму именно трудового воспитания.

Проанализируем ценность, которая обуславливает ценностное отношение к работе по различным словарям: это любое нематериально-идеальное явление, имеющее значения для человека и общества, ради которого он действует, тратит силы, время, деньги, здоровье и т. д., ради которого он живет. Ценности, как их представляют словари, это то, что особенно важно для человека. Их осознание и реализация дают ему возможность сформироваться как личность, получить удовольствие от труда.

Ценность – это прежде всего феномен социального сознания. Каждое явление действительности имеет свое эстетическое, философское и этическое значение (то есть приближение к высшим духовным ценностям – красоте, истине и добру, как самым ярким и совершенным воплощениям Красивого, Умного и Доброго). Ценности приобретают социальный смысл, реализуются и производят воздействие на сознание и поведение личности лишь в том случае, если воспринимаются личностью как ценностные ориентации в мире человеческих потребностей [7, с. 1001].

Согласно философским словарям «ценность сформирована в условиях цивилизации и непосредственно пережитую людьми форму их отношений к общественным примерам культуры и к тем предельным возможностям, от осознания такие как их зависят способности каждого индивида проектировать будущее, оценивать «другое» и хранить в памяти прошлое» [7, с. 100]. Это определение раскрывает одну из главных особенностей функционирования ценностей, которое проявляется в существовании внутренних связей человека с окружающей действительностью.

Впервые ценность как составляющая отношения к труду была введена в науку немецким ученым-философом М. Лотце в середине XIX века. Ценность, по его мнению, это значимость, которую приобретает действительность в отношении человека [8, с. 3]. Новое самостоятельное направление – аксиология (от греч. «axios» – ценность и logos – слово, учение) в науке сформировалось в конце XIX века. Так, если обратиться к различным источникам, можно отметить, что понятие «ценности» насчитывает около 100 толкований в разных отраслях. Он видел в основах всесторонней и детальной разработки этого понятия возможность сформировать специальную отрасль философского знания – теорию ценностей, или аксиологию (от греч. «axios» – «ценность»).

Подытоживая, отметим, что процесс перестройки сознания человека и системы его ценностей и ценностных ориентаций, стереотипов мышления, привычек, которые, по выражению Демокрита, являются «второй природой человека», происходит сложнее, продолжительнее, чем в других сферах жизнедеятельности. Каждый этап такой перестройки имеет свои особенности, обусловленные как объективными, так и субъективными факторами. Прогнозирование развития общества даже на незначительный период невозможно без выявления этих особенностей, их осмысления и анализа. Для раскрытия содержания ценностного отношения к труду как категории теории и методики воспитания проанализированы и охарактеризованы такие понятия как «ценностное отношение к труду», «благотворительная деятельность» и «воспитание ценностного отношения к труду у подростков».

Ценностное отношение к труду трактуется как личностное образование, которое характеризует место трудовой активной деятельности в целом в системе ценностей индивида и проявляется в его направленности на активный предметно-преобразующий труд, желание добросовестно и ответственно работать, осознание социальной значимости труда, как обязанностей и духовной потребности в уважении человеческого труда, индивидуального отношения к трудовой деятельности.

Благотворительная деятельность рассматривается в работе как специфический вид умственно волевого действия, необходимая составляющая деятельности человека, которая играет важную роль в морально-психологическом и культурном развитии личности. Это сознательное, оцениваемое действие, акт морального, культурного самоопределения человека, в котором он утверждает себя как личность в своем отношении к окружающей действительности.

Воспитание именно ценностного отношения к труду у старшеклассников это целенаправленный и систематически осуществляемый процесс формирования у учащихся такого личностного образования, которое характеризует место трудовой деятельности в общей системе ценностей индивида и проявляется в его стремлении ответственно и с активностью осуществлять внеклассную благотворительную трудовую активную деятельность, бескорыстно, добровольно и с пользой для всех людей.

В результате анализа психофизиологических характеристик подростков нами раскрыты такие особенности воспитания в них активного отношения к труду: в подростковом возрасте активно формируется система ценностных ориентаций; происходит становление самосознания, что сопровождается фактами установления и развития образов Я (Я-концепции) личности; происходят коренные перестройки в содержании и соотношении основных мотивационных тенденций личности подростка; происходит развитие самопознания, стремление к взрослости; важнейшими ценностями становятся эффективность и компетентность закладывается отношение к труду; ведущей для подростков становится коммуникативная и разносторонняя общественно полезная деятельность; достаточно интенсивным происходит процесс приобретения опыта социального взаимодействия на основе стремления подростка найти свое место в системе общественных связей; центром развития становится личностное самоопределение, а центром жизненной ситуации становится вся их деятельность, интересы и выбор жизненного пути.

Доказано, что воспитание у подростков ценностного отношения к труду длительный процесс, что происходит постепенно и требует постоянного и целенаправленного воспитательной работы как всех социальных институтов, так и самой личности (самовоспитание).

Проблеме личностного роста как психологическому феномену уделяли внимание, начиная с середины XX века, представители гуманистического и феноменологического направлений. По их признанию, для нормально функционирующего здорового человека значимыми личностными свойствами являются «изменение» и «рост». В понимание понятия «личностный рост» смысловые акценты ученых, по мнению И. Булах, не совпадают, однако стержневой во многих положениях просматривается ценностная самореализация природных потенциалов человека [6, с. 340].

В понятие «личностный рост» ученые вкладывают следующее содержание: процесс функционирования человека, который свободно осуществляет выборы между диалектически взаимосвязанными ценностями, ростом и ценностями здоровых процессов изменения, таких как «движение вперед и вверх» по мере того, как человек поднимается в иерархии потребностей; постоянная смена свободного движения самоактуализации потенциалов человека (А. Маслоу.) [9]; конструктивно организованная потребность развиваться и совершенствоваться, изменение способов восприятия собственного внутреннего мира, своего «Я» (К. Роджерс); процесс осуществления жизни свободной, социально интегрированной личностью, обладающей духовным началом, самореализацией (пробуждение и самоосуществление скрытых возможностей человека; самоактуализация через переживания и осознания своего «Я» как синтезирующего духовного центра (Р. Ассаджоли)) [10]. Таким образом, источником личностного роста признаются природные

потенциалы человека, изначально содержащиеся в себе тенденции самореализации или самоактуализации: личность растет изнутри, со своей «Я», точнее – ее рост обусловлен «Я-концепцией».

Преимущественно в гуманистической психологии, традиционно психологи изучали генезис особенностей личности во взаимосвязи с социальными источниками воздействия. Развитие личности признавалось основным способом ее существования. С одной стороны, оно определяется, как процесс вхождения, индивидуализации и интеграции личности в новых условиях социального среды, с другой, как процесс становления личности индивида средствами социализации и воспитания [11, с. 71].

Для достижения поставленной цели нами впервые обоснованы педагогические условия эффективного воспитания ответственного отношения к труду у подростков в процессе внеурочной благотворительной деятельности: целенаправленная положительная мотивация и стимулирование учеников к осуществлению внеклассной благотворительной трудовой деятельности; углубление и расширение знаний учащихся, необходимых для выполнения трудовых задач благотворительного содержания; систематическое и планомерное привлечение подростков к различным видам внеурочной благотворительной деятельности и по возрасту и интересам.

Также нами разработана модель воспитания отношения к труду у учащихся подросткового возраста во внеклассной благотворительной деятельности, которая обуславливается сочетанием блоков: целевого (цель, задание), методологического (научные педагогические подходы, принципы, субъекты воспитания), содержательного (содержание внеурочной благотворительной деятельности, педагогические условия), процессуально-технологического (формы организации благотворительной деятельности, методы и средства воспитания) и диагностическо-результативного (критерии, показатели и уровни воспитанности у подростков ценностного отношения к труду).

Выводы и перспективы. Таким образом, нами установлено, что необходимо научить детей ценить труд, помочь ученикам увидеть в нем источник развития своих способностей и моральных качеств; подготовить молодое поколение к активной трудовой и общественной жизни. Одним из важных факторов труда является воспитание личности. Оно не только воспитывает, но и развивает как личность, а понимание ценности труда делает человека человеком. На основании обобщения научных источников пришли к выводу, что у учащихся отношение к труду включает в себя понимание социальных стимулов к труду, соответствующую потребность к труду и активность, инициативность, склонность к предпринимательской деятельности; осознание законов экономики и общественных задач, способов их решения, готовность к активно-творческой деятельности, конкурентоспособность и самореализацию и т. п.

Перспективы данного исследования видим в разработке диагностического инструментария для определения уровня воспитанности у подростков ценностного отношения к труду.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Коберник О. М. Трудова активність учнів як індикатор ефективності трудового виховання в школі. Трудова підготовка в закладах освіти. 1999. № 1. С. 41–43.
2. Левченко Г. Е. Трудовое воспитание учащихся IV–VIII классов в процессе производительного труда: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / НИИ педагогики УССР. Киев, 1982. 202 с.
3. Макаренко А. Трудовое воспитание (отношение, стиль, тон в коллективе) человека. Народное образование. 2001. № 10. С. 103–114.
4. Оржеховська В. М. Організація трудового виховання учнів у таборів праці та відпочинку: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1985. 201 с.
5. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург: Речь, 2002. 350 с.
6. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: монографія Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.
7. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1983. 1001 с.

8. Современный философский словарь / Под ред. В. Е. Кемерова. Москва: Панпринт, 1998. с. 1001.
9. Maslow A. *Motivation and personality Text*. New York, 1984.
10. Концепція К. Роджерса. URL: <http://moyaosvita.com.ua/psihologija/konsepciya-k-rodzhersa/> (дата звернення: 12.12.2017).
11. Абульханова-Славская К. А. *Стратегия жизни*. Москва: Мысль, 1991. 299 с.

UDC 37.01 (73) Л-86

УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У США

© 2019

Леврінц Маріанна Іванівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології

*Закарпатський угорський інститут імені Ракоці Ференца II
(90200, Україна, Берегове, площа Кошута, 6, e-mail: marianna@kmf.uz.ua)*

Анотація. У статті зроблено спробу зрозуміти фактори і передумови ефективного навчання іноземної мови, які підтверджують продуктивність роботи вчителів мови в США. Величезна популярність проблеми ефективного навчання в сучасних дослідженнях у галузі освіти ґрунтується на її добре документованому впливові на проведення освітніх реформ для успішності учнів. Здійснюється безліч ініціатив, спрямованих на підвищення якості навчання в США, таких як: стандартизований рух у різних сферах освіти, включаючи підготовку викладачів мови, введення процедур підзвітності, оптимізацію програм навчання викладачів мови і професійного розвитку, введення в посаду початківців-викладачів, оцінка ефективності роботи вчителів тощо. Центральне припущення, що висувається у цій статті з урахуванням концептуалізації ефективності вчителів іноземних мов, полягає в її визначенні за допомогою інтерпретації сутності якості викладання мови і його оволодіння, що додатково визначається глобальними цілями вивчення мови, а також широкі соціокультурні, політичні, економічні, історичні, філософські перспективи і контексти. Отже, висування прийнятого визначення ефективного викладання іноземної мови і єдиної концептуальної основи проблематично через динамічності поняття і контекстуальної залежності. У число ключових теоретичних і емпіричних тем, що розглядаються в літературі та стосуються ефективної роботи вчителя мови, входять ідентифікація специфічних для дисципліни атрибутів, еволюція підходів і методів викладання іноземної мови, які мають безпосереднє відношення до нашого розуміння ефективного навчання; аналіз особистості атрибуту вчителів мови, вербальні і невербальні методи навчання, які становлять суть ефективного навчання.

Ключові слова: ефективність професійної діяльності вчителя, вчитель іноземних мов, особливості навчання іноземної мови, США.

FOREIGN LANGUAGE TEACHER EFFECTIVENESS FACTORS IN THE USA

© 2019

Levrincs (Lőrincz) Marianna Ivanivna, candidate of pedagogical sciences,
associate professor of the Department of Philology

*Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
(90202, Ukraine, Transcarpathia, Berehove, Kosuth square, 6, e-mail: marianna@kmf.uz.ua)*

Abstract. The paper seeks to understand factors and preconditions of effective foreign language teaching undergirding productivity of language teachers' work in the USA. Immense popularity of the problem of effective teaching in contemporary educational research rests upon its well-documented impact on the implementation of educational reforms and learner achievement. A plethora of initiatives are being undertaken aimed at enhancing the quality of teaching in the USA such as standards-oriented movement in different spheres of education including language teacher preparation, enacting accountability procedures, optimising language teacher education and professional development programmes, induction of novice teachers, evaluating the effectiveness of teachers' work etc. The central assumption put forward in this paper in view of foreign language teacher effectiveness conceptualization is its determination by the interpretation of the essence of the quality of language teaching and its acquisition, which is further specified by the global aims of language learning, as well as broad sociocultural, political, economical, historical, philosophical perspectives and contexts. Hence, putting forward a unanimously accepted definition of effective foreign language teaching and unitary conceptual framework is problematic, due to the notion's dynamism and contextual dependence. Among the key theoretical and empirical themes addressed in the literature pertaining to effective language teacher's work are the identification of discipline-specific attributes, evolution of approaches and methods of foreign language teaching which have a direct bearing on our understanding of effective teaching, analysis of personal attributes of language teachers, verbal and non-verbal teaching behaviours which constitute the essence of effective teaching.

Keywords: teaching effectiveness, foreign language teacher, discipline-specific features, the USA.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У США виняткова роль у забезпеченні гармонійного функціонування освітньої системи, імплементації освітніх реформ й академічної успішності учнів надається ефективній професійній діяльності вчителів [1; 2]. Американський науковий дискурс відзначається проліферацією у вивченні загальних питань ефективності професійної діяльності педагогів, водночас специфіка якісної роботи вчителів ІМ (далі – іноземних мов) розглядається недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких ґрунтується автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Окремі теоретичні й практичні аспекти проблеми ефективності професійної діяльності вчителів ІМ відображено у роботах Белл Т. [3], Брош Х. [4], Пенінгтон М., Річардс Дж. [5], Ребер Т. [6], Річардс Дж. [7], Фаррел Т. [8] та ін. Як свідчить аналіз джерельної бази, ключовими напрямами досліджень є вивчення особистісних характеристик учителів ІМ, які позиціонуються як ефективні [9; 4], осо-

бливостей дисципліни ІМ [10], поведінка вчителів ІМ, яка розцінюється як ефективна [3]. Висвітлення питання ефективності педагогічної діяльності у загальному руслі дає доволі широку картину, однак без урахування особливостей означеної галузі знань, вона є недостатньо деталізованою.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення умов ефективності професійної діяльності вчителів іноземних мов, а також чинників, які здійснюють вплив на продуктивність праці вчителів-філологів у США.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Систематизація представлених у літературі концептуальних положень у дефінуванні концепту ефективної професійно-педагогічної діяльності уможливила виокремлення трьох вертикалей, умовно названих нами особистісною, діяльнісною і результативною. Особистісна вертикаль представлена професійно-значимими знаннями і вміннями, особистісними характеристиками, мотиваційною сферою, якостями педагога, його освітнім і компетентнісним рівнями. Діяльнісна верти-

каль відображає особливості реалізації перелічених характеристик особистісної вертикалі в освітньому процесі та їхня взаємодія із навчанням учнів. Під результативною вертикаллю розуміємо здатність учителя впливати на результати навчання учнів. Ефективність професійної діяльності вчителя є органічним цілим, утвореним на перетині означених трьох вертикалей, що зумовлюється впливом ситуативно-контекстуальних чинників.

Сутнісні характеристики й чинники ефективної педагогічної праці є контекстуально-залежними, вираженість яких пріоритезується метою навчання предмета та його особливостями. Концептуалізація ефективності викладання ІМ передусім ґрунтується на витлумаченні суті успішного навчання / учіння ІМ, відтак усталеність у розумінні поняття й висунення однозначних дефініцій не представляється можливою. Динамічність концепту ефективності професійної діяльності вчителів ІМ вимагає його регулярного перегляду, що дозволяє приймати доцільні рішення відносно оцінювання якості роботи вчителя ІМ, організації підготовки вчителів ІМ та визначення потенційних траєкторій професійного розвитку вчителів ІМ, що, в кінцевому підсумку, сприятиме ефективному засвоєнню ІМ учнями. Таким чином, маємо справу із кругообігом у понятійному ланцюзі, в якому виявляється взаємозалежність і взаємозумовленість між його компонентами, у нашому випадку – освітніми процесами.

Рисунок 1. Ефективність професійної діяльності вчителя іноземної мови

**розроблено автором*

Забезпечення умов ефективності професійної діяльності вчителів ІМ у США відбувається засобами ухвалення нормативної документації у вигляді стандартів, які регулюють підготовку майбутніх учителів, їхній професійний розвиток, стандарти навчання ІМ, головною метою яких є оптимізація якості освіти й праці педагогів. Іншими заходами оптимізації якості педагогічної праці є впровадження системи підзвітності, удоцільнення програм підготовки і професійного розвитку педагогічного корпусу, ліцензування й сертифікація вчителів, організована планомірна допомога початкуючим учителям, розробка надійних методів оцінювання ефективності професійно-педагогічної діяльності.

Дотичною до питання ефективності професійної діяльності педагогів є проблема компетентності вчителів ІМ [7], її експертиза [11]. Предметне поле в названих підходів є досить однорідним, оскільки дослідження ефективності, компетентності, експертизи, а також концептів професіоналізму, педагогічної майстерності порушують споріднені проблеми якості професійно-педагогічної діяльності. Водночас, як свідчить аналіз праць американських та інших зарубіжних дослідників, ефективність значною мірою визначається продуктивністю праці педагога, у вимірюванні якої застосовуються численні кількісні і якісні методи дослідження. Компетентність

охоплює парадигми знань і вмінь, необхідних для виконання професійних обов'язків учителем. Під експертизою розуміють виконання професійних завдань на високому професійному рівні, доведеному до автоматизму, коли в учителя не виникає труднощів із розпізнаванням педагогічних завдань і їх розв'язанням. Експертиза розвивається із досвідом, зазвичай після п'ятирічного педагогічного стажу [11; 12].

Логічно припустити, що ефективність праці вчителя ІМ частково визначається властивостями дисципліни ІМ, а також концептуалізацією ефективності засвоєння ІМ. Тому аналіз характеристик учителів ІМ порівняно з фахівцями інших предметів набуває важливого значення для теми нашого дослідження. Зацікавленість із цього кута зору представляє праця Борґ С. (2006), яким вивчалися відмінності у рисах учителів ІМ у порівнянні з фахівцями інших дисциплін. Як зазначає автор, учитель ІМ не є монолітним феноменом, який можливо однозначно охарактеризувати у глобальному контексті. Відмінні риси вчителів ІМ є соціально і контекстуально детермінованими, і залежать від індивідуального досвіду та сприйняття педагога, сформованого у конкретних освітніх обставинах [10, с. 26].

На підставі узагальнення результатів емпіричного дослідження науковцем було виділено відмінні риси вчителів ІМ згідно з критеріальними показниками. Хоч автором не ставилось за мету виділення умов ефективності професійної діяльності вчителів ІМ, отримані ним результати певною мірою розкривають дотичні проблеми. Коротко розглянемо результати вищезгаданого дослідження і проведемо паралелі з проблемою ефективності професійної діяльності вчителів ІМ.

Згідно з критерієм «природа дисципліни ІМ» означений предмет є більш динамічним, постійно змінюючись, а також володіє більшою практичною релевантністю до життєвих потреб учнів. Ціложиттєве навчання та неперервний професійний розвиток для вчителів ІМ є надзвичайно важливими, адже процес вивчення ІМ є нескінченним. Таким чином, для забезпечення ефективної педагогічної діяльності вчителю ІМ необхідно дбати про самовдосконалення й збагачення професійних знань і вмінь.

Згідно з критерієм «зміст дисципліни» характеристиками ІМ як предмета є універсальність, масштабність і складність. Навчання ІМ виходить за межі засвоєння лінгвістичної системи, тобто граматики, словникового запасу і розвитку чотирьох мовленнєвих навичок (читання, говоріння, письма і слухання), включаючи вивчення культури, розвиток комунікативних здібностей, загальних навчальних стратегій тощо. За свідченням респондентів дослідження, викладання курсу ІМ не обмежується навчанням фактів, теорій або формул, порівняно з іншими шкільними предметами. Учитель ІМ надає знання про культуру, історію, соціально-економічне й політичне становище країн, мова яких вивчається, розширює загальний кругозір, формує світогляд учнів і т. п. На відміну від інших дисциплін, де матеріал, що викладається, і способи його навчання чітко розмежовані, у сфері викладання ІМ ці межі є розмитими, оскільки зміст і засоби навчання є одним цілим [10, с. 13].

На нашу думку, ефективна робота вчителя ІМ передбачає не тільки якісне викладання лінгвістичних підсистем мови, розвиток мовленнєвих здібностей і наявність розвинених професійних знань, досконале володіння ІМ, а й загальну ерудованість, поглиблені знання культури, літератури, історії країн, мова яких вивчається, вміння розширювати кругозір учнів, розвивати навчальні стратегії та ін. У цьому сенсі вчитель ІМ певною мірою є універсальним педагогічним фахівцем, ефективність діяльності якого не обмежується наявністю професійних знань і вмінь, відтак для вчителя ІМ важливим є активний особистісний саморозвиток.

Відповіді респондентів свідчать про більшу диверсифікованість методів викладання ІМ порівняно з іншими

дисциплінами, які спрямовуються на активне залучення учнів до іншомовної комунікативної й навчальної діяльності. У галузі викладання ІМ підходи і методи навчання ІМ є однією із найпопулярніших теоретико-практичних проблем. Учасники дослідження переконані, що дидактичний арсенал учителів ІМ є значно різноманітнішим, ніж у їхніх колег – фахівців інших предметів. Такого висновку респонденти дійшли на основі аналізу власного навчального досвіду [10, с. 25]. Таким чином, ефективність діяльності вчителя ІМ передбачає методичну озброєність і практичну зорієнтованість, що дозволяє залучати учнів до активної навчальної діяльності щодо засвоєння ІМ.

Критерій «відносини між учителем і учнями» підкреслює особливості атмосфери спілкування на уроках ІМ. Як свідчить аналіз відповідей, учасники дослідження переконані, що між учителем ІМ і учнями налагоджуються тісніші, більш позитивні взаємовідносини, ніж на інших уроках, оскільки учні часто обговорюють засобами ІМ події із особистого життя, власний досвід та ін. [10, с. 22]. Тому ефективність професійної діяльності вчителя ІМ передбачає здатність налагоджувати діалог із учнями, забезпечувати доброзичливу навчальну атмосферу.

Учителів ІМ часто порівнюють із мовцями, для яких мова, що викладається, є рідною, безумовна довіра до професійної компетентності яких є не завжди виправданою. Як свідчить наш особистий досвід, здобутий у ході спілкування із майбутніми і практикуючими вчителями ІМ, необхідність розмовляти й пояснювати матеріал засобами ІМ є джерелом труднощів і стресу для них. Учитель ІМ повсякчас стикається із необхідністю добору іншомовних лінгвістичних форм для подачі матеріалу в доцільній формі, враховуючи рівень розвитку мовленнєвих навичок учнів. Додатково, маючи справу не з рідною мовою, вчителю ІМ потрібно безупинно розвивати власні мовленнєві здатності.

За результатами дослідження, вчителі ІМ повинні розвивати в собі такі особистісні якості, як креативність, гнучкість та ентузіазм, які є абсолютно необхідними, тоді як для фахівців інших дисциплін ці якості є просто бажаними [10, с. 23]. Тому ефективний учитель ІМ повинен бути цікавим співрозмовником, здатним залучати учнів до аутентичної комунікативної діяльності. Отже, орієнтуючись на характерні риси галузі, нами були визначені деякі умови ефективної професійної діяльності вчителів ІМ, хоч дискусію щодо цієї проблеми безумовно необхідно продовжити в інших ракурсах.

Визначення й оцінювання ефективності професійної діяльності вчителів ІМ, на думку Ребер Т., певною мірою залежить від концептуалізації ефективності навчання й засвоєння ІМ, що своєю чергою, зумовлюється впливом підходів і методів навчання ІМ [6, с. 10]. Зусилля, спрямовані на підвищення якості навчання й рівня оволодіння ІМ, призводять до зміщення акцентів із традиційних формально-орієнтованих підходів до навчання ІМ (наприклад, граматико-перекладний підхід) до комунікативно-зорієнтованих інтерактивних підходів (приміром, комунікативний підхід, змістово-базований підхід, навчання мови для спеціальних цілей, міжкультурний підхід, навчання ІМ за допомогою інформаційних технологій) передбачає переосмислення ролі вчителів ІМ та оновлення вимог до компетентнісного рівня, необхідних для ефективного провадження професійної діяльності вчителем ІМ. У США особливий демографічний склад учнівської молоді, значну частину якої становлять неангломовні представники, диктує необхідність розроблення продуктивних підходів до навчання навчального матеріалу засобами другої (нерідної мови). Важливість систематичної підтримки навчальної діяльності означеної категорії учнів і розвитку іншомовної компетентності породили численні оновлені підходи до навчання ІМ, як наприклад, навчання ІМ через зміст навчальної дисципліни (content-based language instruction), спроще-

не викладання навчального матеріалу (sheltered subject matter teaching), тематично-зорієнтоване навчання ІМ (theme-based language instruction), когнітивний академічний підхід до навчання мов (cognitive academic language learning approach) та ін. [13].

Як пояснює Філіпс Дж., сучасність ставить перед учителем ІМ вищі вимоги, аніж у недалекому минулому, коли ефективне навчання ІМ асоціювалося із наслідуванням загальноприйнятого підходу до викладання ІМ [14]. Нині набув поширеності еkleктичний підхід і принципів прагматизм до навчання ІМ [15], коли вчителю ІМ треба приймати рішення щодо вибору підходів і принципів викладання, виходячи із навчального контексту й потреб учнів, що зумовлює необхідність значно глибшої професійної обізнаності.

Певні напрацювання щодо ефективної професійної діяльності вчителя ІМ з'явилися у фаховій літературі, які сфокусовані на вивченні якостей і поведінки вчителів-філологів [3; 4; 8; 6]. Емпірично-базовані дослідження уможливають виявлення основоположних рис ефективної праці вчителя ІМ. Так, згідно з результатами Брош Х., учителі ІМ вважаються ефективно діючими за низки умов: досконале володіння ІМ, вміння викладати, пояснювати навчальний матеріал, уміння зацікавлювати учнів і підвищувати їхню навчальну мотивацію, чесність і справедливість, неупередженість у ставленні до учнів, готовність прийти їм на допомогу [4]. Петтіс Дж. виділено три головні категорії якостей ефективно діючих учителів ІМ, а саме наявність глибоких професійних знань і розвинених практичних умінь, розвиток інтересу й потреби учнів до вивчення ІМ, особиста зацікавленість і наполегливість у професійному самовдосконаленні [16]. Маліков М. виділяє принципово важливі особистісні характеристики для ефективного виконання професійних завдань учителем ІМ, а саме вимогливість і реалістично високі очікування вчителя від учнів, почуття гумору, ентузіазм і креативність [17]. Таєдін З. та ін. виявлено, що ефективність діяльності вчителів ІМ вбачається у таких особистісних рисах, як турботливість, справедливість і повага, взаємодія з учнями, ентузіазм, мотивація, відданість справі викладання, рефлексивна практика [18].

Синтез досліджень, спрямованих на вивчення умов ефективної професійної діяльності вчителів ІМ, здійснений колективом авторів Дінсер А. та ін., дозволив виділити чотири основні категорії, в руслі яких здійснюється вивчення й концептуалізація проблеми: соціоафективні здібності, педагогічні знання, фахові знання (предметні), особистісні характеристики. До соціоафективних здібностей автори відносять уміння підвищувати мотивацію до навчання учнів, ентузіазм у викладанні, позитивне ставлення до учнів, готовність прийти на допомогу учням, увага до потреб учнів, створення невимушеної доброзичливої навчальної атмосфери та ін. Під педагогічними знаннями розуміють знання і вміння викладати ІМ, організувати й управляти навчальним процесом і т. і. Під фаховими/предметними знаннями маються на увазі знання ІМ, лінгвістики, культури, літератури країн, мова яких вивчається, тощо. Особистісними характеристиками, важливими для ефективної роботи вчителя ІМ, виявленими в ході вищезгаданого дослідження, є ентузіазм, оптимізм, толерантність, терпіння, доброзичливість, гнучкість, неупередженість, широкий кругозір, дбайливість та деякі інші [19].

У США характеристики й умови ефективної професійної діяльності вчителя ІМ визначаються професійними педагогічними організаціями, якими регламентуються стандарти професійної освіти й розвитку педагогів. Відповідальними органами, які здійснюють контроль за якістю підготовки вчителів ІМ, є Національна рада акредитації педагогічної освіти (the National Council for Accreditation of Teacher Education NCATE), якою у 2002 році було ухвалено «Програму стандартів підготовки вчителів ІМ». Вимоги й стандарти щодо ліцензування початкуючих учителів ІМ зі стажем роботи 1–3 роки

регламентуються Міжштатним консорціумом підтримки й оцінки молодих учителів (the Interstate New Teacher Assessment and Support Consortium INTASC) на основі документа «Модель стандартів із ліцензування початкуючих учителів ІМ» (2002). Стандарти професійного розвитку досвідчених педагогів розроблено Національним комітетом професійних педагогічних стандартів (National Board for Professional Teaching Standards NBPTS): «Стандарти мов світу NBPTS» та «Стандарти англійської мови як нової NBPTS» (2015–2016).

Урахування чинників ефективної професійної діяльності вчителя ІМ у розробці й імplementації вищепредставлених вимог і стандартів сприяє створенню передумов, необхідних для зростання загального рівня якості праці вчителів, оскільки рівень освіченості й компетентності педагогів є її першоосновою [20, с. 2].

Важлива роль у здійсненні контролю за якістю професійної діяльності педагогів у США належить оцінюванню ефективності педагогічної праці. За визначенням Борґ С., оцінювання ефективності педагогічної праці є поліаспектним процесом, в якому враховується комплексність професійної діяльності вчителя, який здійснюється із застосуванням спеціальних вимірювальних методів на основі інформації, одержаної із різних джерел (включаючи власне вчителів), який спрямовується на прийняття справедливих рішень, надання вчителям належної підтримки, а також на підтримку професійного розвитку вчителів і навчальної результативності учнів [21, с. 35]. Основними суб'єктами, відповідальними за оцінювання ефективності професійної діяльності вчителя ІМ є вищеперелічені професійні організації загальнонаціонального рівня, а також деякі інші професійні організації муніципального рівня, директори навчальних закладів, інші уповноважені особи, батьки й учні. У США оцінювання ефективності вчительської праці відбувається із урахуванням педагогічного стажу відповідними професійними органами. Серед основних кількісних і якісних методів оцінювання ефективності вчительської праці застосовуються моделі, базовані на прирості навчальних результатів учнів (value-added model), спостереження за роботою педагога, оцінювання, що здійснюється директором школи, колегами, тестування вчителів, навчальні артефакти, портфоліо, само спостереження, інтерв'ю, анкетування за участі вчителя, оцінювання учнями й батьками (на основі анкетування, інтерв'ю) [21; 22; 23]. Оцінювання ефективності професійної діяльності вможливує розкриття сильних сторін або окремих недоліків у роботі педагога і має суттєве значення для подальшого вдосконалення навчального процесу.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Проблема вдосконалення роботи педагога викликає справжній ажіотаж в осередку американської науково-освітньої спільноти, про що свідчить велика кількість науково-емпіричних і практичних розвідок. Уважається, що ефективність педагогічної праці каталізує успішність імplementації освітніх реформ і навчальну результативність учнів. Деякими заходами оптимізації якості педагогічної праці є орієнтація на стандартизацію у педагогічній підготовці, впровадження системи підзвітності, удосконалення програм підготовки і професійного розвитку педагогічного корпусу, ліцензування й сертифікація вчителів, допомога початкуючим учителям, розробка надійних методів оцінювання ефективності професійно-педагогічної діяльності.

Дотичною до розглянутого питання є проблема компетентності вчителя ІМ. Концепти ефективності, компетентності, експертизи, професіоналізму, педагогічної майстерності лежать у межах предметного поля якості професійно-педагогічної діяльності. В результаті аналізу теоретико-емпіричної бази з'ясовано, що ефективність визначається продуктивністю роботи вчителя, тоді як компетентність стосується комплексу знань бази, вмінь і ставлень, необхідних для повноцінного залучен-

ня вчителя до професійної діяльності і виконання професійних функцій.

Аналіз проблеми ефективності професійної діяльності вчителів ІМ є незавершеним без урахування специфіки навчальної дисципліни та особливостей навчання й засвоєння ІМ учнями. Ефективність діяльності вчителів ІМ залежить від витлумачення сутності ефективного навчання й засвоєння ІМ, від мети навчання ІМ, соціокультурних контекстуальних показників. Ключовими напрямками теоретико-практичних досліджень проблеми ефективності праці вчителів ІМ є виділення особливостей навчання відповідної дисципліни, розвиток підходів і методів викладання ІМ, аналіз особистісних характеристик вчителів ІМ та поведінки, яка розцінюється як ефективна і т. і.

У США виділення умов ефективної професійної діяльності вчителя ІМ відтворено у низці нормативних документів, на основі яких має місце контроль за якістю педагогічної праці відповідно до галузевих стандартів. Інспектування якості професійної діяльності вчителів ІМ у США відбувається на основі спеціальних вимірювань ефективності вчительської праці із застосуванням кількісних і якісних методів, пріоритетним завданням яких є підтримка професійного розвитку вчителів і вдосконалення навчального процесу. Перспективними подальших розвідок у розрізі означеного дослідження є виявлення контекстуально зумовлених і соціокультурних особливостей витлумачення проблеми ефективної діяльності вчителів ІМ в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Darling-Hammond L., Holtzman D., Gatlin S. J., Heilig J. V. Does teacher preparation matter? Evidence about teacher certification, Teach for America, and teacher effectiveness. *Education Policy Analysis Archives*. 2005. № 13 (42). URL: <http://epaa.asu.edu/epaa/v13n42/>
2. Clotfelter C. T., Ladd H. F., Vigdor J. L. *Teacher credentials and student achievement in high school: A cross subject analysis with student fixed effects. Working paper series (No. 13617)*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2007. 60 p.
3. Bell T. Behaviors and attitudes of effective foreign language teachers: results of a questionnaire study. *Foreign Language Annals*. 2005. Vol. 38. № 2. P. 259–270.
4. Brosh H. Perceived characteristics of the effective language teacher. *Foreign Language Annals*. 1996. № 29. P. 125–138.
5. Pennington M. C., Richards J. C. Teacher identity in language teaching: Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*. 2016. № 47(1). P. 5–23.
6. Reber T. *Effective teaching behaviors and attitudes as perceived by foreign language teachers. Doctoral dissertation, University of Arizona, Tucson, 2001*. 235 p.
7. Richards J. C. *Competence and performance in language teaching*. RELC Journal. 2010. № 41(2). P. 101–122.
8. Farrell T.S.C. *It's not who you are! It's how you teach! Critical competencies associated with effective teaching*. RELC Journal. 2015. № 46(1). P. 79–88.
9. Stronge J. H. *Qualities of effective teachers*. Alexandria, VA: ASCD, 2007. 62 p.
10. Borg S. *The distinctive characteristics of foreign language teachers*. *Language Teaching Research*. 2006. № 10(1). P. 3–31.
11. Tsui A.B.M. *Expertise in Teaching: Perspectives and Issues / In: Johnson K. Expertise in Second Language Learning and Teaching*. Palgrave Macmillan, London, 2005. P. 167–190.
12. Berliner D. C. Describing the behavior and documenting the accomplishments of expert teachers. *Bulletin of Science, Technology and Society*. 2004. № 24. 1. P. 200–212.
13. Crandall J. *Content-centered learning in the United States*. *Annual Review of Applied Linguistics*. 1992. № 13. P. 111–126.
14. Phillips J. K. *Changing teacher/learner roles in standards-driven contexts / In J. Harper, M. Lively, & M. Williams (Eds.), The coming of age of the profession: Issues and emerging ideas for the teaching of foreign languages*. Boston: Heinle & Heinle, 1998. P. 3–14.
15. Kumaradivelu B. *The postmethod condition: emerging strategies for second/foreign language teaching*. *TESOL Quarterly*. 1994. № 28 (1). P. 27–47.
16. Pettis J. *Developing our professional competence; Some reflections*. *TESL Canada Journal*. 1997. № 16 (2). P. 67–71.
17. Malikow M. *Effective teacher study*. *National Forum of Teacher Education Journal*. 2006. № 16 (3). P. 1–9.
18. Tajeddin Z., Alemi M. *Effective Language Teachers as Persons: Exploring Pre-service and In-service Teachers' Beliefs*. *TESL-EJ*. 2019. № 22 (4). P. 1–25. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1204608.pdf>
19. Dincer A., Göksu A., Takkac A., Yazici M. *Common characteristics of an effective English language teacher*. *The International Journal of Educational Researchers*. 2013. 4 (3). P. 1–8.
20. Darling-Hammond L. *Recognizing and Developing Effective Teaching: What Policy Makers Should Know and Do*. *Policy Brief, May*

2010. Washington, DC: Partnership for Teacher Quality. URL: http://www.nea.org/assets/docs/HE/Effective_Teaching_-_Linda_Darling-Hammond.pdf

21. Borg S. *Teacher evaluation: Global perspectives and their implications for English language teaching. A literature review.* London: British Council, 2018. 48 p

22. Dzekun Y.O. *Higher education as a way to developing the creative potential of a future professional.* Jurnalul umanitar modern. 2018. №1

23. Goe L., Bell C., Little O. *Approaches to evaluating teacher effectiveness: A research synthesis.* Washington, DC: National Comprehensive Center for Teacher Quality, 2008. 103 p.

МЕТОД ПРОЄКТІВ В УМОВАХ ФОРМАЛЬНОГО І НЕФОРМАЛЬНОГО НАВЧАННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

© 2019

Мужикова Ірина Мирославівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
(36000, Україна, Полтава, вулиця Остроградського, 2, e-mail: muzhykova@gmail.com)*

Анотація. В статті розкрито дидактичний потенціал методу проєктів, що використовується у процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в умовах формального і неформального навчання. Інтерес до даного методу спричинений потребою вирішення проблеми визнання та зарахування результатів навчання здобутих у неформальній освіті, яка на часі стоїть перед закладами вищої освіти в Україні. У науці метод проєктів визначають як спосіб організації навчальної діяльності спрямованої на розв'язання особистісно значущої для студентів проблеми, оформленої у вигляді певного кінцевого продукту. В статті наведена характеристика традиційно послідовних етапів реалізації даного методу в умовах формального і неформального навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Це етап організації на якому майбутні педагоги обирають тему та визначаються із комплектуванням груп учасників виконання. Етап планування на якому кожна група визначає спосіб вирішення поставленого завдання в межах означеної теми, розподіляє завдання між учасниками, здійснює обговорення способів вирішення поставлених завдань. Етап виконання, що передбачає самостійну роботу учасників проєкту з розв'язання поставлених завдань. Етап оцінки на якому відбувається захист результатів проєкту та їх оцінювання за заздалегідь визначеними критеріями. Також у статті продемонстровано можливість здійснення проєктної роботи у форматі навчальних дисциплін «Методика навчання образотворчого мистецтва», «Методика організації образотворчої діяльності у закладах позашкільної освіти» та в умовах позааудиторного неформального навчання. Ця робота спрямована на досягнення таких результатів: уміння свідомо обирати методи організації образотворчої діяльності дітей різних вікових груп та ефективно їх застосовувати; оволодіння дидактичними та методичними прийомами планування та організації образотворчої діяльності учнів в умовах позашкільної освіти; виявлення здатності до здійснення творчої, художньо-педагогічної, культурно-просвітницької, організаторської та художньо-естетичної діяльності, спрямованої на духовний і культурний розвиток особистості учня.

Ключові слова: неформальна мистецька освіта, підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва, метод проєктів, майстер-клас, результати навчання.

USING PROJECT METHOD DURING FORMAL AND INFORMAL EDUCATION
OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS

© 2019

Myzhykova Iryna Myroslavivna, Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant Professor of Fine arts Department*Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
(36000, Ukraine, Poltava, Ostrogradskiy Street, 2, e-mail: muzhykova@gmail.com)*

Abstract. The article reveals the didactic potential of the project method which is used in the preparation of future fine arts teachers during formal and informal learning. Such approach is relevant because of the need to solve the problem of recognition of the results of informal education, which stands currently before the institutions of higher education in Ukraine. In science, the project method is defined as a way to organize academic activities aimed at solving personally meaningful problems of students, realized in the form of a certain final product. The article characterizes of the traditional successive stages of this method in the formal and non-formal training of future teachers of fine arts. This is the stage where future educators choose the subject and decide the composition of the groups of participants. The scheduling stage is the one where each group selects a way to solve their task, tasks are distributed among members of the group, ways to solve the assigned tasks are discussed. Implementation phase involves independent group members working on solving the assigned tasks. Assessment stage is the one during which the project results are defended and are evaluated according to predefined criteria. The article also demonstrates the possibility of implementation of project method in the format of educational disciplines «Methods of teaching of fine Arts», «Methods of organizing graphic activities in the extracurricular education institutions» and in the conditions of informal learning. This method is aimed at achieving the following results: ability to consciously select methods of organizing graphic activities of children of different age groups and effectively apply them; mastering didactical and methodical approaches to planning and organizing of graphic activity of pupils in the conditions of out-of-school education; identifying the ability to exercise creative, artistic and pedagogical, cultural and educational, organizational and artistic and aesthetic activities aimed at spiritual and cultural development of the student's personality.

Keywords: Informal artistic education, preparation of future fine art teachers, project method, master class, learning outcomes.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вимоги, які висуває суспільство щодо якості української вищої освіти, зумовлюють пошук шляхів оптимізації процесу підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у педагогічних університетах. Зокрема все більший інтерес науковці і освітяни спрямовують у площину неформальної освіти. Як зазначає Н. Сулаєва [1, с. 7], різні організаційні форми освітньої діяльності, зокрема формальної, неформальної та інформальної співіснують у сучасному освітньому просторі як взаємодоповнювальні освітні інститути. Дослідниця дає визначення неформальної мистецької освіти в системі професійної підготовки вчителя – це «добровільна мистецька діяльність особистості, що здійснюється незалежно від формального навчання у ви-

щому педагогічному закладі освіти» [1, с. 4].

На сьогоднішній день ще не відпрацьовані механізми визнання результатів отриманих у сфері неформальної освіти, однак цілком реальним вбачається поєднання формального і неформального навчання у процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких обґрунтовується автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз досвіду підготовки вчителів образотворчого мистецтва у педагогічному університеті та сучасних мистецьких практик дозволив виявити популярність такої форми освітньої взаємодії між учителем і учнем, митцем і глядачем, автором і учасником як мистецькі проєкти.

Метод проектів активно використовується у практиці підготовки фахівців різних спеціальностей (О. Кайдановська [2], Н. Кононец [3], М Кононова [4]) та зокрема учителів образотворчого мистецтва (О. Шевнюк [5], С. Коновець [6]).

С. Гончаренко [7, с. 278–279] визначає цей метод як організацію навчання, за якою учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань – проектів. Ознакою даного методу, за словами вченого, є те, що він передбачає певну сукупність навчально-пізнавальних прийомів, які дають можливість розв'язати ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій учнів з обов'язковою презентацією цих результатів.

О. Кайдановська [2, с. 246] доводить актуальність проектного методу на всіх етапах образотворчої підготовки архітекторів, стверджує, що його застосування стимулює майбутніх фахівців до оригінального вирішення проблеми, розвиває у них системність та критичність мислення, вчить ініціативності, самостійності, сприяє формуванню комунікативних навичок, уміння працювати в команді.

Як наголошує О. Шевнюк [5, с. 74.], висвітлюючи методику навчання образотворчого мистецтва у вищій школі, метод проектів є способом організації навчальної діяльності спрямованої на розв'язання особистісно значущої для студентів проблеми, оформленої у вигляді певного кінцевого продукту. Цей метод забезпечує стимулювання у студентів інтересу до визначеної проблеми, оволодіння ними необхідними знаннями й уміннями для її вирішення.

У зазначених дослідженнях метод проектів розглядається в аспекті навчання у процесі підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Ми пропонуємо дослідити можливість використання даного методу в умовах формального та неформального навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Формування цілей статті (постановка завдання).
Мета статті – розкрити дидактичний потенціал мистецьких проектів в умовах інтеграції формального і неформального навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
Серед основних вимог до проектів з образотворчого мистецтва: формулювання значущого творчого завдання, художня і практична вагомість результатів, структурування етапів виконання творчого завдання з визначеними результатами, оволодіння новими техніками і технологіями образотворчості. Вагомою є наставницька позиція викладача й самостійність творчої діяльності студентів [5, с. 74]

Окрім того, що результатом проекту є певний продукт (предметно-практичний, інтелектуальний, творчий), який свідчить про те, наскільки повноцінно студент засвоїв навчальний матеріал, він також містить «прихований педагогічний ефект» від включення майбутнього вчителя у процес здобування знань, їх практичного використання, його мотивацію, рефлексію і самооцінку, уміння робити вибір і осмислювати наслідки і результати власної діяльності [8, с. 548].

Плануючи використовувати метод проектів у процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми не відступаємо від традиційної послідовності виконання проекту [5, с. 74; 6, с. 212; 8, с. 547–548], яка передбачає на етапі організації: вибір теми, визначення типу проекту (методичний, художньо-творчий), його форми (індивідуальний, груповий) та учасників виконання (обов'язковий, добровільний); на етапі планування: визначення способів вирішення завдання, розподіл завдань між учасниками, пошук інформації; на етапі виконання: самостійна робота з розв'язання поставлених завдань; на етапі оцінки: захист проекту, колективне обговорення результатів, оцінювання якості проведеної роботи.

Наведемо приклади використання методу проектів у практиці підготовки учителів образотворчого мистецтва в умовах формального і неформального навчання. Звертаємо увагу на такі суттєві моменти як: загальна характеристика проекту (тема, вид, тривалість); зміст навчального завдання, що виконують студенти; прогнозований результат їх навчальної діяльності; послідовність реалізації запланованого; критерії оцінки результатів навчальної діяльності студентів.

У процесі вивчення курсу «Методика навчання образотворчого мистецтва» майбутні учителі залучаються до підготовки та проведення майстер-класу. Участь у проекті є обов'язковою, робота проводиться у мікрогрупах. Завдання виконується упродовж семестру і має бути реалізованим до підсумкового контролю.

Майстер-клас це така форма спільної діяльності «майстра» і «учня», яка дозволяє першому продемонструвати, а другому безпосередньо спостерігати за різноманітністю авторських технологій втілення художньої ідеї та наслідуючи дії майстра реалізовувати власні творчі задуми. Урок образотворчого мистецтва апіорі можна вважати майстер-класом учителя, оскільки його невід'ємним компонентом є демонстрація художнього процесу під час пояснення навчальних та творчих завдань, індивідуального консультування учнів під час виконання практичної роботи [9].

Результатом участі у даному проекті має стати усвідомлення студентом вибору методів організації образотворчої діяльності учнів, здатність ефектно демонструвати способи та прийоми виконання певних навчальних та творчих завдань.

На етапі підготовки до майстер-класу студенти обирають його тему, об'єднуються у групи та розподіляють обов'язки. На етапі самостійної роботи відбувається збір інформації за темою, виготовлення візуального супроводу та зразків, відпрацювання прийомів демонстрації. Проведення майстер-класів відбувається у закладах загальної середньої освіти за наперед складеним графіком. Його результати демонструються у формі виставки творчих робіт учнів.

Під час захисту студенти презентують звіт про виконану роботу, відбувається колективне обговорення результатів. Їх якість визначається за такими критеріями: складність обраної теми, змістовність навчального матеріалу, послідовність і логіка його викладення, глибина розкриття теми, оригінальність творчого задуму, майстерність демонстрації прийомів виконання роботи, художній і технічний рівень виконаних учнями робіт.

У процесі вивчення курсу «Методика організації образотворчої діяльності у закладах позашкільної освіти» виконується індивідуальне завдання-проект з розробки програми гуртка. Участь у проекті є обов'язковою. Проект виконується упродовж семестру, захист результатів проходить напередодні підсумкового контролю.

За результатами участі у даному проекті майбутні учителі набувають здатності планування та організації образотворчої діяльності школярів в умовах позашкільної освіти.

На першому етапі реалізації проекту відбувається вибір теми гуртка. Рекомендується пов'язати її із темою бакалаврської кваліфікаційної роботи. Далі укладається план роботи над проектом. Студент може його реалізувати в індивідуальному порядку: рухатися від теорії до практики або навпаки, спочатку визначити і виконати практичні завдання, а далі здійснити теоретичне опрацювання теми. У програмі гуртка мають бути відображені його тема, мета та очікувані результати навчання. Моделюється вік учнів та термін навчання за програмою.

Значний час відводиться на збір теоретичного та ілюстративного матеріалу. Особлива увага приділяється викладенню тексту який має бути достатньо складним та водночас доступним для сприйняття учнями

певної вікової групи, відповідності обраних творів. Відпрацьовується уміння з підготовки презентації навчального матеріалу. Визначення послідовності виконання практичних завдань базується на дотриманні алгоритму «від простого до складного». Кожне завдання має бути проілюстроване власним зразком і за можливості учнівськими роботами.

На захист проекту виноситься авторська програма гуртка образотворчого мистецтва, яку студенти презентують на заключному занятті з курсу. Її оцінка здійснюється за такими критеріями: відповідність змісту поставленим меті та завданням; змістовність навчального матеріалу; послідовність і логіка викладення матеріалу; відповідність віковим можливостям учнів; наявність відповідного ілюстративного матеріалу; якість виготовлених зразків; якість оформлення роботи.

Наступний проєкт здійснюється в умовах позааудиторної роботи, тобто є власне неформальним. Майбутні учителі залучаються до художнього оформлення інтер'єрів у закладах освіти. Такі проєкти є колективними, участь у них – добровільною. Терміни виконання і контроль за його результатами не пов'язані із навчальним процесом.

Участь у проєкті сприяє виявленню у майбутніх педагогів здатності до здійснення творчої, художньо-педагогічної, культурно-просвітницької, організаторської та художньо-естетичної діяльності, спрямованої на духовний і культурний розвиток особистості. До роботи над проєктами залучаються студенти різних курсів. Критеріями відбору у команду виконавців передусім є активність та бажання учасників долучитися до творчої роботи на благодійних засадах. Ядро виконавської групи зазвичай утворюють старшокурсники, що вже набули досвіду художньо-творчої діяльності з композиції, декоративного мистецтва, килимарства, розпису.

Співпраця викладачів і студентів над поетапною реалізацією проєкту передбачає: обговорення композиційного та колористичного рішення, підготовку форескізу, перенесення малюнку, виконання підмалювку, прописування крупних деталей, рішення дрібних елементів, оцінку цілісності загального вигляду та уточнення деталей [10].

На останньому етапі роботи над проєктом підводяться підсумки за такими критеріями: якість виконаної роботи, здатність учасників висувати ідеї, приймати рішення, співпрацювати у команді, давати оцінку виконаним роботам. Відкриттям для студентів стає усвідомлення того, що за час роботи реалізовується низка навчальних композиційних, колористичних, технічних, художньо-образних завдань. Офіційним завершенням такого виду проєктів є урочисте відкриття та висвітлення події у інформаційних та соціальних мережах. Головною ж оцінкою для майбутніх педагогів є вдячність вихованців, для яких призначені розписи.

У подальшому учасники мистецьких проєктів виявляють активність до даних видів діяльності і самостійність у їх виконанні. Вони набули певної сміливості у комунікації з учнями та глядачами, рішучості дій, критичності до результатів власної діяльності та роботи колег, здатності відстоювати власне рішення, досвіду співпраці у команді.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до реалізації проєктів в умовах формального і неформального навчання дозволяє спрямувати студентів на усвідомлене застосування набутого досвіду, залучити до реальної благодійної діяльності, сприяє професійному становленню майбутніх педагогів. Це підтверджує дидактичний потенціал методу проєктів, як засобу досягнення визначених результатів навчання. Проблема організації неформальної освіти та визнання її результатів потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Суласва Н. В. Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. 408 с.
2. Кайдановська О. О. Образотворча підготовка архітекторів у вищому навчальному закладі: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 368 с.
3. Кононець Н. В. Основи ресурсно-орієнтованого навчання дисциплін комп'ютерного циклу (з досвіду аграрних коледжів): монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016. 506 с.
4. Кононова М. Теоретико-методичні засади професійного зростання майбутніх вчителів-дефектологів. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 364 с.
5. Шевнюк О. Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах: Навч. посіб. Київ, 2017. 311 с.
6. Коновець С. В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2009. 384 с.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
8. Малафійк І. В. Дидактика новітньої школи: Навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 632 с.
9. Мужикова І. Майстер-клас як засіб активізації художньо-творчої діяльності школярів. Мистецтво і освіта. 2014. № 2 (72). С. 20–23.
10. Мужикова І. М. Мистецькі проєкти як засіб формування професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Науковий журнал «Молодий вчений». 2017. № 8.1 (48.1). С. 35–38.

UDC 378.147 : 37. 211.24

ІНТЕГРАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

© 2019

Попадич Олена Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи

Ужгородський національний університет

(88017, Україна, Ужгород, вулиця Локоти, 25, e-mail: olena.popadych@uzhnu.edu.ua)

Прокопенко Ірина Валеріївна, кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва

Інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка»

(79020, Україна, Львів, вулиця Плузника 4/6, e-mail: Irena240@gmail.com)

Стечкевич Леся Корнелівна, кандидат педагогічних наук, викладач

ВСП Львівський коледж «Інфокомунікації» Національного університету «Львівська політехніка»

(79007, Україна, вулиця Січових Стрільців, 7, e-mail: Lesya.stechkevych@gmail.com)

Анотація. Інноваційні процеси під час підготовки сучасних фахівців зумовлюють потребу більш тісної взаємодії методів навчання. При інтегративному підході дидактичні можливості їх значно зростають. Традиційна система навчання передбачала, що студент просто приймає інформацію, яку подає йому викладач своїми методами. Для майбутніх педагогів важливо також ознайомитися з механізмами роботи з методами навчання, які викладач використовує на заняттях. Це не тільки дає студентові можливість краще сприйняти навчальний матеріал, але й є потужним засобом зростання і адаптації у майбутній професійній діяльності. Інтеграційна трансформація методів навчання з вищої школи у середню передбачає взаємозв'язки цих методів, використання їх у цілості, створення відповідної бази, критеріїв відбору та алгоритмів поєднання (на засадах інтеграції цих зв'язків) у професійній діяльності майбутнього вчителя. Це забезпечується використанням одного й того самого методу на різних етапах діяльності як викладача вищої, так і вчителя загальноосвітньої школи. Сутність інтеграційної трансформації методів навчання полягає в тому, що використовуючи сучасні інформаційні технології, відбувається створення електронної системи, в якій студент закладає свої відомості про методи, даючи характеристику кожному методу, можливості його використання у викладанні того предмета, до якого готують студента, а також паралельно формується система критеріїв відбору цих методів і система їх поєднання. Це стосується передусім майбутніх педагогів, оскільки за підготовки фахівців інших спеціальностей такі дії викладача можуть бути вже більш факультативними або вибірковими для охочих студентів. При цьому необхідно чітко дотримуватися науково обґрунтованих основ освітньої інтеграції. Наведено конкретні приклади методу, який трансформується з вищої школи у молодшу у формуванні правових знань, та використання методів навчання у системі «викладач економіки закладу вищої освіти – студент – викладач економіки професійно-технічного навчального закладу».

Ключові слова: освіта, завдання, підготовка вчителя, вища освіта, початкова школа, викладач, метод навчання, інтеграція, інтеграція методів навчання, трансформація методів навчання, інтегративний підхід.

INTEGRATING TRANSFORMATION OF LEARNING METHODS IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS

© 2019

Popadich Olena, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School

Uzhgorod National University

(88017, Ukraine, Uzhgorod, 25 Lokot Street, e-mail: olena.popadych@uzhnu.edu.ua)

Prokopenko Irina, Candidate of Sciences (Economics), Assistant Professor, Department of Management and international entrepreneurship

Institute of Economics and Management of Lviv Polytechnic National University

(79020, Ukraine, Lviv, 4/6 Pluzhnika Street, e-mail: Irena240@gmail.com)

Stechkevich Lesia, Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer

VSP Lviv College of «Infocommunication» National University «Lviv Polytechnic»

(79007, Ukraine, 7 Sichovyh Striltsiv Street, e-mail: Lesya.stechkevych@gmail.com)

Abstract. Innovative processes in the preparation of modern specialists needs a closer interaction of teaching methods. With the integrative approach, their didactic capabilities increase significantly. The traditional system of teaching suggested that the student simply accepts the information that the teacher provides him with his methods. It is also important for future teachers to familiarize themselves with the mechanisms of working with the teaching methods used in the classroom. Not only does this give the student a better understanding of the course material, but it is also a powerful tool for the development and adaptation to future professional activities. The integration transformation of teaching methods from high school to secondary one involves the the interconnection of these methods, their use in their entirety, the creation of a suitable basis, selection criteria and combination algorithms (based on the integration of these relationships) in the future teacher's professional activity. This is ensured by the use of the same method at different stages of the activity of both the teacher of the higher education and the teacher of the secondary schools. The essence of integrative transformation of teaching methods is that by using modern information technologies, there is created an electronic system in which the student puts down his information about the methods, characterizing each method, the possibility of its use in teaching the subject to which the student is preparing, and at the same time a system of criteria for selecting these methods and a system of combining them are formed. This deals especially with future teachers since the training of specialists in other specialties, such actions of the teacher may be more optional or selective for the willing students. In doing so, it is necessary to adhere clearly to the scientifically sound foundations of the educational integration. Specific examples of the method that is transformed from high school into junior one in the formation of legal knowledge and the use of teaching methods in the system of «the teacher of economics of higher educational institution – a student – a teacher of economics of vocational school» are given.

Keywords: education, tasks, teacher training, higher education, primary school, teacher, teaching method, integration, integration of teaching methods, transformation of teaching methods, integrative approach.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інноваційні процеси у змісті та процесуальному аспекті підготовки сучасних фахівців зумовлюють

потребу в більш тісній взаємодії методів навчання. За інтегративного підходу до навчання дидактичні можливості їх значно зростають. Загалом методи навчання, якими оперують викладачі у закладах вищої освіти та вчителі у загальноосвітніх школах, мають багато спільного. Вважаємо, що взаємозв'язки між цими двома групами зазначених методів повинні бути істотно посилені й мати інтегративний характер. Якщо навіть розглянути такі різні галузі підготовки педагогів, як наприклад, учитель початкових класів чи викладач економіки, можна побачити, що, незважаючи на різницю у змісті, методи, у їх трансформації з вищого закладу у школу, мають багато спільного. Ідеться про те, що студент, якого вчать і до якого застосовують певну групу методів, так чи інакше буде застосовувати схожі методи у своїй практичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких обґрунтовується автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема підготовки педагога є однією з найважливіших, про що свідчать численні публікації з цієї тематики.

Аналіз психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури показує, що нині низку наукових розробок присвячено інтеграції змісту навчання. Інтеграція розглядається І. Бехом як освітня перспектива для побудови міждисциплінарних курсів та формування цілісних систем у різних галузях знань [1]. Інтеграційні процеси у професійній освіті ґрунтовно досліджені у монографії Ю. Козловського, де викладаються також конкретні методики [2]. Проблеми інтеграції у професійній освіті в контексті виробничого навчання присвячені дослідження Н. Божко [3]. Методологічною основою інтегративних досліджень слугують класичні праці академіка С. Гончаренка [4]. Науковці також зверталися до історичних аспектів інтеграції в освіті, зокрема І. Пастирська [5]. Важливе місце у педагогічних дослідженнях належить методам навчання, зокрема це праці Ю. Деркач [6] та В. Сидоренка [7]. Водночас не втратили актуальності класичні роботи щодо методів навчання, такі як монографія В. Оконя [8]. Незначна кількість публікацій присвячена важливій проблемі інтеграції методів навчання: у першу чергу це дисертаційне дослідження О. Білик [9], де вперше детально проаналізовано самі дефініції та запропоновано різноманітні авторські методики інтеграції методів навчання у вищій школі.

Значну увагу інтеграції приділяють зарубіжні вчені: прикладні аспекти методів навчання (F. Craig та A. Rusbult [10]), інтеграція методів традиційних та інноваційних технологій в навчанні (B. Vandhana [11]), розгляд інтегративних технологій навчання в контексті сучасних освітніх парадигм (L. Donna Rogers [12]), а також практичні методики інтеграції в навчанні (M. Semih Summak [13]; J. Beane [14]) та ін.

Таким чином, проблема методів навчання та їх інтеграції займає одне з провідних місць у наукових розробках з проблем освіти. Водночас проблему можливості трансформації методів навчання у контексті інтегративних процесів дотепер не було досліджено.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування доцільності та висвітлення сутності трансформації методів навчання на різних ступенях навчання на засадах інтегративного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. «Проблема методів навчання має глибокі історичні передумови, які об'єднують у собі складність, багатогранність і багатфакторність самого навчання як однієї з головних форм загальнолюдської діяльності» [7, с. 21].

Поняття методу навчання проаналізовано у безлічі джерелах, від підручників до спеціальних наукових статей. Така увага до цього терміна полягає в тому, що поняття дуже складне і охоплює багатогранний процес навчання. Кількість методів, відомих на сьогодні – це

перша проблема. Проблема їх поєднання теж надзвичайно складна і громіздка. Окрім того, майже кожен науковець у цій галузі намагається подати своє поняття методу. Як правило, ці значення відрізняються тим, що кожен тлумачить той чи інший аспект методу як педагогічну категорію.

Отже, іноді метод вважають формою, шляхом, ходом навчання або засобом викладання. Метод, як самостійна дидактична категорія, не є формою ні викладання, ні навчання, а термін «форма» означає зовнішній, організаційний бік процесу навчання [8].

На думку більшості викладачів, необхідне створення «банку методів». Це можна пояснити запитом практики: відсутність систематизованого зібрання методів навчання, та ще й поділеного за видами діяльності суб'єктів процесу навчання, не дає змоги сповна використовувати на будь-якому занятті всі групи методів. При цьому слід пам'ятати, що кожна група методів має свою цільову функціональність, а її вибір має узгоджуватися за «критерієм відповідності методів» стосовно кожної із складових процесу навчання (принципів, цілей, завдань, змісту теми, навчальних можливостей студентів та рівня їх підготовленості, а також особливостей студентської групи, умов та відведеному часу на засвоєння теми, можливостей самого педагога).

Ми погоджуємося з Ю. Козловським, що найдоцільнішим шляхом реалізації проблемного підходу до професійного навчання є інтеграція, причому – обов'язково науково обґрунтована. Жодні інші підходи «не здатні так ефективно оптимізувати процес підготовки кваліфікованого фахівця як науково обґрунтована інтеграція» [2, с. 267]. Аналізуючи можливість поєднання всіх компонентів діяльності педагога, можна показати, що власне інтеграція є найоптимальнішим засобом формування такої єдності. Це пов'язано з тим, що, на відміну від комплексів, синтезу, простих механічних поєднань, інтеграція, окрім об'єднання когнітивних компонент, передбачає організаційний момент.

Аналізуючи перше з цих положень, тобто взаємодію навчальної роботи педагога та навчально-пізнавальну діяльність студентів, можемо констатувати, що у процесі використання викладачем закладу вищої освіти певних методів навчання, студенти, своєю чергою, засвоюють ці методи, і вже на цьому етапі вони можуть запам'ятовувати й фіксувати їх як елементи своєї майбутньої професійної діяльності.

На нашу думку, навички поняття про методи навчання, їх застосування майбутні студенти-педагоги повинні отримувати не лише на лекціях з педагогіки, заняттях з методики навчання предмета, а й відчувати їх на собі у процесі навчання. Тому дуже важливо, які саме ці методи, як вони структуровані. Тобто на викладача покладено неабияку відповідальність не тільки використати метод як засіб навчити студента, а й передати використання, суть, структуру цього методу майбутньому педагогу. Отже, методи, використані викладачем, та методи, які використовуватиме студент у професійній діяльності, а перед тим у процесі своєї педагогічної практики, мають бути тісно пов'язані між собою.

Треба зазначити, що методи, використані викладачем, певною мірою трансформуються в арсенал, у потенціал використання у професійній діяльності їх студентом.

Щодо другого положення (про взаємодію педагога та студента, їх спільну діяльність), то вважаємо, що у процесі взаємодії педагога – викладача вищої школи та студента не передбачено обмін інформацією про методи навчання. Як правило, викладач вибирає їх сам і не інформує студентів про те, якими методами він користується.

Однак певний, можливо навіть досить високий, педагогічний ефект відбувався би, якщо б викладач, окрім того, що він використовує методи, повідомляв студентів, якими саме методами він користувався, а також, що над-

звичайно важливо, обґрунтовував, чому він обрав саме ті методи, як вони поєдналися; можливо, навіть повідомили би певний алгоритм вибору методів та їх поєднання.

Обґрунтовуємо інтегративний характер зв'язку між самими методами, метою та змістом навчання. Оскільки ці зв'язки є інтегративними, то вони повинні зберегти цю властивість і у процесі взаємодії викладача та студента. Отож, ми можемо стверджувати, що інтегративний характер зв'язку полягає в такому. Передусім є підстави для визначення, формування і закріплення зв'язку. Тобто не між усіма методами і не завжди зв'язки реальні. Інтегративними є лише ті зв'язки, які можна обґрунтувати на основі логічних вимог як дидактики, так і навчального предмета, про який ідеться. Наступною властивістю інтегративних зв'язків є те, що вони допомагають ущільнити й покращити знання змісту, тобто один і той самий зміст за тієї ж самої мети подається по-різному і, головне, з різним кінцевим результатом, залежно від вибору поєднання методів.

Окрім інтеграції методів, обґрунтованої в дисертаційному дослідженні О. Білик [9] та її наступних працях, вважаємо доцільним доповнити ще один інтеграційний зв'язок, а, власне, показати, як трансформувати методи, використовувані викладачем вищої школи, конкретно у професійну діяльність студентів – майбутніх педагогів.

Інтегративні зв'язки методів навчання, які трансформуються з діяльності викладача вищої школи у діяльність майбутнього вчителя у школі, передбачає орієнтацію на методи майбутньої професійної діяльності. Інакше кажучи, вже на початкових етапах навчання студент може почати формування так званого банку методів навчання. Можливо, використовуючи сучасні інформаційні технології, створення електронної системи, в якій студент закладає свої відомості про методи, даючи як характеристику кожному методу, можливості його використання вже конкретно у викладанні того предмета, до якого готують студента, а також паралельно формується система критеріїв відбору і система поєднання цих методів.

Сутність інтеграційної трансформації методів навчання полягає в такому. Формується база з методів, якими користується викладач. Додаються критерії, за якими він відбирає методи для конкретних занять. І формується система, з допомогою яких алгоритми, засоби чи способи викладач обрані методи поєднує на конкретному занятті. Таке поєднання повинно мати інтегративний характер. Це – інтеграція перша. На наступному етапі відбувається сприйняття цих методів студентом і формування, відповідно, бази методів, критеріїв відбору та способів їх поєднання на заняттях.

Якщо відповідно до давньої традиційної системи навчання, студент є просто приймачем інформації, змісту, які подає йому викладач своїми методами, тут передбачається, що студент не лише приймає на себе результат діяльності викладача, але й, до певної міри, ознайомлюється з механізмами, з якими, власне, викладач готувався до лекції. Це не тільки дає студенту змогу краще сприйняти навчальний матеріал, але й є потужним засобом зростання і адаптації у професійній діяльності, особливо на початку.

Методи, прийом і засоби навчання перебувають у діалектичному зв'язку і створюють певну систему впливу на учнів та студентів. Внутрішня змістовна сутність методів, прийомів і засобів навчання, їх використання зумовлені метою і завданнями навчання. Метод навчання містить визначений засіб навчання – явища навколишньої дійсності, які вихователь підпорядковує своєму впливу та використовує у вихованні.

На думку Ю. Деркач, «студент, засвоюючи певний метод навчання «на собі», підсвідомо трансформує його на свою майбутню професійну діяльність. Тут на перше місце виходить функція методу навчання» [6].

Методи навчання не лише пов'язані між собою (методи навчання, які використовує викладач), вони не лише

пов'язані з методами інших навчальних дисциплін, а й трансформуються у такій послідовності. По-перше, це розробка науковцями, методистами і обґрунтування наукового використання певного методу чи їх групи. На наступному етапі зростає кваліфікація педагога вищої школи, де він може ознайомитися з передовим досвідом щодо використання методів навчання. Наступний, найважливіший базовий етап, це використання методів навчання викладачем закладу вищої освіти у процесі підготовки майбутніх педагогів.

Як було зазначено, викладачеві доцільно ознайомити студента з тими методами, які він використовує. Очевидно, це стосується передусім майбутніх педагогів, оскільки під час підготовки фахівців інших спеціальностей такі дії викладача можуть бути вже більш факультативними чи вибірковими для охочих студентів.

Однак для майбутніх учителів такий підхід викладача дуже конструктивний і надзвичайно корисний, суттєво може підвищити результати навчання. Наступне – це використання студентами методів навчання у процесі педагогічної практики. Тут у студента є вже сформовані два підходи. Перший – це використання знань, які він отримав у процесі викладання методики свого предмета (тут може бути одна база цих методів), і другий – ті методи, з якими ознайомив викладач (друга база).

Саме у процесі педагогічної практики студент може об'єднати ці дві бази (фактично які є для нього зовнішніми), і створити власну – базу методів навчання, яку він застосовуватиме у своїй професійній діяльності. І насамкінець, завершальні етапи – це початок роботи викладача, коли він адаптується (молодий педагог). У такому разі база даних стане йому неабияким помічником у роботі. Наступні етапи (вже його професійної діяльності), коли ця база даних про методи буде поповнюватися, розширюватися, коригуватися і набувати індивідуального характеру, специфічного для цих викладача, предмету, умов.

Наведемо конкретний приклад методу, який трансформується з вищої школи у молодшу. Зокрема це метод ілюстрації. Трансформація полягає в тому, що метод не механічно чи суто формально використовується, а власне трансформується. Трансформація такого методу полягає в тому, що викладач вищої школи ілюстративний матеріал готує для студентів з використанням переважно технічних засобів навчання, значно рідше – підручників, і вкрай рідко – матеріалу з інших навчальних дисциплін. Якщо ж студент сам вивчає процес пошуку і вибору методів (знову-таки ілюстративних), то можливості його значно розширюються за рахунок: багажу підручників загальноосвітньої школи (які ілюстровані багатше за підручники вищої школи), того ж потенціалу інформаційних і традиційних візуальних засобів навчання. На останньому етапі (коли студент уже на практиці або вчителює), він може довести цей метод до такого, як наприклад, використання матеріалу підручників інших дисциплін для формування основних правових понять учнів молодших класів. Такий метод, по-перше, забезпечує міжпредметні зв'язки, по-друге, є інтегративним за своєю суттю тому, що передбачає зв'язок знань і (в такому разі, окрім зв'язку знань) ще забезпечує зв'язок методів навчання.

Розглянемо зовсім інший приклад стосовно використання методів навчання у системі: викладач економіки закладу вищої освіти – студент – викладач професійно-технічного навчального закладу, який читає економіку. Хоча за змістом і наповненістю ці ланцюжки значно відрізняються від попереднього прикладу, однак можемо простежити, що провідна ідея щодо трансформації методів навчання зберігається тут і теж може бути ефективною. Тобто викладач економіки у закладі вищої освіти, можливо, не для всіх студентів, а передусім для тих, які збираються стати викладачами економіки у навчальних закладах, знову ж таки дає можливість ознайомитися з методами, які він використовує. Студенти пізніше

отримують певні знання з педагогіки, а частина – з методики навчання економіки, економічних дисциплін, і в процесі педагогічної практики, професійної діяльності, використовують сформований і вищеописаний банк методів навчання та їх поєднання. Така трансформація дуже важлива, оскільки у вищій школі викладач має значну кількість напрямів діяльності, і навчальна діяльність є тільки однією з них.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Інтеграційна трансформація методів навчання з вищої школи у середню передбачає взаємозв'язки цих методів, використання їх у цілості, створення відповідної бази, критеріїв відбору та алгоритмів поєднання (на засадах інтеграції цих зв'язків) у професійній діяльності майбутнього вчителя. Процедура логічного викладення знань (наприклад, правових знань у молодшій школі) за своєю структурою відповідає пропонованій трансформації методів навчання. Інакше кажучи, на першому етапі відбувається вибір методів знань, які відбирає викладач, за допомогою котрих він пояснює студентам навчальний матеріал. На другому етапі – підготовка студентів (які сприймають ці знання), і на третьому – студенти (як практиканти чи вже як діючі вчителі) викладають ці знання учням. Наголосимо, що основне в цьому питанні – дотримуватися власне науково обґрунтованих основ інтеграції. Тобто методи мають бути не випадковими, а укладатися в систему. Це забезпечується використанням одного і того ж методу на різних етапах діяльності як викладача вищої, так і вчителя загальноосвітньої школи. Запропонована нами інтеграція відповідає інтеграції методів навчання по вертикалі, тобто за ступенями освіти та показує взаємозв'язки між вищою та загальноосвітньою школою в контексті використання методів навчання.

До подальших напрямів відносимо дослідження можливостей трансформації методів навчання для конкретних методик навчальних дисциплін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бєх І. Інтеграція як освітня перспектива. Початкова школа. 2002. № 5. С. 5–6.
2. Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 420 с.
3. Божко Н. В. Методика виробничого навчання майбутніх кравців у ПТНЗ засобами інтегрованих мікромодулів: дис... канд. педаг. наук : 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія, Харків. 2010. 378 с.
4. Гончаренко С. У. Методика як наука. Хмельницький : Вид-во ХГПТК, 2000. 30 с.
5. Пастирська І. Я. Загальнонаукові передумови інтеграції змісту гуманітарних та природничих дисциплін у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Електронне наукове фахове видання. Вип. 4. 2011. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnpdps/2011_4/11_rjuprs.p (дата звернення: 03.10.2019).
6. Деркач Ю. Я. Взаємозв'язки форм і методів естетичного виховання студентів педагогічного коледжу. Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн. 2012. № 5. С. 185–192.
7. Сидоренко В. К. Класифікація методів навчання на основі відношень категорій змісту і форми. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Вип. 9. 2006. С. 21–27.
8. Оконь В. Введение в общую дидактику. Москва : Высш. шк., 1990. 382 с.
9. Білик О. С., Ключковська І. М. Інтеграція методів навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Педагогічний альманах. 2016. Том 30. С. 75–81.
10. Craig F., Rusbult A. Model of Integrated Scientific Method i and its Application for the Analysis of Instruction : PhD dissertation / University of Wisconsin-Madison, 1997.
11. Bandhana B. Integration of Information and Communication Technologies in Enhancing Teaching and Learning. Contemporary educational technology. 2012. Vol. 3(2). P. 130–140.
12. Donna L. Rogers. A Paradigm Shift: Technology Integration for Higher Education in the New Millennium. Educational Technology Review. 2000 (Spring/Summer). P. 19–33.
13. Semih Summak M., Samancioğlu M. Assessment of Technology Integration in Vocational Education and Training Schools. Gaziantep University, Turkey Electronic Journal of Literacy through Science. 2004. Vol. 3. P. 23–31.
14. Beane J. A. Curriculum Integration. New York : Teachers College Press, 1998. P. 30–35.

UDC 378.147.091.33:004.77

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ СЕРЕДОВИЩ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

© 2019

Семенець Дмитро Анатолійович, кандидат технічних наук, доцент кафедри
математики та інформатики

Соє Олена Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри математики та інформатики

Тютюн Любов Андріївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
математики та інформатики

*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
(21100, Україна, Вінниця, вулиця Острозького, 32, e-mail: lyubov.tyutyun@gmail.com)*

Анотація. У статті проведено дослідження доцільності та методологічних засад інтегрованого впровадження віртуального навчального середовища у закладах вищої освіти та виявлено особливості його функціонування в контексті неперервної освіти. Показано, що інноваційний підхід до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій навчання в сучасних закладах вищої освіти суттєво змінив освітній простір і дозволяє вирішувати низку важливих дидактичних проблем. Зокрема, використання електронного контенту забезпечує широкі можливості щодо мобільності студентів у навчанні, враховує їхні особисті потреби і вподобання, дозволяє студенту обрати зручний час і місце для навчання, працювати за індивідуальним графіком, планувати розпорядок роботи, будувати власну освітню траєкторію тощо. Обґрунтовано, що створення та використання віртуальних навчальних середовищ у закладах вищої освіти забезпечує: реалізацію принципів індивідуалізації, свідомості й активності, візуалізації, доступності навчання; набуття компетенцій щодо використання програмних засобів для вирішення професійних задач. Наведено приклад створення проекту «Персональний сайт викладача» з відповідним навчально-методичним наповненням і практичної реалізації «приватної хмари». Запропонований електронний навчально-методичний комплекс ефективно використовується у навчальному процесі педагогічного закладу вищої освіти під час підготовки майбутніх учителів математики, інформатики та фізики, він буде корисним для всіх, хто цікавиться геометрією. Проведено дослідження сучасних актуальних технологій, які дозволяють створювати Web-сайти та Web-портали, розглянуто засоби розробки Web-сайтів та класифіковано їх за складністю. Показано, що веб-кабінети студентів створюються з використанням відомих баз даних та програмних платформ високого рівня. Вони призначаються для оптимізації навчального процесу в закладах вищої освіти та обміну навчально-методичними комплексами дисциплін: конспектами лекцій, практичних і лабораторних занять, завданнями для самостійної роботи, збірниками завдань, дипломними та курсовими роботами студентів тощо. Представлено інтерфейси мережевих ресурсів, які вже використовуються у деяких зарубіжних і вітчизняних закладах вищої освіти.

Ключові слова: віртуальне навчальне середовище, інформаційно-комунікаційні технології, електронне навчання, заклади вищої освіти, неперервна освіта, підготовка фахівців, Web-сайт, Web-портал.

FUNCTIONING OF VIRTUAL EDUCATIONAL ENVIRONMENTS IN HIGHER EDUCATION IN CONTEXT OF CONTINUOUS EDUCATION

© 2019

Semenets Dmytro Anatoliyovych, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor
of Mathematics and Computer Science Department

Soia Olena Mykolayivna, Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer
of Mathematics and Computer Science Department

Tyutyun Lyubov Andriyivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of Mathematics and Computer Science Department

*Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
(21100, Ukraine, Vinnytsia, Ostrozki Street, 32, e-mail: lyubov.tyutyun@gmail.com)*

Abstract. The article examines the feasibility and methodological foundations of integrated implementation of the virtual learning environment in higher education institutions and identifies the peculiarities of its functioning in the context of continuing education. It is shown that an innovative approach to the introduction of information and communication technologies of education in modern institutions of higher education has significantly changed the educational space and allows to solve a number of important didactic problems. In particular, the use of electronic content provides great opportunities for student mobility in learning, takes into account their personal needs and preferences, allows the student to choose a convenient time and place for study, work on an individual schedule, schedule work, build their own educational trajectory and more. It is substantiated that the creation and use of virtual learning environments in higher education institutions ensures: realization of the principles of individualization, consciousness and activity, visualization, accessibility of learning; acquisition of competencies in the use of software to solve professional problems. The example of creation of the project «Personal site of the lecturer» with the appropriate teaching and methodological content and practical implementation of the «private cloud» is given. The proposed e-learning complex is effectively used in the educational process of a pedagogical institution of higher education in the teaching of the future teachers of mathematics, computer science and physics, it will be useful for anyone interested in geometry. The researches of modern up-to-date technologies allowing to create Web-sites and Web-portals are carried out, the means of Web-sites' development are considered and classified by their complexity. Student Web-cabinets have been shown to be using well-known databases and high-level software platforms. They are intended for optimization of educational process in institutions of higher education and exchange of educational-methodical complexes of disciplines: lecture notes, practical and laboratory classes, tasks for independent work, collections of tasks, diploma and course papers of students, etc. The interfaces of network resources which are already used in some foreign and domestic higher education institutions are presented.

Keywords: virtual learning environment, information and communication technologies, e-learning, higher education institutions, continuing education, specialist training, Web site, Web-portal.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства прийнято розглядати в контексті широкої інформатизації

всіх його сфер. Актуальна й достовірна інформація є основним джерелом і ресурсом розвитку особистості. А прискорення темпів зростання обсягів інформації та забезпечення вільного доступу до неї позитивно

впливає на становлення високотехнологічного ринку інформаційних продуктів і послуг, розширення меж застосування комп'ютерних інформаційних технологій у всіх галузях життєдіяльності людини, зміну способу її життя, включаючи сферу освіти.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. [1] серед стратегічних напрямків державної політики у сфері освіти є забезпечення її доступності та безперервності протягом усього життя; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі; інформатизація освіти, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки, а серед основних завдань – забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі, сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводження навчально-виховного процесу; забезпечення створення умов для розвитку індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо).

Нині заклади вищої освіти (ЗВО) в Україні здобули широкі повноваження щодо принципів своєї діяльності. Згідно Закону України «Про вищу освіту», вони отримали права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування, зокрема, «розробляти та реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності; ... самостійно розробляти та запроваджувати власні програми освітньої, мистецької, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін» тощо [2]. Тому науково-педагогічні працівники ЗВО мають можливість самостійно визначати пріоритети в науковій, навчальній і дослідницькій діяльності, обирати оптимальні програмні засоби, розробляти та впроваджувати в освітній процес інноваційні технології й методики в рамках затверджених навчальних планів підготовки фахівців.

Згідно з [1] «пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовка молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві».

Суперечністю між доцільністю використання віртуальних навчальних середовищ у ЗВО та недостатністю науково обґрунтованих методик їх застосування, необхідністю формування компетентності щодо використання віртуальних навчальних середовищ у підготовці майбутніх учителів математики, фізики та інформатики й відсутністю ефективних моделей їх реалізації окреслюють проблему дослідження функціонування віртуальних навчальних середовищ у педагогічних ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких ґрунтується авторська думка; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У дослідженні ми спиралися на наукові праці щодо інформаційних та інноваційних технологій в сучасній освіті (Р. Гуревич, М. Кадемія, М. Козяр) [3, 4], методологічних підходів до розвитку освіти в умовах інформаційного суспільства (Н. Лазаренко, А. Коломієць, А. Клименко) [5], основних напрямків формування освітнього середовища засобами інформаційно-комунікаційних технологій та його вплив на природничо-математичну і технічну освіту (С. Величко) [6], формування інноваційного середовища студентів фізико-математичних спеціальностей (М. Ковтонюк, М. Дідовик) [7], забезпечення E-learning за допомогою персонального сайту викладача (Л. Тютюн, О. Соя) [8, 9].

Водночас, встановлено, що проблемам і перспективам розвитку й інтеграції інформаційно-комп'ютерних технологій, Internet-технологій та засобів телекомунікації в освітній процес ЗВО приділяється значна увага в науково-педагогічній літературі, у той час, коли запро-

вадження віртуальних навчальних середовищ – проблема недостатньо досліджена. Невирішеними проблемами є наукове обґрунтування принципів створення й систем підтримки віртуального освітнього середовища в ЗВО загалом, й особливо саме того середовища, яке сприяє формуванню й розвитку природничо-математичної освіти, яка є ключем до пізнання навколишнього світу, базою науково-технічного прогресу і посідає пріоритетні позиції в професіях, зокрема пов'язаних з природничими науками, технікою й комп'ютерними технологіями, економікою тощо. Зазначене вище визначило актуальність досліджуваної проблеми та вибір тематики пропонованої статті.

Формування цілей статті (постановка завдання). Обґрунтувати доцільність та методологічні засади інтегрованого впровадження віртуального навчального середовища у закладах вищої освіти та виявити особливості його функціонування в контексті неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інноваційний підхід до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (КТ) навчання в сучасних ЗВО суттєво змінив освітній простір і дозволяє вирішувати низку дидактичних проблем. Комп'ютерні технології не тільки допомагають організувати навчальний процес, але й постійно аналізувати його зворотній зв'язок, що позитивно впливає на результативність навчання студентів.

Виступаючи як інтегруючий чинник, ІКТ повинні насамперед бути спрямовані на те, щоб допомогти студентам в умовах переносу знань і вмінь із однієї галузі в іншу, з відомих умов – в незнайомі ситуації.

Електронний спосіб отримання навчальної інформації для сучасного покоління студентів є звичною нормою організації їхньої навчальної діяльності. E-learning, на нашу думку, є одним з тих можливих інструментів, що надає практично необмежені можливості розміщення, зберігання, регенерації, обробки й доставки інформації будь-якого обсягу й змісту на будь-які відстані. Вказані процеси є надзвичайно важливими для нинішнього здобувача вищої освіти за умов стрімких змін в освітньому середовищі.

Електронне навчання дозволяє поєднувати різні засоби, форми й методи взаємодії викладача зі студентами, передбачає мобільність майбутніх учителів математики, фізики та інформатики в навчанні, забезпечує реалізацію принципів індивідуалізації, свідомості й активності, візуалізації, доступності навчання, набуття компетентності щодо використання програмних засобів для вирішення професійних задач. Створення електронних освітніх ресурсів з активним використанням сучасних можливостей інноваційних технологій стимулює самостійну навчально-пізнавальну діяльність студентів, забезпечує перехід до самоосвіти та дистанційного навчання, активізує використання пошукових та дослідницьких методів у ЗВО [9].

E-learning забезпечує широкі можливості щодо мобільності студентів у навчанні з урахуванням їхніх особистих потреб і вподобань. Використання електронного контенту дозволяє студенту обрати також зручний час і місце для навчання, працювати за індивідуальним графіком, планувати розпорядок роботи, будувати власну освітню траєкторію.

Як показує досвід, проблема формування в майбутніх учителів математики, фізики та інформатики професійної компетентності тісно пов'язана з формуванням їхньої інструментальної компетентності. Адже йдеться про становлення самостійних і відповідальних членів сучасного суспільства, здатних взаємодіяти у вирішенні соціальних, виробничих та економічних завдань, у яких сформовані навички самостійної роботи в навчальній, науковій та професійній діяльності, готові до самовдосконалення, котрі здатні приймати на себе відповідаль-

ність, вміють самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні обґрунтовані рішення проблемних ситуацій, які мають високий професійний рівень і практичні навички роботи з комп'ютером, із інформаційними засобами, які можуть професійно організувати та проводити заняття з учнями на новітніх засадах педагогічного досвіду, з упровадженням сучасних технологій.

Особливе значення у процесі впровадження сучасних інформаційних, електронних технологій в освітній процес має педагогічна змістовність навчального матеріалу та створення умов для самонавчання і саморозвитку особистості. Маємо на увазі не тільки відбір змісту матеріалу для навчання, а й структурну організацію навчального матеріалу, включення в навчання не просто автоматизованих навчальних програм, а й інтерактивних інформаційних середовищ, цілісне взаємопов'язане функціонування всіх процесів пізнання та управління ним. Іншими словами, ефективність і якість навчання більшою мірою залежать від ефективної організації процесу самонавчання та дидактичної якості використовуваних матеріалів.

Створення проекту «Персональний сайт викладача» та його відповідне навчально-методичне наповнення і практична реалізація «приватної хмари» на платформі та програмному забезпеченні компанії Microsoft та Google, що надає користувачам Інтернету доступ до комп'ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервіса, підходить для цього чи не якнайкраще. Наразі знайшли своє застосування і добре себе зарекомендували такі програмні засоби й сервіси: Blogger, Google Classroom, Google Drive, Gmail, Google Mobile, Google Talk, Google Sites, Google Voice, YouTube та інші.

Особливість підготовки майбутнього вчителя математики, інформатики та фізики полягає в тому, що сучасний студент, постійно перебуваючи в швидкозмінному інформаційному суспільстві, здатний самостійно отримувати інформацію з електронних ресурсів. Проте, виникає неабияка необхідність навчити його не лише оперативно шукати потрібну інформацію, а й опрацювати, засвоювати та використовувати її для кращого розуміння навчального матеріалу з математичних дисциплін.

Готовність результативно діяти в проблемних ситуаціях, здатність планувати власну навчально-пізнавальну діяльність й оцінювати результати своєї праці, спроможність організувати особистий освітній простір, ініціативність, мобільність та креативність у питаннях щодо сучасних тенденцій в розвитку математики, інформатики та фізики сприяють формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя.

Тому ми вбачаємо ефективним використання у навчальному процесі педагогічного ЗВО електронного навчально-методичного комплексу, який функціонує протягом 6 років у вигляді персонального сайту викладачів у вільному доступі для всіх, хто цікавиться геометрією (<https://sites.google.com/site/geometryvspu>).

Самостійна робота студентів відпрацьовує навички дослідження інформації, навчання та засвоєння нових понять, втілення вивчених теоретичних понять у практичних розробках. Останнім часом відсоток навчального матеріалу та завдань на самостійне опрацювання студентами збільшується. Зі збільшення кількості інформації, що вивчається студентами, та розвитком мобільних засобів зв'язку виникає потреба у засобах дистанційного розповсюдження інформації та контролю виконання робіт студентами.

Тобто існує потреба в створенні віртуального навчального середовища з віддаленим доступом для обміну інформацією між викладачем та студентами.

Нині Web-портали активно розробляються й використовуються у сучасних ЗВО. Чинником, що визначає успішне їх застосування, є робота викладачів над електронним науково-методичним забезпеченням.

Під час організації навчального процесу у віртуальному університеті важливим є віртуальний колектив, який об'єднаний спільною задачею і взаємодіючий за допомогою ІКТ. До такого колективу можуть увійти викладачі, студенти, які взаємодіють у межах віртуального освітнього середовища. При цьому, віртуальне навчання – це процес і результат комунікації учасників навчального процесу у віртуальному середовищі. [10, С. 191]

Особливістю Web-порталів є те, що вони, зазвичай, вбудовані у Web-сайт університету (малюнок 1).

Малюнок 1 – Структура віртуального порталу педагогічного ЗВО

*складено авторами

Кожен викладач та кожен студент має доступ до персонального Web-кабінету. Необхідною складовою частиною навчального процесу сучасного університету є Web-кабінет студента, який надає інформацію про курси, що вони відвідують, розклад занять, доступ до лекційних матеріалів, контролює терміни здачі практичних та самостійних завдань. Зазвичай, Web-кабінет надає можливість отримати завдання для самостійної роботи та завантажити результати роботи для перевірки в електронному вигляді. Такий спосіб роботи розвиває у студентів самостійність та відповідальність за процес навчання.

Одним із ключових моментів у розвитку всесвітньої павутини відіграє Web-розробка віртуального університету – процес створення Web-сайта або Web-додатку. Термін включає розробку додатків електронної комерції, Web-дизайн, програмування для веб на стороні клієнта і серверу, а також конфігурування Web-серверу. Основними етапами Web-розробки є:

- проектування сайту або Web-додатку;
- створення макетів сторінок;
- наповнення;
- обслуговування працюючого сайту або його програмної основи;
- подальше просування сайту в мережі та підняття його рейтингу.

Розглянемо та порівняємо існуючі технології для створення сайтів. Web-сайти за складністю поділяються на три групи:

- статичні Web-сайти, що представляють користувачеві текстову, графічну або відео інформацію без можливості взаємодії з сайтом у будь-якому вигляді;
- інтерактивні Web-сайти, що надають можливість користувачеві взаємодіяти з сайтом для зміни представлення або набору інформації сайту, без додаткового завантаження даних із Web-серверу;
- Web-додатки, що надають можливість динамічного формування змісту сайту залежно від запиту користувача або його ідентифікації.

Web-портали є складними веб-додатками, що змінюють свою структуру та зміст залежно від ідентифікації користувача. Вигляд сайту буде залежати від того, хто зайшов на сайт: студент або викладач, студент якої спеціальності та курсу, поточного семестру, способу навчання студента, тощо. Web-додатки складаються з двох обов'язкових частин: зовнішня або передня частина (frontend) та внутрішня або задня частина (backend). Ці дві складові у взаємодії є динамічним Web-додатком: frontend – це частина яку бачить користувач, що представляє собою інтерфейс сайту за засоби взаємодії з користувачем; backend – це джерело даних та програмні модулі, що опрацьовують запити користувача.

Технології, що використовуються для створення frontend, включають всі технології статичних та інтерак-

тивних Web-сайтів такі як HTML, CSS, XML, JavaScript, VBScript, JScript та інші [11]. Для розробки backend використовуються бази даних та програмні платформи високого рівня. Серед баз даних для Web-додатків найчастіше використовуються MySQL, Oracle або MS SQL server.

Велике різноманіття являють собою програмні платформи: ASP.Net Framework, PHP, Joomla!, Ruby-on-Rails, Drupal, Java та багато інших. Вибір технологій для створення веб-порталу заснований на його точних специфікаціях.

У багатьох університетах світу вже створено або створюється web-portal для обміну інформацією. Прикладами університетських Web-portal-ів є студентський портал University of London (Велика Британія) [12], віртуальний університет Michigan Virtual (США) [13], он-лайн портал The Institute of Chartered Accountants of India (Індія) [14], студентський навчальний портал Australian Institute of Business (Австралія) [15], портал самообслуговування EDP University of Puerto Rico (Пуерто-Ріко) [16], студентський он-лайн портал Mount Kenya University (Кенія) [17], віртуальне навчальне середовище Національного університету «Львівська політехніка» (Україна) [18] та інші.

На малюнку 2 представлено інтерфейси цих мережевих ресурсів.

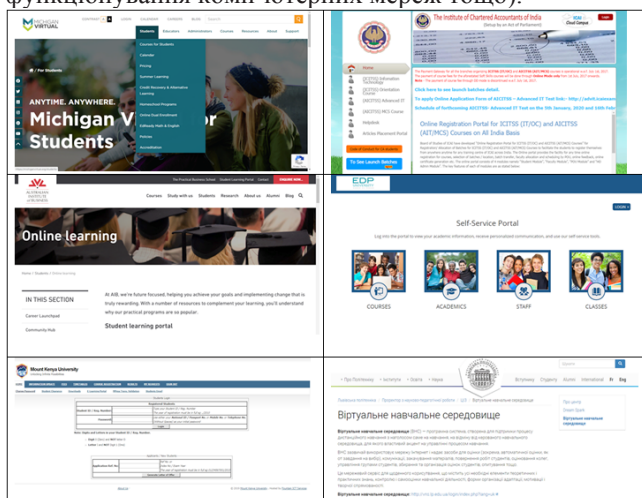
Успішне використання віртуального навчального середовища передбачає необхідність оволодіння студентами відповідними знаннями та вміннями, зокрема:

- уміння самостійно працювати з різноманітними інформаційними джерелами та Інтернет-ресурсами (пошук, сприйняття, розуміння, відбір, аналіз, опрацювання, організація і представлення, збереження і передавання інформації);

- знання технологій роботи з програмним забезпеченням загального призначення (сучасними пакетами математичних програм; системи обробки текстової, табличної і графічної інформації; базами даних, мережевими програмами створення презентацій; електронними підручниками і посібниками; електронними бібліотеками тощо);

- знання алгоритмів, методів, прийомів і способів ефективного розв'язання математичних задач за допомогою комп'ютера (володіння навичками алгоритмізації, усвідомлення комп'ютера як універсального виконавця математичних задач);

- уміння користуватися електронними засобами зв'язку (знання способів передавання інформації на відстані, використання електронної пошти, функціонування комп'ютерних мереж тощо).

Малюнок 2 – Інтерфейси університетських Web-порталів

*за даними [13-18]

Вказані знання та уміння є важливими не лише у процесі професійної підготовки майбутніх учителів ма-

тематики, інформатики і фізики, а й для забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж усього життя.

Висновки дослідження і перспективи подальших досліджень цього напрямку. Аналіз сучасного інформаційного освітнього простору та досвід використання вказаного вище сайту для забезпечення електронного навчання свідчить про надзвичайну потребу та актуальність створення й використання віртуальних навчальних середовищ не лише з геометрії чи з інших математичних дисциплін, а й загалом освітньої програми для студентів фізико-математичних спеціальностей, які навчаються у педагогічних ЗВО.

Такого виду електронний навчально-методичний комплекс перетворює діяльність і спілкування викладачів та студентів, змінює методичні системи вивчення навчальних дисциплін, сприяє: оптимізації навчального навантаження студентів; засвоєнню ними основного змісту навчальної дисципліни; об'єктивності в оцінюванні знань і умінь; формуванню у них вміння здійснювати самоосвіту заздалегідь складеним планом, виходячи з певних умов; формуванню вміння здійснювати самоконтроль і самооцінку навчальної діяльності.

Однак при цьому не варто перебільшувати можливості Web-порталів, адже передача інформації ще не забезпечує передачі знань, культури, мислення і є лише важливим допоміжним засобом навчання. Це, в свою чергу, вимагає правильного відбору змісту навчання відповідно до дидактичних властивостей і можливостей засобів інформаційних технологій навчання; прогнозу можливого впливу інформаційних технологій навчання на характер мислення і поведінки учасників освітнього процесу тощо.

Що ми і відносимо до подальших напрямів дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України; Стратегія від 25 червня 2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 15.09.2019).
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення 09.08.2019. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page3> (дата звернення: 15.09.2019).
3. Інноваційні технології навчання в умовах інформатизації освіти: монографія / Р. С. Гуревич та ін.; за ред. Р. С. Гуревича. Львів: ЛДУ БЖД, 2015. 396 с.
4. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Козяр М. М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2012. 502 с.
5. Лазаренко Н. І., Коломісць А. М., Клименко А. О. Симбіоз методологічних підходів до розвитку освіти в умовах інформаційного суспільства. Наука і освіта. Одеса, 2017. Т. 4. С. 107-112.
6. Величко С. П. Сучасне освітнє середовище та його вплив на природничо-математичну і технічну освіту. Наукові записки. Педагогічні науки. Кіровоград, 2008. Вип. 77, Ч. 2. С. 3-8.
7. Ковтонюк М. М., Дідовик М. В. Формування інноваційного середовища майбутніх учителів математики та фізики. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ – Вінниця, 2018. Вип. 50. С. 293-298.
8. Тютюн Л. А., Соя О. М. Забезпечення E-learning за допомогою персонального сайту викладача Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи: зб. наук. праць за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Тернопіль, 8-9 листоп. 2018 р. Тернопіль, 2018. С. 247-249. URL: <http://conf.fizmat.tpru.edu.ua/media/archive/2018.pdf>.
9. Тютюн Л. А., Соя О. М. Використання пакетів прикладних програм у процесі професійної підготовки студентів фізико-математичних спеціальностей. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця, 2018. Вип. 52. С. 415-421.
10. Кадемія М. Ю. Організація навчального процесу у віртуальному університеті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ – Вінниця, 2016. Вип. 46. С. 191-197.
11. Семенець Д. А., Мороз Д. С. Програмування сайтів. Бази даних для сайтів. Як захистити сайт від злому? Математика та інформатика навколо нас. Вінниця, 2018. Вип. 2. С. 152-158.
12. University of London: веб-сайт. URL: <https://my.london.ac.uk/> (дата звернення: 10.09.2019).
13. Michigan Virtual: веб-сайт. URL: <https://michiganvirtual.org> (дата звернення: 10.09.2019).
14. The Institute of Chartered Accountants of India: веб-сайт. URL:

<https://www.icaionlineregistration.org/> (дата звернення: 10.09.2019).

15. Australian Institute of Business: веб-сайт. URL: <https://www.aib.edu.au/students/online-learning/> (дата звернення: 10.09.2019).

16. EDP University of Puerto Rico: веб-сайт. URL: <https://myportal.edpuniversity.edu/> (дата звернення: 10.09.2019).

17. Mount Kenya University: веб-сайт. URL: <https://studentportal.mku.ac.ke/> (дата звернення: 10.09.2019).

18. Національний університет «Львівська політехніка»: веб-сайт. URL: <http://lp.edu.ua/virtualne-navchalne-seredovyshche> (дата звернення: 10.09.2019).

СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

© 2019

Тюльпа Тетяна Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної роботи і психології

*Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
(41400, Україна, Глухів, вул. Києво-Московська, 24, e-mail: tyulpatnt@gmail.com)*

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність урахування соціальних факторів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Показано затребуваність суспільства у фахівців соціономічних спеціальностей професійна діяльність яких спрямована на досягнення таких гуманістичних і суспільних ідеалів, як добробут, здоров'я, висока якість життя, повний розвиток індивідів і груп у різних форматах індивідуального й соціального життя; зумовленість обґрунтування соціального характеру професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, які аналізують, роз'яснюють і реалізують впливи на соціальні процеси; розв'язують тактичні проблеми, зв'язані із соціальною взаємодією, трансформацією і урегулюванням складних соціальних ситуацій. Серед низки соціально спрямованих факторів – суспільно-політичних, соціально-економічних, соціально-педагогічних і суто соціальних проаналізовано останні чинники, які ґрунтуються на врахуванні закономірностей розвитку соціальної сфери, яка є сферою життєдіяльності людського суспільства де реалізуються інтереси індивідів, соціальних груп, класів, можливість реалізацію соціально-класових, соціально-культурних, соціально-етнічних відносин. Представлено особливості комплексного й інтегративного підходу до усвідомлення соціальної сфери як складного утворення, що включає соціальну структуру, соціальні інтереси, цінності, норми, стосунки між елементами вказаної структури, соціальну інфраструктуру, інститути соціального управління, спосіб життя людей і обумовлюють основні напрями професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Запропоновано структуру соціальної сфери, яка включає всі складові, які служать її відтворенню, функціонуванню й розвитку й центральним елементом у структурі соціальної сфери є потреби індивіда і соціальних груп. Доведено, що зміст і обсяг поняття «фахівець соціономічних спеціальностей» в сучасній соціокультурній ментальності істотно розширилися через суттєве розширення сутності компонентів соціальної сфери. Проблеми професійної підготовки представників соціономічних професій є актуальними й вимагають урахування низки соціальних факторів розвитку соціальної сфери українського суспільства.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, соціальні фактори, соціальна сфера.

SOCIAL FACTORS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SOCIO-ECONOMICAL SPECIALISTS IN THE PROCESS OF MODERNIZATION OF EDUCATION IN UKRAINE

© 2019

Tyulpa Tetiana Mykolaivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Social Work and Psychology

*Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(41400 Ukraine, Hlukhiv, Kyivo-Moskovska street 24 e-mail: tyulpatnt@gmail.com)*

Abstract. The article substantiates the need to take into account social factors in the professional training of future specialists in socio-economic specialties. The demand of society in specialists of socio-economic specialties whose professional activity is aimed at achieving such humanistic and social ideals as well-being, health, high quality of life, full development of individuals and groups in different formats of individual and social life led to substantiation of the social character of specialists in socio-economic specialties that analyze, explain and realize influences on social processes; solve tactical problems related to social interaction, transformation and management of complex social situations is shown in this article. Among a number of socially directed factors - socio-political, socio-economic, socio-pedagogical and purely social, the last factors are analyzed, which are based on the consideration of patterns of development of the social sphere, which is the sphere of life of human society, where the interests of individuals, social groups, and social groups and of social-class, socio-cultural, socio-ethnic relations are realized. The features of a comprehensive and integrative approach to the awareness of the social sphere as a complex entity, which includes social structure, social interests, values, norms, relations between the elements of the specified structure, social infrastructure, institutions of social management, lifestyle of people and determine the main directions of professional training of future socio-economic specialists are presented. The structure of the social sphere, which includes all the components that serve its reproduction, functioning and development, and the central element in the structure of the social sphere is the needs of the individual and social groups is proposed. It is proved that the content and scope of the term «specialist of socio-economic specialties» in the modern socio-cultural mentality has significantly expanded due to the significant expansion of the essence of the components of the social sphere. The problems of training for representatives of socio-economic professions are urgent and require consideration of a number of social factors in the development of the social sphere of Ukrainian society.

Keywords: professional training, professional training of future specialists in socio-economical specialties, social factors, social sphere.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зміни, що відбуваються у сучасному світі, безпосередньо відбиваються на освітньому середовищі, що є невід'ємним від існуючого політичного, економічного, соціального й культурного простору. Глобалізація, розвиток нових економічних, інформаційних систем, життя у нових полікультурних умовах – усе це створює нові виклики існуванню освіти. Нова освітня парадигма змушує по-новому осмислити ті соціальні зрушення, що об'єктивно змінюють її як інституціалізовану систему й

форми взаємодії її компонентів, так і соціальні позиції її безпосередніх суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких обґрунтовується автор; виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні наукові пошуки в професійній освіті й запити ринку праці зосереджені на підготовці фахівців, здатних глибоко розуміти соціальні аспекти взаємодії суспільства і людини в кожній із сфер життєдіяльності (А. Булда [1], В. Василенко [2], С. Ілініч [3], Н. Ляшкова [3], Є. Співаковська [4]), професійно розв'язувати конкретні

завдання аналізу соціальних процесів і соціальних проблем (Р. Вайнола [5], С. Калаур [6], В. Полішук [7] та ін.). Аналіз результатів досліджень, які проводяться в галузі підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери, свідчить про наявність сукупності факторів, які активно впливають на процеси професійної підготовки і визначають їхні характеристики й суттєві обставини. У дослідженнях Л. Міщик і Т. Тюльпи [8] зазначено, що основною характеристикою професійної діяльності є її соціальний характер. Провідною особливістю професійної діяльності представників соціономічних спеціальностей є максимальне включення її в соціальний контекст, а це, своєю чергою, спричиняє високу нормативність діяльності, соціальні вимоги до суб'єкта діяльності, до продукту (результату) і процесу праці, що обумовлює необхідність урахування соціально спрямованих факторів у побудові процесу професійної підготовки майбутніх фахівців.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування соціальних факторів, що обумовлюють вектори розвитку процесів професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У нашому дослідженні ми орієнтуємося на визначення поняття «фактор», яке подається у Великому тлумачному словнику сучасної української мови [9]. Поняття «фактор» в сучасному науковому дискурсі трактується як причина, рушійна сила, що впливає на розвиток будь-якого процесу, як суттєва обставина, що сприяє будь-якому процесу, явищу. Поняття «обставина» визначається як подія, факт, супутні чогось, пов'язані з чим-небудь. Факт – це подія, явище; дійсність, реальність, то, що об'єктивно існує.

Вивчення наукового поля зазначеної проблеми доводить, що ефективність здійснення професійної підготовки залежить від врахування низки соціально спрямованих факторів, а саме: суспільно-політичних, зв'язаних із визнанням визначальними пріоритетами державної політики кожної людини як найвищої цінності, що обумовлює реалізацію стратегії забезпечення прав і свобод особистості, її соціальних гарантій; соціально-економічних, зумовлених необхідністю задоволення соціальних потреб кожного члена суспільства, розв'язання проблем праці, побуту, духовного, культурного й фізичного розвитку людини через залучення до цього державних, громадських інституцій, використання потенціалу суспільних можливостей; соціально-педагогічних, зв'язаних із процесами реформування системи освіти в умовах підвищення вимог до освітнього процесу у вищій школі, яка готує фахівця нового покоління, що відповідає європейському стандарту професійної підготовки; суто соціальні, що ґрунтуються на виявленні й вивченні соціальної сфери як сфери суспільства, в якій структуруються й реалізуються соціальні стосунки людей, комплексні процеси й явища, безпосередньо зв'язані з особистістю, її діяльністю, сукупністю матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, виробничих відносин, що виникають у процесі їхньої взаємодії.

Одними з найважливіших факторів, що зумовлюють основні вектори розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в умовах реформування сучасної освіти, вважаємо соціальні, які можуть прискорювати або сповільнювати професійний розвиток особистості й, як наслідок, формування її професійної самосвідомості. Вони ґрунтуються на необхідності виявлення й вивчення особливостей розвитку соціальної сфери.

У Статті 1 Конституції України зазначено, що Україна є соціальною державою, тобто такою, політика якої спрямована на створення умов, що мають забезпечувати гідне життя й вільний розвиток людини [10]. Серед основних чинників, які суттєво впливають на соціальний

добробут, соціальний розвиток, життєзабезпечення населення, провідна роль належить соціальній сфері, що представляє всю систему соціальних, соціально-економічних, соціально-етнічних соціально-культурних відносин, зв'язків суспільства й особистості.

Сучасні підходи до визначення поняття соціальної сфери відзначають суттєве розширення її змісту, адже сфера соціуму є соціальним простором суспільства з властивими йому соціальними зв'язками, які «вплетені» в усе різноманіття громадських стосунків. У контексті нашого дослідження важливо усвідомити, що соціальна сфера являє собою сферу соціуму, в якій структуруються соціальні стосунки людей, комплексні процеси і явища, безпосередньо зв'язані з людиною, її діяльністю, сукупністю матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, виробничих відносин, які виникають у процесі їхньої взаємодії. До неї включається також сукупність соціальних чинників життєдіяльності громадських, соціальних та інших груп і особистостей, умов їх розвитку. Як зазначає В. Куценко, це соціальний простір життя людей, що історично сформувався, в якому наявні стійкі зв'язки й відношення між різними соціальними елементами суспільства: індивідами, групами, спільнотами, інститутами [11]. Це сфера життєдіяльності людського суспільства, де реалізуються інтереси класів, соціальних груп, етнопольових спільнот, що охоплює широку палітру соціального простору – від умов праці й побуту, здоров'я і дозвілля, способу й укладу життя до соціально-класових, соціально-культурних, соціально-етнічних відносин. Стан цієї сфери багато в чому визначає процеси відтворення трудових ресурсів, їх кількість і якість, рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, культурне й духовне життя суспільства. Базові складові соціальної сфери визначаються її суб'єктами, розвиненою соціальною інфраструктурою, об'єкти якої покликані обслуговувати людину, забезпечуючи її матеріальні й духовні потреби, оскільки людина має бути забезпечена всім необхідним для свого фізичного й духовного розвитку [12, с. 22.]. На думку А. Алімова, А. Кочерги, В. Богаєнко складові соціальної інфраструктури забезпечують процес реалізації суспільних і особистісних потреб населення шляхом надання різноманітних послуг. Особливістю розвитку цих складових є їхній тісний взаємозв'язок із процесом відтворення трудових ресурсів [12].

Підтримує й розширює цю ідею А. Ягодка, який трактує поняття «соціальна сфера» в контексті комплексного підходу й наголошує на тому, що вона є не тільки сукупністю галузей і видів діяльності, підприємств, закладів і установ, які мають забезпечувати задоволення потреб людей у матеріальних благах, послугах, відтворенні роду, створенні умов для співіснування і співпраці людей у суспільстві згідно з чинними законами й загальноприйнятими правилами, але й сфера суспільної діяльності, яка спрямована на розвиток у людей духовності, виховання совісті, здатності розрізняти добро і зло, оцінювати свої вчинки, формулювати для себе моральні приписи і вимагати їх виконання [13, с. 5]. Автор підкреслює узгодження потреб і інтересів людей з потребами й інтересами соціуму загалом. На його думку, це визначення має не лише теоретичну значущість, а й практичну, будучи орієнтиром для політичної, соціальної і управлінської діяльності. С. Бойко, К. Оганян, Б. Каверін пропонують інтегративний підхід до визначення категорії «соціальна сфера», що охоплює такі компоненти як соціальна структура, інфраструктура, управлінський компонент і простір самореалізації особистості: «соціальна сфера знаходить свій прояв як у соціальній інфраструктурі, так і в тому соціальному просторі, в якому реально здійснюються діяльність індивідів, їхнє спілкування, взаємодія, численні соціальні зв'язки» [14, с. 8].

Важливим для осмислення значущості факторів, які впливають на підвищення ефективності професійної

підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, є розгляд В. Куценко соціальної сфери як складної динамічної підсистеми суспільства, де відбувається діяльність людей щодо відтворення життя суспільства. Ця діяльність, зазначає науковець, зв'язана з функціонуванням різних соціальних відносин, умов і чинників, які забезпечують життєдіяльність соціальних груп і індивідів, їх відтворення, розвиток і удосконалення» [11].

Отже, соціальна сфера є складним утворенням, що включає соціальну структуру, соціальні інтереси, цінності, норми, стосунки між елементами вказаної структури, соціальну інфраструктуру, інститути соціального управління, спосіб життя людей. Ми погоджуємося з визначенням, запропонованим Центром перспективних соціальних досліджень, яке, на нашу думку, найповніше розкриває зміст категорії «соціальна сфера»: «це сукупність усіх галузей життєдіяльності суспільства, взаємозв'язаних з державними й недержавними установами, організаціями і підприємствами, які забезпечують загальний рівень життя громадян і сприяють зростанню їхнього благополуччя, створюючи при цьому оптимальні умови для реалізації й самореалізації здібностей та інтересів тих же громадян» [15].

Систематизація й узагальнення наукових поглядів на зміст соціальної сфери дозволило виділити її структурні компоненти, які служать її відтворенню, функціонуванню й розвитку:

- суб'єкти соціальної сфери – індивіди, спільноти і саме суспільство як соціальний організм;
- підсистеми соціальної сфери – сфери освіти, сім'ї, праці, побуту, соціальна інфраструктура та ін.;
- соціальні інститути і організації, що здійснюють управління соціальною сферою;
- соціальні зв'язки і стосунки між суб'єктами, підсистемами й інститутами;
- потреби, цінності й норми, що лежать в основі цих стосунків; соціокультурні процеси в соціальній сфері.

Центральним елементом у структурі соціальної сфери дослідники вважають потреби індивіда і групи, оскільки міра задоволення потреб людей у благах, необхідних для їхньої активної життєдіяльності, вказує на реальний рівень розвитку соціальної сфери загалом.

Нині науковці пропонують включення в межі соціальної сфери таких галузей, які раніше до неї не належали. Це наука і наукове обслуговування, зв'язок й інформаційні послуги, культура і мистецтво, охорона громадського порядку і безпека, екологічне, соціальне й пенсійне страхування, забезпечення ефективної зайнятості, житлове і споживче кредитування, що мають чітку соціальну спрямованість. Важливим сегментом соціального простору також виступає простір соціокультурної діяльності, де відбуваються процеси соціалізації й ресоціалізації індивідів, їхнього соціального розвитку, надання соціальної допомоги й підтримки, забезпечуються умови гідного існування людини, в тому числі шляхом її власної перетворювальної діяльності.

Включення в структуру соціальної сфери соціальних інституцій як організованої системи зв'язків і соціальних норм, що об'єднує значущі суспільні цінності й процедури, відповідає основним потребам суспільства, і слугує для задоволення тієї чи тієї соціальної потреби, зумовлено необхідністю визначення й закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, яка здатна діяти так, щоб задовольняти певну суспільну потребу. Крім того, обов'язковість розгляду соціальних інститутів як складової соціальної сфери зумовлена появою нових цінностей – ідеалів кращого майбутнього, що виникають у суспільстві. Вони роблять великий вплив на інституційні потреби, цінності, норми, переконання, а через них – на інституціоналізацію статусів-ролей суспільства: сімейних, побутових, трудових, соціокультурних тощо.

Наведений аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що соціальна сфера є цілісною підсистемою суспільства, яка постійно змінюється. Вона виникла в результаті об'єктивної потреби соціальних суб'єктів у відтворенні й розвитку в сприятливих умовах, розглядається як сукупність сфер життєдіяльності суспільства, які забезпечують задоволення його різноманітних потреб, оптимальні умови праці, побуту, здоров'я та відпочинку, всебічний розвиток людини, впливають на рівень суспільного добробуту, сприяють оптимізації рівня життя населення, є одним з провідних факторів ефективної соціалізації особистості. Зазначені характеристики обумовлюють стійку сукупність соціальних зв'язків і спрямовані на організацію взаємодії людей з метою задоволення їхніх потреб в умовах соціального простору, в якому реалізується соціальне життя і що, своєю чергою, значно розширює його горизонти. Успіх соціальної взаємодії індивідів залежить від рівня соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери, зв'язаний з необхідністю вивчення, осмислення й розуміння глобалізаційних процесів соціокультурної трансформації сучасного суспільства. Отже, проблеми професійної підготовки представників соціономічних професій стають все більш актуальними й вимагають урахування низки соціальних факторів: розвитку соціальної сфери українського суспільства, динаміки світу професій, адже з кожним роком стає більше різних професій і спеціалізацій, зв'язаних з посиленням динаміки соціально-професійних знань, які стають все більш різноманітними і постійно оновлюються в межах конкретних спеціальностей.

Ретельне вивчення комплексу соціальних факторів вимагає детального аналізу того, що відбувається. Такий аналіз повинен враховувати складні взаємодії між цими факторами. Тимчасові чинники теж слід брати до уваги, оскільки будь-які зміни у соціальній сфері суспільства, взаємодії між індивідами, групами, спільнотами, інститутами, елементами вказаної структури, соціальної інфраструктури, інститутами соціального управління, завжди в тій чи іншій мірі обумовлюють наступні взаємодії й повинні враховуватися у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Таким чином, проведений аналіз показав, що зміст і обсяг поняття «фахівець соціономічних спеціальностей» в сучасній соціокультурній ментальності істотно розширилися через суттєве розширення сутності компонентів соціальної сфери. Це свідчить про їхню складність, взаємозв'язаність і збагачення кола функціонального призначення фахівців й зумовило введення в соціальну практику нових спеціальностей і розширення підготовки кадрів зі специфічних спеціальностей і спеціалізацій, орієнтованих на соціономічну сферу. Високий рівень соціальної компетентності, що набувають студенти в процесі професійної підготовки співвідноситься із необхідністю врахування соціальних умов сучасного суспільства, які ми розглядаємо не тільки як істотний фактор успішної адаптації молодого покоління до нової соціальної реальності, а й успішної, творчої участі в її перетворенні й удосконаленні. У зв'язку з тим, що професійна діяльність представників соціономічних професій спрямовує динаміку соціального становлення людини в залежності від різних чинників, які впливають на процес і результат її соціалізації в обставинах ускладнення соціального життя суспільства, заострення соціальних проблем, перспективним вважаємо дослідження основних характеристик і особливостей соціономічної сфери як поля професійної діяльності соціономістів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Булда А. А. Інтернаціоналізація вищої педагогічної освіти як фактор розвитку професійної підготовки фахівців *Науковий часопис*

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Право: зб. наук. праць. 2017. Вип. 32. С. 132–136.

2. Василенко В. М. Система вищої освіти: стан і перспективи розвитку: монографія, Донецьк: Юго-Восток. 2013. 190 с.

3. Лініч С. Ю., Ляшкова Н. О. Професійна компетентність фахівців соціальної сфери як соціодидактична проблема Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2016. Вип. 26. С. 85–97.

4. Співаковська Є. О. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності в полісуб'єктному навчальному середовищі: монографія Херсон: Айлант, 2016. 285 с.

5. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: монографія. Київ: ХНРБЦ, 2008. 460 с.

6. Калаур С. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності монографія. Тернопіль: 2018. 455 с.

7. Поліщук В. А. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: монографія. Тернопіль: 2006. 424 с.

8. Міщук Л. І., Тюльпа Т. М. Обґрунтування сутності соціо-мічних професій як соціально спрямованого виду діяльності Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки. 2017. Вип. 3. С. 84–91.

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. Ірпінь: Перун, 2005.

10. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 2.

11. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) монографія Ніжин: Аспект-Поліграф, 2008. 818 с.

12. Альмов А. Н., Кочерга О. И., Богаєнко В. А. и др. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики. Київ: Наукова думка, 1982. 336 с.

13. Ягодка А. Г. Соціальна інфраструктура і політика : навчальний посібник Київ: КНЕУ, 2000. 212 с.

14. Бойко С. В., Оганян К. М., Каверин Б. И. и др. Социально-антропологический анализ качества жизни. Череповец: ИНЖЭКОН 2007. 216 с.

15. Центр перспективних соціальних досліджень. URL: <http://cpsr.org.ua> (дата звернення: 07.10.2019).

UDC 373.016:811.161.2'35

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ ПРАВОПИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

© 2019

Вітюк Валентина Володимирівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
(43000, Україна, Луцьк, вулиця Винниченка, 30, e-mail: vityuk-valentyna@ukr.net)*

Анотація. Автор статті наголошує на важливості якісної підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті вимог Нової української школи. У статті стверджується думка про те, що лінгвістична підготовка майбутніх вчителів є актуальним наразі професійно-практичним завданням закладів вищої освіти. У науковій розвідці висвітлено погляди провідних учених, лінгводидактів на поняття «принципи навчання», різні підходи до класифікації принципів навчання української мови. Обґрунтовуючи необхідність удосконалювати систему правописної підготовки майбутніх учителів початкової школи, автор пропонує застосовувати загальнодидактичні принципи: науковості, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, практичної спрямованості, наочності, співтворчості й партнерства. У контексті наукового дослідження запропоновано лінгводидактичні принципи: історизм у вивченні мови; функційно-комунікативна спрямованість у навчанні мови; пріоритетне використання як дидактичного матеріалу до заняття художніх текстів; професійне спрямування навчального матеріалу. Оскільки реалізація принципів навчання має у вищій своїй специфіку, тому крім основних загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів, автор визначила також специфічні принципи навчання українського правопису в закладах вищої освіти. Це сучасні принципи графіки, орфографії, пунктуації української мови; вивчення правопису української мови як динамічної системи; засвоєння правописних норм на основі знання орфоепічних, фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних норм; взаємозалежності усного й писемного мовлення; системне засвоєння правописного матеріалу; відповідність українського правопису соціальним запитам; мотивації студентів до правописного самовдосконалення. Автор статті аргументує, що загальнодидактичні, лінгводидактичні та специфічні принципи навчання правопису української мови виражають закономірність процесу навчання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти, а їх дотримання – необхідна умова успіху професійної діяльності вчителя початкової школи.

Ключові слова: принципи навчання, загальнодидактичні, лінгводидактичні, специфічні принципи навчання правопису української мови, правопис української мови, графіка, орфографія, пунктуація, правописна компетентність майбутніх учителів початкової школи.

SYSTEM OF PRINCIPLES OF TEACHING THE SPELLING OF UKRAINIAN LANGUAGE IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION

© 2019

Vitiuk Valentyna Volodymyrivna, candidate of pedagogical sciences,
department of theory and methods of elementary education

*Lesya Ukrainka Eastern European National University
(43000, Ukraine, Lutsk, Vinnichenko Street, 30 e-mail: vityuk-valentyna@ukr.net)*

Abstract. The author of the article emphasizes the importance of quality training for future primary school teachers in the context of the requirements of the New Ukrainian School. The article is affirmed the idea that the linguistic training of future teachers is currently a professional and practical task of higher education institutions. The scientific intelligence is highlighted the views of leading scientists, linguodidacts on the concept of «principles of instruction», various approaches to the classification of principles of teaching the Ukrainian language. Justifying the need to improve the spelling system for the preparation of future elementary school teachers, the author proposes to apply general didactic principles: scientific, regularity and consistency, continuity and perspective, practical orientation, visualization, co-creation and partnership. In the context of scientific research, linguodidactical principles are proposed: historicism in the study of language; functional and communicative orientation in language learning; priority usage as didactic material for the occupation of literary texts; professional direction of educational material. Since the implementation of the principles of teaching in universities has its own specifics, therefore, in addition to the basic general didactic and linguodidactic principles, the author also determined the specific principles of teaching Ukrainian spelling in institutions of higher education. These are modern principles of graphics, spelling, punctuation of the Ukrainian language; the study of the spelling of the Ukrainian language as a dynamic system; learning spelling standards based on knowledge of orthoepic, phonetic, lexical, word-building, grammar norms; the interdependence of spoken and written language; systemic mastering of the spelling of the material; compliance of Ukrainian spelling with social needs; motivating students to spelling self-improvement. The author of the article argues that the general didactic, linguodidactic and specific principles of teaching the Ukrainian language spelling express the regularity of the process of teaching philological disciplines in higher education institutions, and their observance is a necessary condition for the success of the professional activity of an elementary school teacher.

Keywords: teaching principles, general didactic, linguodidactic, specific principles of teaching the spelling of the Ukrainian language, spelling of the Ukrainian language, graphics, spelling, punctuation, spelling competence of future primary school teachers.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні вимоги до професійної кваліфікації конкурентноспроможного педагога передбачають мовно-мовленнєву компетентність у процесі професійної діяльності. Майбутні учителі початкової школи, з одного боку, усвідомлюють соціальне значення обраного фаху, уявляють перспективи його здобуття й власної самореалізації, що є першочерговим завданням закладів вищої освіти в контексті вимог Нової української школи та в умовах інтеграції в європейський освітній простір, а з іншого – можуть вільно самовиразитися літературною

державною мовою в усній та писемній формі, аргументовано висловлювати власні думки, дотримуючись правописних норм сучасної літературної мови, стежити за власним мовленням і культурою спілкування оточення. Досягнути бажаного результату можна, на нашу думку, за умови врахування лінгводидактичних підходів до навчання сучасної української літературної мови, зокрема її правописної системи. Підходи до навчання в методичній системі формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи реалізуються через відповідні принципи навчання, добір оптимальних методів і прийомів вивчення правопису української мови.

щоб забезпечити належний професійний рівень мовної освіти студентів педагогічних факультетів закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядалися аспекти цієї проблеми і на яких ґрунтується авторська думка; виділення неурішених раніше частин загальної проблеми. Питанню принципів навчання української мови в закладах загальної середньої та вищої освіти присвячено наукові праці З. Бакум [1], М. Вашуленка [2], Н. Голуб [3], О. Горошкіної [4], О. Караман [4], С. Карамана [4], О. Копуся [4], К. Климової [5], І. Кучеренко [6], А. Нікітіної [7], С. Омельчука [8], М. Пентилюк [9], К. Плиско [10], Л. Попової [11], А. Попович [12], Т. Симоненко [13], І. Хом'яка [14] та ін. У лінгводидактичних дослідженнях І. Кучеренко стверджує, що «у дидактиці початку ХХІ ст. кількість принципів чітко не визначено, зміст та сутність принципів навчання уточнюються і з'являються сучасні принципи, у яких відображено новітні вимоги суспільства й освіти, а науковці продовжують вивчати складні зв'язки і відношення між активними компонентами навчального процесу» [15, с. 76].

В основу сучасних принципів навчання покладені основні принципи, які охарактеризував Я. Коменський [16] у «Великій дидактиці»: принцип наочності, свідомості й активності, послідовності і систематичності знань, міцності знань і навичок. Досліджуючи становлення і розвиток методики навчання української мови як науки, С. Яворська [17] проаналізувала провідні принципи навчання української мови у період з ХVІ по ХХ ст. Це принципи свідомого вивчення мови, доступності навчання, зв'язку теорії з практикою, врахування вікових особливостей учнів, наочності. І. Огієнко [18] у педагогічних поглядах наголошує на принципі виховного характеру рідномовного навчання, індивідуального підходу до учнів, науковості, міцності й системності знань, активності й творчості у процесі навчальної діяльності.

Формування цілей статті (постановка завдання). дослідження основних принципів навчання правопису української мови у закладах вищої освіти як основи формування професійної правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сучасному етапі розвитку української лінгводидактики панівною є думка про те, що принципи навчання – категорія змінна, тому їх кількість чітко не визначено, зміст постійно уточнюється, відтворюючи сучасні потреби освітнього процесу закладів вищої освіти. Загальновизнаним є положення про взаємозв'язок принципів, взаємозбагачення один одного задля покращення організації освітнього процесу, оскільки принципи навчання визначають відбір змісту навчального матеріалу в програмах, підручниках, лекціях, обґрунтовують застосування традиційних та інноваційних форм, методів, прийомів, засобів навчання.

Структуру і зміст початкового курсу української мови М. Вашуленко обґрунтовує *загальнодидактичними принципами* науковості тлумачення мовних фактів, перспективності і наступності навчання, доступності і наочності викладу мовних понять, систематичності та усвідомленості засвоєних знань, зв'язку навчання з життям і активною мовленнєвою практикою молодших школярів [2, с. 6].

У «Проекті Концепції мовної освіти в Україні» [19] зазначено, що мовна освіта ґрунтується на таких загальнодидактичних принципах: гуманізму, людиноцентризму, природовідповідності; єдності навчання, розвитку і виховання; науковості; систематичності та послідовності; усвідомленості й доступності; наступності і перспективності; зв'язку теорії з практикою; диференціації та індивідуалізації; культуровідповідності; застосування різних форм навчальної діяльності; реалізації міжпредметних зв'язків та ін.

Слушною нам видається думка М. Фіцули [20] щодо доцільності застосування у вищих десятих провідних загальнодидактичних принципів навчання: науковості, системності й послідовності, доступності, зв'язку навчання з життям, свідомості й активності, наочності, міцності засвоєння знань, умінь і навичок, індивідуального підходу й емоційності.

Логічно структурованою є теорія принципів навчання української мови, запропонована М. Пентилюк, яка виділяє: загальнодидактичні принципи навчання української мови (традиційні: науковість, систематичність, послідовність, наступність, перспективність, зв'язок теорії з практикою, наочність, доступність, зв'язок навчання з вихованням; сучасні: гуманізація, гуманітаризація, єдність національного й загальнолюдського, розвивальний характер навчання, співтворчість, індивідуалізація і диференціація, оптимізація) та лінгводидактичні (загальнометодичні: взаємозалежність мови і мислення, екстралінгвістичний, функціональний, міжпредметного та внутріпредметного зв'язку, зв'язок навчання двох (кількох) мов, нормативно-стилістичний, історичний, взаємозалежність усного і писемного мовлення; специфічні (рівневі): зв'язок вивчення мови з мовленнєвою діяльністю, вивчення мови на синтаксичній основі, зв'язок навчання пунктуації та виразного читання, зіставлення звуків і букв, лексико-синтаксичний, структурно-семантичний, структурно-словотвірний, парадигматичний, інтонаційний) [9, с. 47].

Нашою лінгводидактичною метою є формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи, тому вибір принципів навчання ми зосередили на розумінні того, що особистість розвивається у процесі навчання, засвоєння системи знань відбувається крізь призму особистісного сприйняття, необхідними є виконання дій та операцій, за допомогою яких «знання складаються в систему ідей та понять» [21, с. 12], студент вчиться аналізувати, порівнювати, інтерпретувати, узагальнювати, критично оцінювати інформацію, комунікативно доцільно й точно висловлювати свої думки усно й письмово, дотримуючись норм сучасної літературної мови.

До *загальнодидактичних принципів*, які, на наш погляд, можуть бути використані під час створення моделі формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи, належать: принцип науковості, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, практичної спрямованості, наочності, співтворчості й партнерства.

Принцип *науковості* у закладах вищої освіти вважаємо визначальним з погляду на те, що сучасний рівень науки потребує фахівців належного рівня кваліфікації, тому зміст і технології навчання повинні відповідати достовірним науковим лінгвістичним досягненням, за словами М. Вашуленка «існуючим у лінгвістичній науці поглядам на правильне розкриття суті мовних явищ та їх ознак» [22, с. 20], органічно поєднуючи теорію і практику навчання, об'єктивно оцінюючи наукові факти у проекції їх розвитку.

Не менш значущим, на нашу думку, є принцип *систематичності й послідовності*, який забезпечує логічний зв'язок та взаємозалежність і послідовність етапів засвоєння правописної системи, системний аналіз і синтез правописного матеріалу з окресленням найбільш важливих понять і визначення нового матеріалу в структурі інформаційного обсягу дисципліни.

Принцип *наступності й перспективності* враховуємо під час вивчення графічного, орфографічного, пунктуаційного матеріалу з опорою на раніше здобуті знання з поступовим ускладненням правописної теорії в процесі повторення, узагальнення й систематизації матеріалу та орієнтацію студентів на перспективу навчання нового матеріалу в наступних етапах лінгвістичної та лінгводидактичної освіти.

Принцип *практичної спрямованості* направлений

на формування у студентів графічних, орфографічних, пунктуаційних знань, умінь і навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності.

Принцип *наочності*, на думку М. Пентилюк, «дає змогу в доступній формі викласти навчальний матеріал і домогтися його свідомого засвоєння» [23, с. 200].

Важливим і доцільним, на нашу думку, є принцип *співтворчості й партнерства* в організації спільної навчальної діяльності викладача та студентів або самих студентів, який дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного студента, його можливості, запити, потреби, спрямовані на досягнення спільної мети, формування навичок роботи в команді.

У «Проекті Концепції мовної освіти в Україні» [19] з лінгводидактичних принципів особлива увага приділяється взаємопов'язаному (інтегрованому) навчанню мови і мовлення, видів мовленнєвої діяльності, діалогу культур; мовленнєво-мисленнєвої активності, функційності, текстоцентризму, ситуативності, опори на рідну мову та ін. У лінгводидактиці вищої школи ці принципи є провідними, вони визначають зміст і організацію освітньої діяльності.

До лінгводидактичних принципів, які лягли в основу нашого дослідження, уналежено: історизм у вивченні мови; функційно-комунікативна спрямованість у навчанні мови; пріоритетне використання як дидактичного матеріалу до занять художніх текстів; професійне спрямування навчального матеріалу.

Принцип історизму у вивченні правопису української мови сприяє розширенню знань про історію становлення та розвитку української писемності, історію українського правопису на тлі розвою його національної мови.

Одним із найбільш ефективних і пріоритетних наразі вважаємо *принцип функційно-комунікативної спрямованості* в навчанні мови, оскільки «без комунікативності немає сучасної методики, адже комунікативна спрямованість визначає всі складники навчально-виховного процесу: зміст і організацію навчального матеріалу, вміння й навички, що формуються, методи, прийоми, засоби та форми навчання» [24, с. 71]. Основи аналізованого принципу закладено Л. Паламар, яка стверджує, що «комунікативна спрямованість передбачає функціональне розташування та подання матеріалу, який відображає роль мови у реальному спілкуванні; комплексний розвиток всіх видів мовленнєвої діяльності» [25, с. 36].

Аналіз мовних одиниць доцільно проводити з урахуванням *принципу пріоритетного використання як дидактичного матеріалу до заняття художніх текстів*. Нам імпонує думка Н. Юрійчук, що вчитель «повинен збагачувати дидактичну скарбницю, чи то складаючи відповідні речення, чи то скрупульозно добираючи їх з різних джерел... Слід розкривати дітям красу природи, прищеплювати любов до фольклору, материнської пісні, мови, історії, географії, літератури, до землі батьків, розвивати красу людської душі» [26, с. 11]. А щодо введення в освітній процес на заняттях із лінгвістичних дисциплін зразків як класичних, так і сучасних українських текстів, то це продемонструє феномен українського слова на всіх мовних рівнях [27, с. 66].

У контексті професійної підготовки фахівця І. Дроздова переконали, що *принцип професійного спрямування навчального матеріалу* полягає «в оволодінні знаннями, уміннями та навичками професійно зорієнтованими на майбутню професію та можливістю трансформації з поступовою зміною згідно з вимогами суспільства до спеціалістів відповідних спеціальностей» [28, с. 165].

Оскільки реалізація принципів навчання має у вищій своїй специфіці, тому крім основних загальнодидактичних і лінгводидактичних, в експериментальній методиці формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи ми визначили також специфічні принципи навчання правопису в закладах вищої освіти. Це принципи українського правопису (графіки, орфографії, пунктуації); вивчення правопису

української мови як динамічної системи; засвоєння правописних норм на основі знання орфоепічних, фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних норм; взаємозалежності усного й писемного мовлення; системне засвоєння правописного матеріалу; відповідність українського правопису соціальним запитам; мотивації студентів до правописного самовдосконалення.

Сучасна українська графіка ґрунтується на двох основних принципах: фонематичному і складовому. В основу орфографії сучасної української мови покладено чотири принципи: фонетичний, морфологічний, історичний (традиційний) і диференційний (смысловий, идеографічний). Українська пунктуація, як графічний засіб членування писемного тексту, допомагає тому, хто пише, передати не лише думки, але й емоції завдяки складній взаємодії трьох принципів: граматичному (структурному, синтаксичному), смысловому, інтонаційному (ритмомелодійному). Ці принципи здебільшого взаємодіють одночасно, що свідчить про гнучкість сучасної української пунктуації та можливість передавати найтонші відтінки змісту висловлювання, його структурно-граматичне різноманіття.

Принцип вивчення правопису української мови як динамічної системи зумовлений потребою висвітлювати нові аспекти у правописній системі сучасної української літературної мови.

Принцип засвоєння правописних норм на основі знання орфоепічних, фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних норм зорієнтовує на використання раніше набутих відомостей під час вивчення правопису й необхідності встановлювати зв'язок між нормами сучасної української літературної мови.

Принцип взаємозалежності усного й писемного мовлення вимагає усвідомленого вивчення звукової та графічної форм української мови у тісному взаємозв'язку, випереджувальне навчання первинного усного мовлення щодо вторинного писемного, засвоєння інтонаційних засобів у єдності з пунктуаційними знаками.

Принцип системне засвоєння правописного матеріалу вимагає вивчення графіки, орфографії та пунктуації здійснювати як систему послідовно розміщених і взаємопов'язаних мовних одиниць, що зумовлено специфікою правописних категорій та існуючими між ними смысловими й структурними зв'язками.

Принцип відповідності українського правопису соціальним запитам передбачає не допустити зниження реального престижу правопису як важливого засобу, оскільки недостатня орфографічна та пунктуаційна грамотність спричиняють не лише орфографічні та пунктуаційні помилки, а й смислові, змістові, логічні помилки, що призводить до неправильного розуміння написаного, перешкоджають правильному порозумінню та успішному спілкуванню.

Принцип мотивації студентів до правописного самовдосконалення передбачає спроєктованість змісту лінгвістичних і лінгводидактичних дисциплін на професійне мовне, лінгводидактичне самонавчання впродовж життя. Актуальним нині є постулат про те, що неможливо в стінах закладу вищої освіти раз і назавжди дати майбутньому спеціалісту все необхідне для його успішної професійної діяльності. Учителю, як і будь-який інший фахівець у сучасному інформаційному суспільстві, навчається впродовж усього життя, постійно вдосконалюючи свої вміння та розширюючи обсяг знань. Процес саморозвитку необхідний і тому, що правописна компетентність – це складна інтегративна якість педагога, і без самооцінки власних графічних умінь, орфографічних і пунктуаційних навичок, визначення прогалин у підготовці та постійної активної самостійної роботи над собою успіху в формуванні правописної компетентності досягти складно. Тому студент повинен бути готовим до безперервної самоосвіти, вміти знаходити необхідну інформацію, аналізувати її, використовувати для особистого самовдосконалення, а також для

вдосконалення методик і технологій роботи із здобувачами початкової освіти.

Як бачимо, в основу створеної лінгводидактичної системи формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи покладено загальнодидактичні, лінгводидактичні (загальнометодичні та специфічні) принципи навчання, взаємодію яких проілюстровано у таблиці 1.

Таблиця 1 – Система принципів навчання в процесі формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Загально-дидактичні	Лінгводидактичні	
	загальнометодичні	специфічні
науковості	історизм у вивченні мови	принципи українського правопису (графіки, орфографії, пунктуації)
систематичності	функційно-комунікативна спрямованість у навчанні мови	вивчення правопису української мови як динамічної системи
послідовності	пріоритетне використання як дидактичного матеріалу до заняття художніх текстів	засвоєння правописних норм на основі знання орфоепічних, фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних норм
наступності	професійне спрямування навчального матеріалу	взаємозалежність усного й писемного мовлення
перспективності		системне засвоєння правописного матеріалу
практичної спрямованості		відповідність українського правопису соціальним запитам
наочності		мотивації студентів до правописного самовдосконалення
співтворчості й партнерства		

* Складено автором.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку. Отже, професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи як складний і багатограничний процес передбачає виокремлення правописної компетентності, яка є складовою лінгвістичної. Організація вивчення правопису української мови у закладах вищої освіти здійснюється на основі визначення, застосування й інтеграції основних загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів формування правописної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Лінгводидактичні та специфічні принципи виражають закономірність процесу навчання, а їх дотримання – необхідна умова успіху професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи. Усі вони пов'язані між собою і реалізуються в освітньому процесі в тісному поєднанні. Окремо взятий принцип, як правило, не застосовується. Недотримання хоча б одного з принципів ускладнить реалізацію інших і призведе до зниження загальної ефективності навчання. Визначені принципи формування правописної компетентності майбутніх учителів початкових класів становлять відкриту систему, яка може доповнюватись і розвиватись. Цілком очевидно, що реалізація визначених принципів залежить від методичного забезпечення, яке включає форми, методи та засоби навчання, спрямовані на досягнення поставленої мети навчання.

Перспективою подальших досліджень вважаємо добір методів і прийомів, розроблення завдань і вправ із орфографії та пунктуації української мови, які ґрунтуватимуться на проаналізованих принципах формування правописної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакум З. Принципи навчання фонетики української мови. URL://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64. (дата звернення: 20.09.2019).
2. Вацуленко М. Принципи навчання української мови. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ: Літера ЛТД, 2011. С. 6–8.
3. Голуб Н. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 107–118.
4. Горошкіна О. М., Караман С. О., Бакум З. П., Караман О. В. Закономірності, принципи методики навчання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі. Київ, 2015. С. 27–39.
5. Климова К. Дидактичні принципи навчання української мови на філологічних факультетах педагогічних університетів. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ: БДПУ, 2009. С. 193–197.
6. Кучеренко І. А. Лінгводидактичні принципи організації сучасного уроку української мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острозьк: Вид-во НаУОА, 2012. Вип. 31. С. 182–185.
7. Нікітіна А. Лінгводидактична модель опанування технологій педагогічного дискурсу майбутніми вчителями-словесниками. URL://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3702. (дата звернення: 20.09.2019).
8. Омельчук С. Принципи обучения морфологии украинского языка в современной школе на основе исследовательского подхода. Педагогический журнал. Москва: АНАЛИТИКА РОДИС, 2013. № 3–4. С. 42–57.
9. Пентиліук М. Психологічні й дидактичні основи навчання української мови. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс. Київ: Ленвіт, 2011. С. 52–64.
10. Плиско К. Принципи, методи і форми навчання української мови. Теоретичний аспект. Харків: Видавнича група «Основа», 1995. 240 с.
11. Попова Л. О. Принципи формування текстотворчих умінь учнів старшої школи. Українська мова і література в школі. 2018. № 3. С. 22–25.
12. Попович А. С. Лінгвоекологічний принцип навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 3. С. 304–310.
13. Симоненко Т. Реалізація у ВНЗ основних принципів навчання. Українська мова і література в школі. 2002. № 8. С. 53–55.
14. Хом'як І. М. Способи і характер навчання орфографії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острозьк: Вид-во НаУОА, 2013. Вип. 40. С. 166–168.
15. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Херсонський державний університет. Херсон, 2015. 560 с.
16. Коменський Я. Велика дидактика. Москва: Педагогика, 1989. 416 с.
17. Яворська С. Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (XVI–XX ст): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 Слов'янськ, 2005. 422 с.
18. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови [упряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошиук]. Київ: Либідь, 1995. 296 с.
19. Проект Концепції мовної освіти в Україні. URL: //osvita.ua/news/13252. (дата звернення: 20.09.2019).
20. Фіцла М. М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. для студентів вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль: Богдан, 2003. 136 с.
21. Болонський процес і навчання впродовж життя: зб. наук. Праць / упоряд.: М. Ф. Стетко, Б. В. Клименко, Л. Л. Товажнянський. Харків, 2004. 110 с.
22. Вацуленко М. Українська мова і мовлення в початковій школі: метод. посіб. Київ: Освіта, 2006. 268 с.
23. Пентиліук М. І. Словник-довідник з української лінгводидактики. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.
24. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в середній школі: монографія. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. 410 с.
25. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 1997. 45 с.
26. Юрічук Н. До проблеми навчання материнської мови через призму ноосферної освіти. Українська мова і література в школі. 2004. № 2. С. 9–11.
27. Рускуліс Л. В. Урахування проблемності навчання у процесі підготовки майбутнього вчителя української. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. Будапешт, 2014. II (9), Issue 19. С. 115–119.
28. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів філологічних факультетів ВНЗ: монографія. Харків: ХНАМГ, 2010. 320 с.

UDC 338.984

ТРАНЗАКЦИИ СЛИЯНИЙ И ПОГЛОЩЕНИЙ КАК СПОСОБ КАПИТАЛИЗАЦИИ РЫНОЧНОЙ СТОИМОСТИ КОМПАНИИ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ (НА ПРИМЕРЕ ПАО «РОСНЕФТЬ»)

© 2019

Глазкова Екатерина Николаевна, магистрант
Подколзина Екатерина Сергеевна, магистрант

Российский экономический университет им. Г. В. Плеханова

(117997, Российская Федерация, Москва, Стремянный пер., 36, e-mail: e.s.podkolzina@mail.ru)

Аннотация. Рыночная капитализация определяет положение компании на рынке, ожидаемые доходности акций, выплаты дивидендов акционерам и обеспечение иных стратегических финансовых целей компаний. Менеджмент крупнейших игроков на рынке ежегодно разрабатывает дополнительные методы и пути избегания потерь в рыночной стоимости компании. Не считая управления различными ликвидными финансовыми инструментами, эффективное управление иными имеющимися активами – залог успешной деятельности компаний на сегодняшний день. В особенности это связано с нефтегазовой отраслью, поскольку она является ключевой в Российской Федерации (большая часть доходов федерального бюджета формируется за счет налоговых поступлений, взимаемых с крупнейших налогоплательщиков, в свою очередь энергетическая отрасль является самой объемной в нашей стране). Существует большое количество методов и подходов, позволяющих достигать наиболее эффективное использование ресурсов, однако зачастую компании не могут справиться с проблемами самостоятельно и для наиболее экономически выгодного решения заключают сделки слияний и поглощений, эффект синергии от которых должен способствовать наращению рыночной капитализации и росту финансово-экономических показателей компаний-субъектов. На практике компании, желающие осуществить сделку слияния либо поглощения сталкиваются с рядом проблем, которые могут привести не к получению синергии, а к убыткам. Статья посвящена изучению и анализу таких транзакций в нефтегазовой отрасли на примере ПАО «Роснефть».

Ключевые слова: слияния и поглощения; капитализация рыночной стоимости; оценка стоимости бизнеса; нефтегазовая отрасль; финансово-экономические показатели; эффективное использование ресурсов (активов)

MERGERS AND ACQUISITIONS' TRANSACTIONS AS A WAY OF CAPITALIZATION MARKET VALUE OF THE COMPANY IN THE OIL AND GAS INDUSTRY

© 2019

Glazkova Ekaterina Nikolaevna, master student
Podkolzina Ekaterina Sergeevna, master student

Plekhanov Russian University of Economics

(117997, Russian Federation, Moscow, Stremyanny per., 36, e-mail: e.s.podkolzina@mail.ru)

Abstract. Market capitalization determines the company's position in the market, expected stock returns, dividend payments to shareholders and other strategic financial goals of companies. The management of the largest players in the market annually develops additional methods and ways to avoid losses in the company's market value. Apart from managing various liquid financial instruments, the effective management of other available assets is the key to the success of companies today. This is especially related to the oil and gas industry, due to the fact that it is key area in the Russian Federation (mostly federal budget revenues are generated from tax revenues levied by the largest taxpayers, in turn, the energy industry is the largest in our country). There are various methods and approaches that makes it possible to achieve the effective use of resources, however, often companies cannot deal with problems on their own and enter into mergers and acquisitions for the most cost-effective solution, the synergy effect of which should help increase market capitalization and increase financial and economic indicators subject companies. In practice, companies wishing to complete a merger or acquisition deal with a number of problems that may result in losses rather than synergies. The article is devoted to the study and analysis of such transactions in the oil and gas industry using the example of PJSC Rosneft.

Keywords: mergers and acquisitions; capitalization of market value; business valuation; oil and gas industry; financial and economic indicators; efficient use of resources (assets)

ВВЕДЕНИЕ

Геополитическая обстановка в современных условиях является критическим фактором, направляющим развитие деятельности организаций как на локальном рынке, так и на международной арене. Наиболее подверженной колебаниям рынка является нефтегазовая отрасль. Для Российской Федерации (далее – РФ) характерна прямая зависимость федерального бюджета от доходности крупнейших игроков данного рынка. При этом, в глобальном отношении складывается тенденция давления и ограничения отечественных компаний, в особенности нефтегазовой отрасли.

Во-первых, оказывают влияние введенные санкции, которые действуют уже на протяжении пяти лет, в период начала действия указанных санкций, были значительные колебания на рынке, приводящие к повышению ключевой ставки до 25%, и к ослаблению курса национальной валюты, и к существенному снижению стоимости нефти марки Brent за баррель. В период 2013г.-2017г. российские компании имели значительные убытки из-за введения санкций со стороны Соединенных Штатов Америки, а также европейских стран [1]. Их влияние выразилось в колебании валютного курса, который находится в прямой зависимости от цен на нефть. Такая

нестабильность спровоцировала дефицит предложения на нефтяном рынке на протяжении 3-х лет (с 2014г. по 2016г.), ситуация стабилизировалась только в 2017г. в результате Соглашения ОПЕК (организация стран экспортеров нефти) об ограничении добычи нефти между странами, входящими в картель и 11 не входящими в него. Последний год динамика цены на нефть за баррель более-менее стабильна (за исключением снижения в октябре 2018г., рис. 1) [3].

Рисунок 1 – Динамика цены на нефть марки Brent за баррель (2014г.-2019г.) (составлено авторами)

МЕТОДОЛОГИЯ

В таких условиях перед управлением стоит основная цель – эффективное управление имеющимися ресурсами.

Для того, чтобы было возможно реагировать на изменения среды (как внутренней, так и внешней) незамедлительно, необходимо проведение финансово-экономического анализа процессов, протекающих в компании. При этом, аналитика должна производиться не только по истечению и закрытию периода, чтобы оценивать только прошедший период, но и включать операционные бюджеты и ad-hoc запросы руководства для оценки наиболее ключевых показателей.

Среди способов решения проблем эффективности и экономически выгодного использования ресурсов являются: финансовый анализ (ретроспективный и перспективный) для выявления убыточных либо проблемных секторов действия организации; мониторинг посредством различных способов, включающих опрос сотрудников; экспертный рейтинг и скоринг; сопоставления данных организации с наиболее сильными игроками на рынке и другие.

Выделяется также наиболее затратный и рискованный метод – слияние либо поглощения (англ. – mergers and acquisitions (далее – M&A)). Транзакции M&A не являются новым явлением в истории действия отдельных компаний. Выделяют различные виды таких сделок (рис.2):

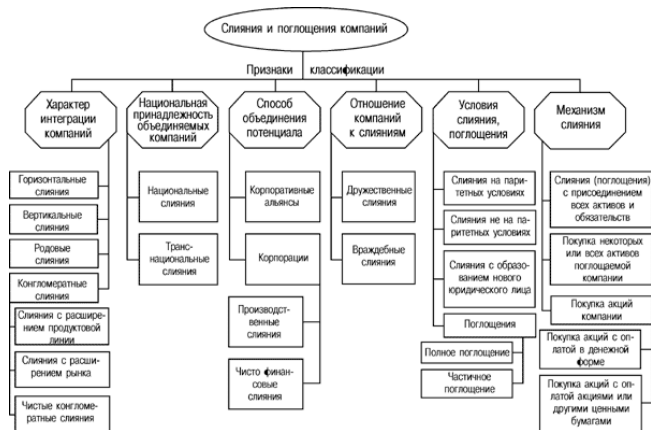

Рисунок 2 – Классификация типов M&A компаний (составлено авторами)

Возникает вопрос, каким образом такая транзакция может привести к увеличению стоимости компании и повышению ее рыночной капитализации. Это происходит за счет эффекта синергии, в сделках слияний и поглощений существует постоянное предположение о том, что компании, действуя совместно способны генерировать большие потоки, а также создавать большую стоимость, нежели, существуя по отдельности. Это достаточно серьезный и оправданный мотив. Представляет собой дополнительную стоимость, которая возникает как результат объединения. Может выражаться в виде экономии от масштаба, экономии издержек на НИОКР или эффекте диверсификации. Если компания – цель крупнее и занимает сильные позиции на рынке, то можно предположить операционную синергию. Следующая теория, которая объясняет мотивацию компаний, является «теория гордыни». В таком случае слияние — это всего лишь итог личного решения менеджмента компании - покупателя. Он считает, что рыночная оценка стоимости компании-цели не полностью отражает её потенциал, и что именно его оценка единственная верная. Еще одним мотивом является устранение конкурентов или так называемый мотив монополии. Характеризуется желанием компании увеличить свое влияние на рынке. В результате сделки присоединенная компания больше

не является конкурентом, а иногда может быть приобретена просто с целью закрытия.

Синергетический эффект, который компания-покупатель получает сразу после заключения сделки рассчитывается, как:

$$\text{Synergy} = V_{ab} - (V_a - V_b) - P - E, \tag{1}$$

где V_{ab} — стоимость объединенных компаний;

V_a — стоимость поглощающей компании;

V_b — стоимость компании-цели;

P — премия за компанию-цель;

E — расходы на процесс слияния и поглощения.

Однако полный синергетический эффект – понятие более широкое [7;8]. Для того, чтобы оценить результативность и эффективность сделки необходимо оценить финансовые результаты компании-покупателя в последующем периоде. Наиболее ярким примером для такой оценки в нефтегазовой отрасли является компания ПАО «Роснефть». Ежегодно компания приобретает и включает в свою структуру новые компании, действующие на рынке. В 2016г. так в состав ПАО «Роснефть» вошло ПАО «Башнефть», сделка была завершена путем перепродажи контрольного пакета акций в пользу Роснефти (50,075%) за 329,7 млрд.руб. «Роснефти». Важно отметить, что полная сумма сделки была передана государству.

ПАО «Башнефть» являлась очень выгодной компанией-таргетом для приобретения, поскольку имеет большое количество нефтедобывающих производств, а также стратегию, включающую актуальное в наше время перерабатывающее производство.

Стратегия развития до 2020г. компании «Башнефть» включает в себя модернизацию производства, развитие ресурсной базы и построение большого количества собственных автозаправочных станций (далее – АЗС). Исходя из проведенного анализа видно, что компания действует в целях достижения заложенных показателей развития (приобретаются дополнительные основные средства; привлекается долгосрочное заемное финансирование).

Компания нацелена на переработку в рамках программы модернизации производственного комплекса НПЗ построены комплекс УСКА-РОСК, установка гидроочистки бензина каткрекинга, установка по производству водорода, повышена эффективность охлаждения комплекса гидроочистки и реконструирован блок фракционирования газов нефтепереработки) [8].

Поглощение ПАО «Башнефть» стало хорошим результативным фактором для «Роснефти» и позволило в значительной степени увеличить ее финансово-экономические характеристики. Сделка была завершена в октябре 2016г. и уже по итогам 2017г. выручка выросла на 20,6%, в свою очередь, чистая прибыль увеличилась на 27,6%. При этом, добыча углеводородов выросла на 6,5%, что было достигнуто за счет добавления в структуру Роснефти, добывающих производств Башнефти (табл.1).

Таблица 1 – Выдержка из финансового годового отчета ПАО «Роснефть» за 2017г. *

	ФИНАНСОВЫЕ И ОПЕРАЦИОННЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ КОМПАНИИ					
	За 3 месяца, закончившихся		% изменения	За 12 месяцев, закончившихся		% изменения
	31 декабря 2017	30 сентября 2017		31 декабря 2017	31 декабря 2016	
Финансовые результаты, млрд руб.						
Выручка от реализации и доход от ассоциированных и совместных предприятий	1 709	1 496	14,2%	6 014	4 988	20,6%
ЕВБТДА	393	371	5,9%	1 403	1 278	9,8%
Чистая прибыль, относящаяся к акционерам Роснефти	100	47	>100%	222	174	27,6%
Капитальные затраты (Свободный денежный поток (рублевый эквивалент) ²)	292	223	30,9%	922	709	30,0%
	44	15	>100%	245	439	(44,2)%
Операционные результаты						
Добыча углеводородов (тыс. барр. н.э. в сутки)	5 713	5 674	0,7%	5 718	5 369	6,5%
Добыча углеводородов (тыс. барр. н.э. в сутки)	5 713	5 674	0,7%	5 718	5 701	0,3%
Добыча нефти и ЖУВ (тыс. барр. в сутки)	4 551	4 571	(0,4)%	4 572	4 252	7,6%
Добыча газа (тыс. барр. н.э. в сутки)	1 162	1 103	5,3%	1 141	1 117	2,1%
Производство нефтепродуктов и нефтехимической продукции в РФ (млн тонн)	24,36	24,08	1,2%	96,90	84,75	14,3%
Производство нефтепродуктов и нефтехимической продукции вне РФ (млн тонн)	3,08	3,24	(4,9)%	12,18	13,46	(9,5)%

* ПАО «Роснефть». Годовой финансовый отчет за 2017г.

Помимо этого, только за первый год сделки полностью окупилась, затрачено было 329,7 млрд.руб., а наращено по итогам 2017г. 3 млрд.долл. (приблизительно 172,8 трлн.руб.), (рис.3)

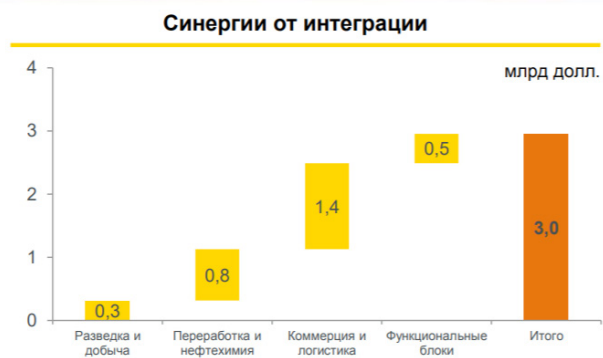

Рисунок 3 – Выдержка из финансового годового отчета ПАО «Роснефть» за 2017г. (По данным отчета ПАО «Роснефть»)

При этом основной показатель в условиях рыночной капитализации и котировок акций – стоимость одной акции. С 2016г. наблюдается тенденция увеличения стоимости акции, наибольший всплеск происходит в начале 2017г. (как раз после приобретения акций ПАО «Башнефть»), что является положительной тенденцией для компании-покупателя и говорит о росте рыночной стоимости компании, незначительные колебания могут быть связаны, как и с макроэкономическими факторами (колебания на рынке цен на нефть, о которых говорилось ранее), так и с деятельностью самой компании, поскольку она ежегодно приобретает различные компании нефтегазовой отрасли, это может временно занижать стоимость ее акций на рынке (рис.4).

Рисунок 4 – Стоимость одной акции компании ПАО «Роснефть» с августа 2016г. по декабрь 2019г. (ПАО «Роснефть»). Котировки акций)

РЕЗУЛЬТАТЫ

Приведенные показатели подтверждают, что транзакции слияний и поглощений способствуют наращению рыночной капитализации.

Сделки слияния и поглощения представляют собой основной способ расширения и интеграции международных фирм, в условиях изменения внешней среды функционирования. При ближайшем рассмотрении понятийного аппарата были разграничены отличия в российском и западном подходах к определению сделок M&A.

M&A обладают целым рядом преимуществ по сравнению с внутренними методами корпоративного развития. Основным из них, служащим одновременно главным мотивирующим фактором к проведению слияний и поглощений, является синергетический эффект, выражающийся в создании дополнительной стоимости от слияния/поглощения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Федеральный закон от 28 июня 2014 г. N 172-ФЗ «О страте-

гическом планировании в Российской Федерации» (с изменениями и дополнениями)

2. Информационный портал «РОСБИЗНЕСКОНСАЛТИНГ» // Электронный ресурс // режим доступа: <https://quote.rbc.ru/ticker/181206> (дата обращения: 30.11.2019.)

3. Корпоративная газета компании «Башнефть» // [Электронный ресурс] URL: http://www.bashneft.ru/files/iblock/3fb/Bashneft_18.pdf (дата обращения: 30.11.2019.)

4. Официальный сайт ПАО «АО «Башнефть» [Электронный ресурс]. URL: <http://bashneft.ru/> (дата обращения: 30.11.2019)

5. Официальный сайт ПАО «Роснефть» [Электронный ресурс]. URL: <https://www.rosneft.ru> (дата обращения: 30.11.2019)

6. Borodin A. I., Bilchak V. S., Aleihin S. A. Сравнительный анализ влияния слияний и поглощений на финансовые показатели компаний США и Европы // Управление наукой и наукометрия. 2019. Т.14. № 3. С. 400-424. DOI: 10.33873/1996-9953.2019.14-3.400-424

7. Borodin A. I., Yakovenko I., Kiseleva N., Panaedova G., Bilchak M. Assessment of the Impact of Transactions M&A on Innovative Indicators of the Company // International Journal of Mechanical Engineering and Technology. 2019. No. 10(2). P. 1085-1101.

8. Borodin A. I., Vaganova O., Vladyka M., Kucheryavenko S. Investments as an Accelerator of Regional Innovation Development // International Business Management. 2016. No. 10(16). P. 3438-3442

UDC 338

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РОССИЙСКОГО НЕФТЕГАЗОВОГО СЕКТОРА: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТИ ОТРОСЛИ

© 2019

AuthorID: 816348

SPIN: 7621-0942

ResearcherID: AAE-3545-2019

ORCID: 0000-0003-3566-5654

ScopusID: 57192810505

Митюшина Ирина Леонидовна, ассистент кафедры
Инновационной экономики и финансов

*Белгородский государственный национальный исследовательский университет
(308015, Россия, Белгород, улица Победы, 85, e-mail: irenemityshina@mail.ru)*

Аннотация. Нефть и нефтепродукты на сегодняшний день являются важным источником энергии. Нефтегазовый сектор экономики в Российской Федерации является основным экспортным направлением на международный рынок. Структура нефтегазового сектора экономики всегда привлекала для исследования. Актуальность выбранной темы является большой интерес международного сообщества, сфера деятельности является тяжелой индустрией, большой поток статистических и аналитических данных, а также одним из доходов государственного бюджета страны. В статье рассматриваются процессы добычи, транспортировки и переработки нефти и газа. Приведена динамика показателя ВВП по отраслевой принадлежности за 2014-2018 гг., а также непосредственно рассмотрена доля нефтегазового сектора в ВВП страны и дана оценка этому показателю. Представлен анализ добычи нефти (в общих цифрах за анализируемый период) и добычи нефти с газовым конденсатом в Российской Федерации на основе данных Росстата. Приведены статистические данные по основным нефтегазовым компаниям и представлены в виде анализа за 2014-2018 гг. Предложены пути дальнейшего развития нефтегазового сектора экономики на российских и международных рынках. Статья будет интересна бакалаврам, магистрантам, преподавателям занимающихся исследованием данной тематики.

Ключевые слова. Нефтегазовый сектор экономики, структура внутреннего валового продукта, добыча нефти, добыча нефти с газовым конденсатом, нефтегазовые компании, государственное регулирование, отраслевая структура валового внутреннего продукта.

THE CURRENT STATE OF THE RUSSIAN OIL AND GAS SECTOR: DEVELOPMENT TRENDS AND WAYS TO IMPROVE PROFITABILITY

© 2019

Mityushina Irina Leonidovna, assistant of the Department
of Innovative Economics and Finance

*Belgorod state national research University
(308015, Russia, Belgorod, Pobedy street, 85, e-mail: irenemityshina@mail.ru)*

Abstract. Oil and petroleum products today are an important source of energy. The oil and gas sector of the economy in the Russian Federation is the main export destination to the international market. The structure of the oil and gas sector of the economy has always attracted for research. The relevance of the chosen topic is of great interest to the international community, the field of activity is heavy industry, a large flow of statistical and analytical data, as well as one of the revenues of the state budget of the country. The article deals with the processes of production, transportation and processing of oil and gas. Given the dynamics of GDP by industry sector for 2014-2018, as well as direct considered the share of oil sector in GDP and the estimation of this indicator. The analysis of oil production (in General figures for the analyzed period) and oil production with gas condensate in the Russian Federation on the basis of Rosstat data is presented. Statistical data on the main oil and gas companies are presented in the form of analysis for 2014-2018. the ways of further development of the oil and gas sector of the economy in the Russian and international markets are Proposed. The article will be of interest to bachelors, undergraduates, teachers engaged in the study of this topic.

Keyword. Oil and gas sector of the economy, structure of gross domestic product, oil production, oil production with gas condensate, oil and gas companies, government regulation, industry structure of domestic gross product.

ВВЕДЕНИЕ

Российская Федерация на сегодняшний день, является одной из лидирующих стран по экспорту нефти и газа, а также обладательницей больших запасов природных ресурсов. Роль государства для регулирования всех процессов развития важна для участников нефтегазового рынка. Павлов А.С. и Имайкина Р.М. утверждают в научной статье, что для развития нефтегазовой отрасли будущего должна быть сформирована новая система налогообложения, которая стимулировала бы наиболее эффективное использование природных ресурсов. Благодаря грамотной добычи, использования инновационных решений в управлении, использования цифровых технологий добычи нефти и газа, а также покупка и аренда современных, экономичных, экологически чистых материалов и техники, является основными конкурентноспособными факторами страны, перед международным нефтегазовым сектором.

МЕТОДОЛОГИЯ

Цель исследования научной статьи заключается в анализе нефтегазового сектора экономики России и пути совершенствования дальнейшего развития на мировом рынке. Данная цель влечет за собой выполнение

следующих задач: рассмотреть процесс добычи, транспортировки и переработки нефти и газа; проанализировать долю нефтегазового сектора в ВВП страны, а также представить отраслевую динамику ВВП за 5 лет (2014-2018 гг.); проанализировать объем добычи нефти общую и объем добычи нефти с газовым конденсатом; провести оценку компаниям нефтегазового сектора по критерию добычи нефти за 2014-2018 гг.

РЕЗУЛЬТАТЫ

В данном исследовании рассматриваются и анализируются текущее состояние нефтегазового сектора, текущие тенденции и основные проблемы нефтяной промышленности в России [4] и начнем с разбора основных критерии оценки нефтяного сектора Российской Федерации.

Первый критерий основывается на процессе добычи, транспортировки и переработки нефти и газа. Важность нефтегазовой отрасли проявляется в ее масштабности по всем странам мира [5;8]. Если кратко исследовать процессы нефтяной отрасли, то можно выделить следующие (рис.1):

- добыча углеводородов-сложнейший процесс, состоящий, в первую очередь, из поиска месторождений,

бурения скважин, добычи и очистки от воды серы и других примесей;

- транспортировка нефти и газа по системе трубопроводного, водного, автомобильного и железнодорожного транспорта;

- переработка сырых углеводородных энергоносителей. Применяется для сортировки разных типов нефтяных продуктов.

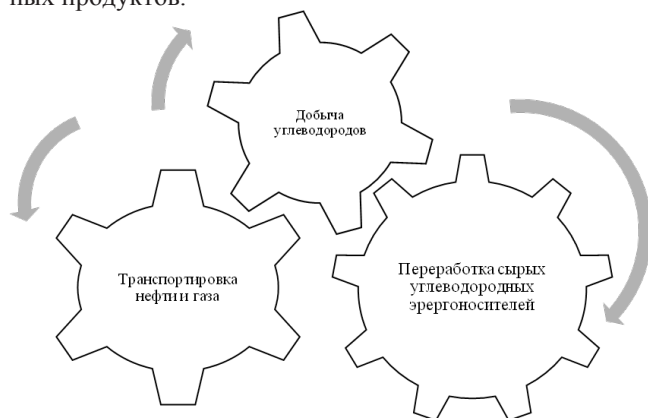

Рисунок 1- Основные процессы нефтяной промышленности

Вторым критерием является доля газа и нефти в ВВП страны. Все страны предполагают, что ВВП Российской Федерации состоит из газовой и нефтяной отрасли, но это совсем не так. Доля нефти и газа в ВВП колеблется в районе 8-13% (таблица 1).

Таблица 1 - Основные показатели структуры ВВП по отраслям экономики за 20014-2018 гг., %

Отрасль	2014 год	2015 год	2016 год	2017 год	2018 год
Добыча полезных ископаемых	10,3	8,79	9,4	10,4	12,9
Сельское хозяйство	4,0	4,95	4,5	4,4	3,5
Обрабатывающие производство	15,6	12,73	13,7	13,2	13,7
Отрасль	2014 год	2015 год	2016 год	2017 год	2018 год
Оптовая и розничная торговля	17,3	14,18	15,9	14,3	14,3
Транспортировка и хранение	8,7	6,59	7,8	7,0	7,0
Государственное управление	6,5	7,36	7,9	7,9	7,6
Образование	3	2,45	2,6	2,6	3,2
Здравоохранение	4,1	3,65	3,8	3,7	3,4
Строительство	6,5	5,32	6,2	6,4	6,0

Таким образом, добыча полезных ископаемых приносит доход в год лишь небольшую часть (в среднем 10%) от всех отраслей экономики. В динамике видно, что за пять лет основной процент дохода приходится на оптовую и розничную торговлю (в среднем 15%-16%), а также на обрабатывающие производство (в среднем 13-14%).

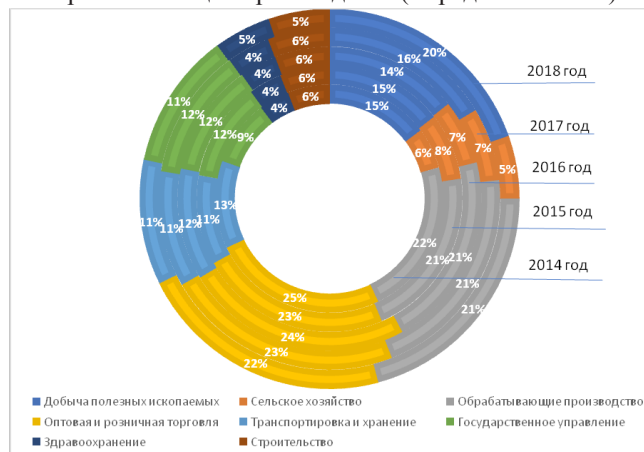

Рисунок-2. Динамика показателя структуры ВВП по отраслям экономики за 2014-2018 гг., % (составлено автором на основе данных Росстата).

Третьим критерием оценки рентабельности нефтегазовой отрасли выступает показатель добычи нефти в России (рис.3). Основопологающим аспектом деятельности является ценовой фактор, который предопределяет ситуацию на международном рынке и экспорт нефти за рубеж.

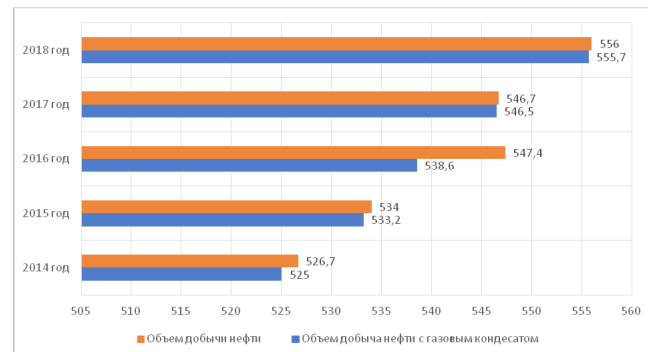

Рисунок-3. Добыча нефти Российской Федерации за 2014-2018 гг., млн. тонн

(Составлено автором на основе данных Росстата)

Таким образом, объем добычи нефти (рис.3.) за анализируемый период в 2018 году составил 556 млн.т., что на 5,27% больше, чем в 2014. Во многом это удалось сделать за счет развития СПГ-проектов и роста спроса на газ в Европе. Нефтяной экспорт поддержало послабление договоренностей в рамках ОПЕК+[2].

Объем добычи нефти с газовым конденсатом в 2017 году увеличился по сравнению с 2014 годом на 3,93%. В 2018 году этот показатель показал не значительный прирост по сравнению с предыдущим годом на 1,65%, это обусловлено тем, что основной объем национальной нефтедобычи (85,2 % от общероссийского показателя) по-прежнему формируется крупнейшими вертикально-интегрированными компаниями [3;9].

Четвертым основополагающим аспектом выступает доля добычи нефти по компаниям нефтегазового сектора России (рис.4)

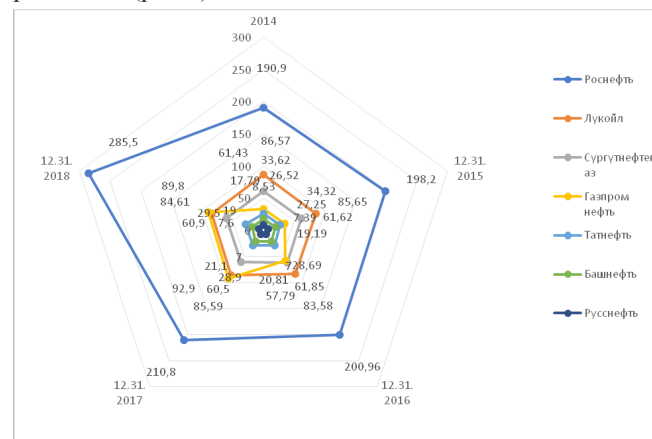

Рисунок-5. Объем добычи нефти по основным компаниям за 2014-2018 гг., млн.т.

(Составлено автором на основании данных Росстат, отчет компании, Центр Развития)

На основании рисунка 5 объем добычи нефти по компаниям за 2014-2018гг. можно сказать, что каждая корпорация из года в год наращивает свой объем добычи. Лидирующую позицию на российском рынке занимает ПАО «НК «Роснефть» за 5 лет увеличила добычу нефти на 33,13%, второе место занимает по добычи нефти ПАО «Лукойл» с 2014 года удержал позицию в районе 85-86 млн.т., четвертое место занимает ПАО «Сургутнефтегаз» с добычей нефти в пределах 60,5-61,9 млн.т.. ПАО «Татнефть», ПАО «АНК Башнефть», ПАО «НК Русснефть» незначительно снизили обороты по до-

бычи нефти, но уверенно удерживает прежние позиции за анализируемый период. Что касается ПАО «Газпром нефть» то, за 2018 год прирост составил по сравнению с 2017 годом 3,5%, за анализируемый период увеличив свою добычу на 63,81%, прежде всего это обусловлено увеличением ресурсной базы, в эту базу вошли геолого-разведочные работы, проведенные как самой «Газпром нефтью», так и ее совместными предприятиями, применение новых технологий эксплуатационного бурения и методов повышения нефтеотдачи, а также увеличение долей в компаниях «СеверЭнергия» и «Нортгаз» [1].

Пути совершенствования нефтегазового сектора по анализируемым данным можно выделить следующие:

1. Расширение границ экспорта;
2. Совершенствование механизмов добычи нефти и газа с применением цифровых технологий;
3. Развитие инновационных проектов по переработки нефтепродуктов;
4. Сбалансировать денежные поступления в бюджет страны;
5. Усовершенствовать автоматизацию всех процессов нефтегазового сектора экономики с другими секторами экономики.
6. Быстрое выявление слабых сторон, как только руководство компании найдет слабую сторону [7;10].

ВЫВОДЫ

Таким образом, Российский рынок нефтегазового сектора за 2018 год увеличил свои показатели по добычи нефти, а также стабилизировали ценовую и рыночную конъюнктуру на международном рынке. Устойчивость нефтегазового сектора, контроль со стороны государства, приемлемый уровень рентабельности вызывает со стороны инвесторов положительный результат.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Официальный сайт ПАО «Газпром нефть» // Режим доступа <https://www.gazprom-neft.ru/press-center/news/v-2015-godu-gazprom-neft-uvlechila-zapasy-uglevodorodov-na-5-6-vozmestiv-dobychu-na-279/> (дата обращения: 10.12.2019).*
2. *Данные России по добычи нефти // Режим доступа <https://www.gazeta.ru/business/2018/12/18/12099061.shtml> (дата обращения: 10.12.2019).*
3. *Министерство энергетики, Добыча нефтяного сырья // Режим доступа <https://minenergo.gov.ru/node/1209> (дата обращения: 27.10.2019).*
4. *Контарович А.Э., Эдер Л.В., Филимонова И.В. Состояние и прогноз развития нефтегазового комплекса (добыча, переработка, транспорт) // Минеральные ресурсы России. Экономика и управление. 2013. №5.*
5. *Ежемесячное Информационно-аналитическое издание. Совместный проект нефтегазового форума и выставки «Нефтегаз» // Режим доступа [https://www.neftegaz-expo.ru/common/img/uploaded/exhibitions/neftegaz/doc_2019/Neftgaz_Digest_2019.10\(17\).pdf](https://www.neftegaz-expo.ru/common/img/uploaded/exhibitions/neftegaz/doc_2019/Neftgaz_Digest_2019.10(17).pdf) (дата обращения: 11.12.2019).*
6. *Стратегия в нефтегазовом секторе // Режим доступа <https://www.dohod.ru/analytic/strategiya-v-neftegazovom-sektore-4-kvartal-2019-goda/> (дата обращения: 11.12.2019).*
7. *Митюшина И.И. Factor analysis of profitability based on Dupont models and their practical application / Balkan Scientific Review. -ISSN 2603-4867. Том 3. №4(6). 2019.- 113с.*
8. *Бородин А. И., Литвишко О.В., Зинчук Д.В. Направления развития российского рынка альтернативного финансирования // Финансы. 2019. № 11. С. 41-46.*
9. *Borodin A. I., Ilina I., Streltsova E., Yakovenko I. The impact of public investment on competitiveness of the RUSSIAN R&D sektor // International Journal of Mechanical Engineering and Technology. 2019. No. 10 (1). P. 1128-1140.*
10. *Borodin A. I., Ziyadin S., Streltsova E., Suieubayeva S., Pshembayeva D. Fuzzy Logic Approach in the Modeling of Sustainable Tourism Development Management // Polish Journal of Management Studies. 2019. Vol. 1. No. 19. P. 492-504. DOI: 10.17512/PJMS.2019.19.1.37*